
OOM BIJNA EN DE AUTOMATISCHE TUINMAN

Inhoud

Over dit boek 2
Over het verhaal 3
1. Twaalf knollen 4
2. De Groene Streek 13
3. Wat vogels doen 23
4. Het portaal 32
5. Nat hout 41
6. Bonen 50
7. Vierhonderd wortels 59
8. Het uur van Aalbers 68
9. Wat niet opkomt 77
10. Bed vijf 87
11. Kip Drie in bed zeven 96
12. Nachtvorst 105
13. Wat meneer Aalbers niet zei 114
14. Heen en weer 124
15. De Verschrikker-o-maat 134
16. Twee 143
17. De keuring 153
18. De zwerm wijkt uit 162
19. Zevende van zeven 171
20. Aardbeien 180
Copyright & License 189

Over dit boek

In het kort

- **Taal:** Nederlands (moedertaal)
- **Leeftijd:** 10–12 jaar
- **Omvang:** 20 hoofdstukken · ±45.000 woorden

Editie

Dit is de **eerste druk** — versie 1.0, verschenen augustus 2026.

Versie	Datum	Notities
1.0	augustus 2026	Eerste druk

Over het verhaal

De serie

Aan het eind van de Molenstraat, in het dorpje Knotwilg, woont uitvinder Egbert Sleutel in een oude smederij vol half-afgebouwde machines. Niemand noemt hem meneer Sleutel — het hele dorp zegt Oom Bijna, want dat roept hij na elke mislukte proef, stralend en met roet op zijn bril: "Bijna!" Zijn machines werken bijna altijd, en altijd bijna. Gelukkig zijn er vier kinderen uit de straat die meebouwen, nameten en op tijd "NEE!" roepen. Elk deel: één machine, één dorpsprobleem, een glorieuze mislukking — en een warme afloop.

Dit boek

Knotwilg krijgt een lap grond naast het feestterrein — en meteen een brief erbij: over acht weken komt de jury van De Groene Streek kijken. Acht weken om van een veld vol distels een moestuin te maken. Eiberdam wint al elf jaar op rij.

Oom Bijna belooft plechtig een machine. De Automatische Tuinman schoffelt, sproeit en klappert — en rijdt op zijn eerste rit kalm en waardig de sloot in. Daarna wordt het erger. Vierhonderd wortels van groep zeven verdwijnen in achttien tellen, bed vijf verandert in een modderbad, en op de ochtend van de keuring, als er drie juryleden met klemborden op het pad staan, gaat het pas echt mis.

Ondertussen schrijft Nout elke dag hetzelfde getal op: twee. Twee vogels. Niemand vraagt ernaar. En meneer Aalbers, de tuinder, vertelt aan niemand wat er twee jaar achter elkaar met zijn aardbeien is gebeurd.

Wat kan een machine die nooit twee keer hetzelfde doet?

1. Twaalf knollen

Proef 64. De Plant-o-maat. Uitkomst: twaalf gaten op vijfentwintig centimeter. En driehonderdachtentwintig gaten ernaast.

'Elf,' zei buurvrouw Pot. 'Twaalf.'

Ze legde de laatste knol in de rieten mand, veegde het zand van haar handen en kwam overeind, wat langer duurde dan het vroeger duurde.

'Twaalf. Net als vorige maand.'

'En als de maand daarvoor,' zei Jet de Groot.

'En als november.'

De kist stond sinds november in de schuur van buurvrouw Pot: een oude sinaasappelkist vol droog zand, met daarin de twaalf dahliaknollen die Oom Bijna haar had gegeven. Op de eerste van elke maand telde ze ze na, en ze zei er elke keer dezelfde zin bij.

'Anders schrik ik in maart.'

Het was nu de laatste zaterdag van maart, en buurvrouw Pot was niet geschrokken.

Jet boog zich over de mand. Dahliaknollen zijn geen mooie dingen. Ze zien eruit als een handvol bruine, gerimpelde aardappels die met hun koppen aan één stukje hout vastzitten, en ze ruiken naar kelder.

'Deze heeft een puntje,' zei ze. 'Een roze puntje.'

'Dat is een oog.' Buurvrouw Pot kwam kijken met haar handen op haar rug. 'Daar komt hij uit. Dus die kant moet naar boven, en dat is het enige wat je met een dahlia fout kunt doen.' Ze dacht na. 'Op negen dingen na.'

Het was zo'n ochtend waarop je merkt dat de winter opgehouden is zonder dat iemand het heeft afgekondigd. Het gras was nat en donkergroen, de lindebomen hadden dikke knoppen, en in de heg zat een merel die al sinds zeven uur dezelfde vier tonen oefende.

Saar Mulder zat op de rand van de kruiwagen en hield het niet meer.

‘Vandaag,’ zei ze. ‘U hebt het beloofd. Wij mogen ze planten.’

‘Ik heb het beloofd,’ zei buurvrouw Pot. ‘Ik heb er iets bij gezegd.’

‘U zit,’ zei Nout Fortuin.

‘Ik zit. Op een stoel. In het gras. En ik wijs.’

‘En wij graven,’ zei Ties Prins.

‘En jullie graven precies waar ik wijs.’

Toen kwam er over het pad een licht, regelmatig getik, alsof iemand met een breinaald tegen een emmer tikte, en daarachter het gesloef van Bout.

Oom Bijna kwam het tuinhek door. Hij duwde iets voor zich uit met een oud laken eroverheen, zijn bruine stofjas hing open, zijn gedeukte hoed stond scheef en zijn bril was schoon, wat bij hem betekende dat hij nog niet aan het werk was geweest.

‘Buurvrouw Pot!’ riep hij. ‘Vier kinderen! Eén hond! Wat een dag om iets in de grond te stoppen.’

‘Wat is dat,’ zei buurvrouw Pot. Het was geen vraag.

‘Dat,’ zei Oom Bijna, en hij trok het laken eraf.

Het was mooi. Dat zag Jet meteen. Een houten raampje op twee ijzeren wielen, met twee handvatten zoals een kruiwagen, netjes geschaafd en met koperen hoeken. Tussen de wielen liep een as, op de as zat een tandwiel, en daarboven stond in een houten geleider een ijzeren pen met een punt eraan, zo dik als een duim, met een zware veer erover.

‘De Plant-o-maat,’ zei Oom Bijna.

‘Alle moeren en bouten,’ zei Ties.

‘Dat is mijn tekst.’

‘Sorry.’

Jet liep eromheen en volgde het met haar vinger. Het wiel draait, het tandwiel draait mee, en elke nok tilt de pen op en laat hem weer los. De veer duwt hem naar beneden. Een gat.

Ze haalde de rolmaat uit haar zak en legde hem om het wiel.

‘Vijfenzeventig centimeter,’ zei ze.

‘Vijfenzeventig,’ zei Oom Bijna, en hij straalde. ‘Gedeeld door drie nokken.’

‘Vijfentwintig.’ Jet zei het langzamer dan ze wilde. ‘Om de vijfentwintig centimeter een gat. Precies. Altijd.’

‘Fluitje van een cent.’

‘Waar gaat hij van lopen?’ vroeg Nout.

Oom Bijna maakte aan de zijkant een klepje open. Daaronder zat een trommel van zwart ijzer, glimmend van de olie.

‘Het veerwerk van een grammofoon,’ zei hij. ‘Van de mevrouw van nummer zeven. Die speelde al twintig jaar niet meer. Je windt hem op met een slinger. Slinger.’

Hij greep in de linkerzak van zijn stofjas, de zak waar de slinger in zat.

Er kwam een eierdopje uit. Daarna een blikje wagensmeer. Daarna een stuk touw met aan allebei de uiteinden een knoop.

‘Bout,’ zei Nout. ‘Haal de slinger.’

Bout stond op, verdween achter de schuur en kwam terug met een tuinklomp.

‘Dank je,’ zei Nout ernstig. ‘Precies wat we nodig hadden.’

‘Die zoek ik sinds november,’ zei buurvrouw Pot.

De slinger zat in de rechterzak. Oom Bijna zette hem op de trommel en begon te draaien. Bij elke slag klonk er in het ijzer een korte, tevreden tik.

‘Hoeveel slagen?’ vroeg Jet.

‘Veertig. Dat is vijfentachtig meter.’ Hij draaide door. ‘Uitgerekend, hoor. Op de meter.’

Jet knikte. Ze vond het een prachtig getal en ze deed er niets mee, en daar zou ze later nog aan denken.

‘Er zit geen rem op,’ zei Nout.

‘Er zit geen rem op,’ zei Oom Bijna vrolijk.

‘Waar wilt u ze hebben?’ vroeg Jet aan buurvrouw Pot.

Buurvrouw Pot keek naar haar border langs de heg, waar de aarde donker en pas geharkt was. Ze deed haar mond open.

‘Langs de heg,’ zei ze. ‘In een boog, want om vier uur staat de zon daar en om vier uur zit ik—’

‘De border is drie meter,’ zei Nout.

‘Dit kan écht niet misgaan,’ zei Ties, en hij liet los.

De Plant-o-maat reed de border in.

Het was, gaf Jet later toe, het mooiste wat ze een machine van Oom Bijna ooit had zien doen. Hij liep kaarsrecht. Hij liep rustig. De pen ging omhoog en klapte omlaag, tik, en er zat een gat in de aarde, een handbreedte diep, met een opstaand randje eromheen als bij een echte pootstok. Tik. Nog een gat. Tik.

Jet zat al op haar knieën met de rolmaat.

‘Vijfentwintig,’ zei ze. ‘Vijfentwintig. Vijfentwintig.’

‘Elf,’ telde Saar. ‘Twaalf!’

Bij twaalf was de border op.

De Plant-o-maat reed het randje af, kwam met een klein plofje op het gazon terecht en liep verder alsof er niets gebeurd was. Tik. Een gat in het gras. Tik. Nog een gat in het gras.

‘Ho,’ zei Oom Bijna.

Er zit geen rem op, dacht Jet, en toen rende ze al.

Ties was er het eerst bij. Hij pakte de handvatten en trok, maar de Plant-o-maat woog meer dan Ties en het gras was nat. Hij ging achteruit het gazon over als iemand die een koe verhuist.

Het rechterwiel liep een haartje sneller dan het linker, en daardoor liep de Plant-o-maat niet rechtuit maar in een langzame, heel mooie bocht: een grote krul over het gazon, tik, tik, tik, terwijl vier kinderen ernaast draafden en één hond blafte alsof hij ergens verstand van had.

Kip Drie kwam onder de heg door en liep achter de machine aan. Iemand maakte gaatjes in de grond en liet de wormen liggen: het was de beste ochtend van haar jaar.

De krul kwam bij het klinkerpaadje. Op de klinkers kon de pen niet naar beneden. Hij tikte vier keer op de steen, ping, ping, ping, ping, en liet vier witte krasjes achter.

‘Hij houdt op!’ riep Saar.

Hij hield niet op. Aan de andere kant van het paadje lag weer gras, en achter het gras lag de composthoop.

De Plant-o-maat reed de composthoop op tot halverwege, zakte tot zijn as weg in oude bladeren en bleef daar staan prikken, tik, tik, tik, in een berg die dat helemaal niet erg vond.

Nout liep erheen, pakte de twee handvatten en tilde de achterkant op. De wielen draaiden in de lucht. De pen prikte nog zeven keer in niets, langzamer elke keer, en toen was de veer af.

Het was heel stil in de tuin van buurvrouw Pot.

Oom Bijna kwam als laatste aan, met zijn hoed in zijn hand en zijn bril beslagen, en hij keek naar de composthoop en naar het gazon en naar de lange krullende rij gaten die daarin stond.

'Bijna,' zei hij.

'Waarom zei je niet dat je hem moest optillen,' hijgde Ties.

'Ik zei het,' zei Nout. 'Twee keer.'

Jet liep de krul na met de rolmaat en telde hardop. Ze deed er zes minuten over, en iedereen wachtte, want ze wisten dat ze pas iets zou zeggen als ze zeker wist dat het klopte.

'Vijfentachtig meter,' zei ze. 'Driehonderdveertig gaten.'

'Vijfentachtig!' riep Oom Bijna. 'Op de meter!'

'Twaalf goeie,' ging Jet verder. 'Twaalf in de composthoop. Vier op de klinkers, en dat zijn eigenlijk krasjes, maar de machine wist het verschil niet, dus die tel ik mee. En driehonderdtwaalf in het gazon.'

Buurvrouw Pot stond op haar eigen gras midden in de krul.

'Ik zeg niks,' zei ze.

'Nee,' zei Oom Bijna.

'Ik zeg alleen dat ik veertig jaar op dit gras loop en dat het er veertig jaar uitzag als gras. Ik zeg alleen dat er twaalf gaten dwars door mijn border staan, waar mijn dahlia's helemaal niet mooi staan. En ik zeg alleen dat er één mens in deze tuin was die wist waar ze wél moesten komen, en dat niemand haar heeft laten uitpraten.' Ze knikte naar de machine. 'Verder zeg ik niks.'

Oom Bijna deed zijn hoed af. Hij was al af, maar hij deed hem nog een keer af.

‘U hebt gelijk,’ zei hij. ‘Het is mijn machine.’

En toen ging het zoals het altijd ging. Ties trapte de gaten in het gazon dicht, met zijn hiel, één voor één, en telde hardop mee tot hij bij tweehonderd de tel kwijtraakte en gewoon doorging. Nout schepte de composthoop weer op zijn plaats. Saar poetste met een natte doek de vier krasjes van de klinkers, wat lukte bij drie krasjes. Jet harkte de border weer glad, duwde de Plant-o-maat het pad af naar de smederij en draaide het klepje van het veerwerk dicht.

‘Klaar,’ zei Ties na een half uur. ‘Driehonderdtwaalf. Allemaal.’

Dat klopte niet. Maar dat wisten ze op die zaterdag in maart nog niet.

Nout haalde de keukenstoel uit de bijkeuken en zette hem in het gras, aan het eind van de border. Buurvrouw Pot pakte een van haar twee prikstokken van naast de schuurdeur, want met een prikstok in je hand wijs je nu eenmaal beter, en ging zitten.

‘Langs de heg,’ zei ze. ‘In een boog. Om vier uur staat de zon daar, en om vier uur zit ik daar, en ik ben niet van plan om naar dahlia’s te kijken met de zon in mijn ogen.‘

‘Waarom vijfentwintig?’ vroeg Saar. ‘Dat is dicht op elkaar.’

‘Dat is dicht op elkaar,’ zei buurvrouw Pot. ‘Mijn moeder zette ze zo. Dan houden ze elkaar overeind als het waait, en het waait hier altijd.’ Ze wachtte even. ‘Bij mijn moeder waaide het ook.’

Het duurde veertig minuten. Buurvrouw Pot wees met de prikstok, en waar ze wees zakte ze door haar knieën en drukte haar duim in de aarde, één keer, stevig. Er kwam een kuiltje met een randje in te staan. Twaalf duimen in de border, in een boog, langs de heg.

Jet mat na. Vijfentwintig, vijfentwintig, vijfentwintig. Bij nummer zeven was het zesentwintig, en ze zei er niets van, en dat was voor Jet de Groot een grotere prestatie dan het meten zelf.

Ties groef de gaten met een schepje, een handbreedte diep. Nout legde de knollen erin, elke keer met het oog naar boven, en hij deed het zo

voorzichtig alsof het kuikens waren. Saar drukte de aarde aan met haar handen, niet met haar laarzen, want dat had ze gevraagd en het antwoord was nee.

Oom Bijna stond ernaast met zijn handen in zijn zakken.

'Mag ik iets vasthouden?' vroeg hij.

'U mag de stoel vasthouden,' zei buurvrouw Pot. 'Hij staat scheef.'

Dus hield Oom Bijna een half uur lang een keukenstoel vast.

'Wat voor kleur worden het?' vroeg Jet bij nummer negen.

'Geen idee.'

Jet keek op.

'Egbert heeft ze van de kweker in Zwaneveen,' zei buurvrouw Pot, 'en die man zei: het is een verrassing. Ik heb vijftig jaar dahlia's gehad en van elke knol wist ik de kleur, de naam en het jaar. Van deze twaalf weet ik niks.' Ze keek naar de boog in haar border. 'Dat is het mooiste dat me deze winter is overkomen.'

Bij nummer twaalf ging Kip Drie in de lege sinaasappelkist zitten en spreidde haar veren zo ver uit dat er alleen nog een scheve kam boven het zand uit stak.

'Dat is háár zand nu,' zei buurvrouw Pot. 'Daar hoef je niks meer aan te doen.'

Jet ging op het gras zitten met het Proevenboek op haar knieën, bij de gegolfde hoek, en schreef *Proef 64* met de datum erachter. Ze schreef de uitkomst er in twee regels bij. Toen keek ze naar de border, waar aan twaalf plekken aarde niets te zien was, en naar het gazon, waar je nog steeds kon zien waar de krul had gelopen.

De machine had er tachtig seconden over gedaan. Zij hadden er veertig minuten over gedaan.

Het goede was het langzame geweest, en dat schreef ze niet op, want ze wist nog niet hoe je dat moest opschrijven.

Buurvrouw Pot kwam naar buiten met koek, want een herstel zonder koek is geen herstel, en ze gingen met z'n allen op het natte gras zitten omdat niemand er zin in had om stoelen te halen.

Toen kwam er iemand het pad op.

Meneer Knol liep zoals hij altijd liep als hij liever ergens anders had gelopen: snel, met kleine stapjes, het klembord onder zijn arm. In zijn hand had hij een brief.

En op zijn voorhoofd stond zweet, in maart.

'Egbert,' zei hij. 'Egbert, je moet even gaan zitten.'

'Ik sta liever.'

'Dan moet buurvrouw Pot even gaan zitten.'

'Ik zít,' zei buurvrouw Pot.

Meneer Knol veegde met de rug van zijn hand over zijn voorhoofd en vouwde de brief open.

2. De Groene Streek

Geen proef. Wel acht weken en een veld vol distels.

Meneer Knol vouwde de brief open. Toen vouwde hij hem weer dicht.

‘Ik lees hem voor,’ zei hij. ‘Maar dan zegt niemand iets tot ik klaar ben.’

‘Dat gaat je niet lukken,’ zei buurvrouw Pot.

‘Ik weet het.’

Ties Prins ging op zijn hurken zitten, wat hij altijd deed als hij eigenlijk wilde rennen. Hij had een stuk koek in zijn hand. Dat stuk koek zou er over een half uur nog steeds zijn.

Meneer Knol schraapte zijn keel en hield de brief ver van zich af.

‘“Geacht bestuur. Naar aanleiding van uw verzoek van twaalf februari deelt het college u mede dat het perceel gelegen aan de Feestweide, kadastraal bekend als sectie C nummer vierhonderdachttien, groot circa zeshonderd vierkante meter, met ingang van één april om niet ter beschikking wordt gesteld aan de inwoners van Knotwilg, ten behoeve van de aanleg en het onderhoud van een gezamenlijke moestuin.”’

Hij liet de brief zakken.

Het was heel stil in de tuin van buurvrouw Pot.

‘Is dat goed of slecht?’ vroeg Saar.

‘Geen idee,’ zei Ties. ‘Ik weet niet eens wat het is.’

‘Het is goed,’ zei Jet. Ze had tijdens het voorlezen haar hoofd schuin gehouden, zoals altijd als er getallen voorbijkwamen. ‘Het is heel goed. Perceel is een stuk grond. Aan de Feestweide is naast het feestterrein. Zeshonderd vierkante meter is dertig bij twintig. En om niet is gratis.’

‘Om niet is gratis?’ zei Saar. ‘Waarom zeggen ze dan niet gratis?’

‘Omdat het een gemeente is,’ zei buurvrouw Pot.

‘En ten behoeve van?’

‘Voor,’ zei Jet. ‘En de aanleg en het onderhoud van is maken en bijhouden.’

Saar keek naar de brief zoals je kijkt naar iemand die veel te lang over iets doet.

‘Dus er staat: dat lege veld naast het feestterrein is vanaf één april van ons, gratis, om er een moestuin op te maken.’

‘Ja,’ zei Jet.

‘Dat is één regel.’

‘Dat is één regel.’

‘Wiens verzoek van twaalf februari?’ vroeg Nout.

Dat was het moment waarop meneer Knol met de rug van zijn hand over zijn voorhoofd ging.

‘Van mij,’ zei hij.

Oom Bijna keek niet op. Hij stond bij de heg en keek naar de twaalf plekken aarde waar sinds een half uur twaalf dahlia’s onder zaten.

‘Egbert stond in januari vier avonden achter elkaar bij dat veld,’ zei meneer Knol. ‘In de kou. Met zijn handen in zijn zakken. En op de vierde avond kwam hij de winkel binnen en vroeg hij mij hoe vaak een sla water moet.’

‘Dat weet ik nog steeds niet,’ zei Oom Bijna.

‘Ik ook niet. Dus heb ik een brief geschreven aan de gemeente.’ Meneer Knol haalde zijn schouders op, wat bij hem een hele beweging was. ‘Ik dacht: ze zeggen toch nee. Een gemeente zegt nee. Daar is een gemeente voor.’

‘En daarom zweet u,’ zei Nout.

‘Nee,’ zei meneer Knol. ‘Er zit een tweede blad bij.’

Hij haalde het onder de brief vandaan. Het was geel, en er stond een tekening van een wortel op die te vrolijk keek voor een wortel.

‘“De Groene Streek”,’ las hij. ‘“Streekwedstrijd voor dorpsmoestuinen. Keuring op zaterdag drieëntwintig mei, tussen tien en vier uur. Drie

juryleden. Beoordeeld worden verscheidenheid, verzorging, opbrengst en samenwerking."'

'Wat is verscheidenheid?' vroeg Saar.

'Veel verschillende dingen,' zei Jet.

'"Deelnemende dorpen: Eiberdam, Zwaneveen, Vlierbroek, Reeuwerd, Kootstee, Hoogmoolen"—' meneer Knol slikte '—"en Knotwilg."'

'Knotwilg,' zei Jet.

'Knotwilg.'

'Wij staan erin.'

'Wij staan erin.'

'Sinds wanneer?'

Meneer Knol vouwde het gele blad heel netjes dubbel, wat niets hielp.

'Sinds gisteren,' zei hij. 'Er zat een opgavestrookje bij. Het moest vóór één april binnen zijn, anders krijg je het veld niet. Ik heb het ingevuld en ik heb het gisteren bij de kerk op de bus gedaan.' Hij keek naar zijn schoenen. 'Ik had het eerst aan het dorp moeten vragen. Dat weet ik. Ik zeg het maar meteen, dan hoeft niemand het te ontdekken.'

'Dat is ook wat waard,' zei buurvrouw Pot.

'Wie is Eiberdam?' vroeg Ties.

'Eiberdam wint,' zei meneer Knol.

'Wat wint Eiberdam?'

'Alles. Elf jaar.'

Buurvrouw Pot zette haar prikstok rechtop in het gras en leunde erop.

'Ik heb één keer in Eiberdam op een keuring gestaan,' zei ze. 'Met zes dahlia's. Vierde van zes.' Ze klopte het zand van haar rok. 'En weet je wat zo'n jury doet? Die praat niet. Die tilt de blaadjes op en kijkt eronder. Dat duurt heel lang, en het is heel stil, en daarna schrijven ze iets op wat je nooit te zien krijgt.'

‘Hoeveel tijd hebben we?’ vroeg Oom Bijna.

Het was het eerste wat hij zei sinds de brief openging.

Jet telde op haar vingers, en Jet telde nooit op haar vingers.

‘Vandaag is achtentwintig maart,’ zei ze. ‘Drieëntwintig mei is ook een zaterdag. Dat zijn acht zaterdagen.’

‘Zesenvijftig dagen,’ zei meneer Knol. ‘Ik heb het twee keer uitgerekend. Ik tel alles. Dat kan ik niet helpen.’

Ties stond op. Het stuk koek lag nu in het gras.

‘Dan gaan we kijken,’ zei hij.

Buurvrouw Pot kwam overeind van haar keukenstoel en keek meneer Knol aan.

‘Waar is je krat?’

‘In de winkel,’ zei meneer Knol.

‘Mooi.’

Iedereen in Knotwilg wist wat ze bedoelde. Meneer Knol had een houten krat waar hij op ging staan als hij iets moest zeggen, en dat deed hij twee keer per jaar: op het Zomerfeest en op de Herfstmarkt. Als die krat ergens anders stond, was er iets aan de hand.

Het veld lag achter het feestterrein, aan het eind van het pad, aan de andere kant van de bladerhoek. Ze liepen er met z’n allen heen: vier kinderen, twee volwassenen, één uitvinder en één hond die alles vooruit deed en daarna weer terug.

Bij de bladerhoek bleef Saar even staan bij haar eigen bord en keek door het gaas naar de hoop, waar de egels sliepen die niemand ooit aanraakte.

‘Daar is het,’ zei meneer Knol.

‘Waar?’ zei Ties.

‘Daar.’

Ties had dat veld duizend keer gezien en nog nooit bekeken. Het was zo'n stuk grond waar je langsfietst zonder dat je hoofd meedraait.

Nu draaide zijn hoofd wel mee.

Er stonden distels. Niet een paar: een heel leger grijze dode stengels van vorig jaar, tot je middel, met aan hun voet overal nieuwe groene rozetten die zin hadden in de zomer. Aan de rechterkant een muur van brandnetels. In het midden lag een oude bedspiraal, half in de grond gezakt, met gras dat er dwars doorheen was gegroeid. Verder een fietswiel zonder band, een emaillen pan zonder bodem en een halve stoeptegel. En achterin lag het dijkje, en daarachter de weilanden.

'Zo,' zei Oom Bijna.

'Ik kijk wel even,' zei Ties, en hij liep het veld in.

Hij kwam tot zijn middel in de distels en tot zijn ellebogen in iets anders, en hij was er tien seconden later weer uit, met twee rode armen en een grijns van oor tot oor.

'Brandnetels,' zei hij.

'Ja,' zei Nout.

'Je zei niks.'

'Je liep al.'

'Weegbree,' zei buurvrouw Pot, en ze plukte een blad uit de berm. 'Kneuzen en erop leggen. Dat deed mijn moeder ook en het hielp niks, maar je hebt iets te doen.'

Bout ging het veld in, en met een klap en een geluid als een roestig scharnier kwam er een fazant uit de distels omhoog. Meneer Knol maakte een geluid als een fietspomp. De fazant vloog over het dijkje weg alsof hij een afspraak had.

'Die woonde daar,' zei Nout.

Bout kwam terug, ontdekte de bedspiraal en ging erop staan. De veren gaven mee. Hij zakte door, kwam omhoog en keek naar Nout als een hond

die iets ontdekt heeft wat de wetenschap nog niet weet. Toen deed hij het nog een keer.

Jet was intussen al aan het meten. Ze liep de lange kant af met de rolmaat, twintig meter per keer, en Nout hield het eind vast.

'Negenentwintig meter veertig!' riep ze. 'En de andere kant eenentwintig meter twintig.'

'Er staat zeshonderd,' zei meneer Knol.

'Er staat circa zeshonderd.' Jet zei het woord circa zoals andere mensen zeggen dat er een steentje in hun schoen zit. Ze keek even naar niets. 'Het zijn er zeshonderddrieëntwintig. En achtentwintig vierkante decimeter.'

'Dan hebben we er drieëntwintig over,' zei Ties.

'Het is niet recht,' zei Jet.

'Nee,' zei buurvrouw Pot vrolijk. 'Grond is nooit recht. Dat is het naarste van grond.'

'Waarom heeft hier eigenlijk nooit iets gestaan?' vroeg Saar.

Buurvrouw Pot wees met haar prikstok naar de linkerhoek, de hoek bij het dijkje.

'Mijn vader noemde dat het natte hoekje,' zei ze. 'Daar loopt het water niet af. Een koe die daar staat, staat met natte voeten, en een boer die dat ziet doet het hek dicht. Zo blijft een veld leeg: omdat er één hoek is waar niemand iets mee kan.'

Nout was al naar die hoek gelopen. Hij bleef staan waar de brandnetels het hoogst waren, deed één stap opzij en zette zijn voet neer, en zijn laars zakte weg tot over de rand.

'Er loopt een sloot,' zei hij.

'Waar?' zei Ties.

'Hier. Onder de distels. Langs de hele lange kant.'

Ties liep erheen en zag hem nog steeds niet. Pas toen Nout met een stok in het riet porde en er water klotste, zag hij hem: een sloot van een meter breed, half dichtgegroeid, precies zo verstopt dat je er met gemak in kon stappen.

‘Die staat op de kaart van het dorp,’ zei meneer Knol.

‘Hij staat er ook echt,’ zei Nout.

‘Ik zag hem niet eens,’ zei Ties.

‘Nee,’ zei Nout.

Oom Bijna liep intussen om het hele veld heen. Hij liep langzaam, met zijn handen op zijn rug, en hij zei helemaal niets. Bij elke hoek bleef hij staan. Eén keer bukte hij zich, kneep een handvol aarde samen en liet die weer vallen. Eén keer keek hij lang omhoog naar de lucht, waar niets te zien was.

Jet kwam naast Ties staan.

‘Dat is Die Blik,’ zei ze zacht.

‘Welke blik?’

‘Die.’ Ze wees niet. ‘Ik heb hem nu vijf keer gezien. Eén keer bij de vijver in januari.’

‘En toen?’

‘Toen lag er drie dagen later een machine op het ijs.’

‘En, Egbert?’ riep meneer Knol over het veld.

Oom Bijna kwam terug met modder aan zijn laarzen.

‘Ik denk na,’ zei hij.

Meneer Knol haalde zijn zakdoek tevoorschijn.

‘Dat is erger,’ zei Nout.

Maandag hing er een lijst op de deur van de winkel van Jets ouders. Bovenaan stond in blokletters WIE HELPT MEE, en daaronder in het nette handschrift van meneer Knol: *zaterdag vier april, negen uur, het veld achter het feestterrein. Neem mee wat u hebt.*

Dinsdag stonden er elf namen op. Woensdag vierentwintig. Donderdag vierendertig, en onderaan had de meester erbij geschreven dat groep zeven ook wilde, met wortels, want daar hadden ze het al over gehad.

Meneer Knol telde het gereedschap twee keer, want hij telde alles twee keer: elf spitvorken, negen schoppen, vier harken, drie schoffels en twee kruiwagens, waarvan er één van hem was en piepte. Onder aan de lijst had iemand met potlood geschreven: *vraag de tuinder.*

Ties’ vader zette woensdagavond een houten kist in de gang van de garage.

‘Alles wat hierin zit, komt hierin terug,’ zei hij. ‘In de kist. Niet ernaast, en niet in de smederij.’

‘Ja,’ zei Ties.

‘En de grote steeksleutel blijft hier.’

‘Waarom?’

‘Omdat ik weet waar hij anders komt te staan.’

En vanaf woensdag stond Oom Bijna elke avond op het veld, want woensdag was het één april en toen was het veld van het dorp.

Hij deed niets bijzonders. Hij had een kluwen touw en een zak stokjes bij zich, en hij zette de stokjes in de grond, tussen de distels door, met het touw ertussen gespannen. Woensdagavond stonden er drie. Donderdagavond negen. Vrijdagmiddag vierentwintig.

Jet telde ze. Natuurlijk telde Jet ze.

'Waarom vierentwintig?' vroeg Saar.

'Omdat er vierentwintig bedden in passen,' zei Oom Bijna. 'Twee rijen van twaalf. Elk bed tien meter lang en een meter twintig breed, met paden van een meter twintig, want daar moet een kruiwagen door en iemand ernaast die die kruiwagen niet is.' Hij veegde zijn bril af aan zijn stofjas. 'Ik heb het gemeten. Drie keer.'

'Dat is veel bedden,' zei Ties.

'Dat is een moestuin.'

Vrijdagavond om zeven uur stond het halve dorp op het pad achter het feestterrein, in jassen, met de handen in de zakken, en keek naar een veld vol distels waar vierentwintig stokjes in stonden.

Meneer Knol las van zijn klembord hoeveel mensen er hadden getekend, hoeveel spitvorken er waren en hoe laat het morgen begon. Zijn stem trilde alleen bij het eerste woord, en dat deed ze tegenwoordig altijd.

'Zesenvijftig dagen,' zei de slager, 'om van dát een moestuin te maken. En dan komt er een jury kijken die elf keer achter elkaar naar Eiberdam is gegaan.'

Toen kwam Oom Bijna het pad op. Hij had modder tot boven zijn knieën, een potlood achter zijn oor, en zijn bril was beslagen, wat bij hem betekende dat hij ergens de hele dag mee bezig was geweest.

Hij ging op de rand van de sloot staan en keek over het veld.

'Zeshonderddrieëntwintig vierkante meter,' zei hij. 'Vierentwintig bedden. Acht weken.'

Het werd stil op het pad.

‘Fluitje van een cent,’ zei Oom Bijna.

Niemand zei iets. Ties keek opzij, naar meneer Knol, die zijn zakdoek al in zijn hand had.

Meneer Knol zei ook niets. Hij bukte zich alleen en zette ondersteboven op het pad het ding neer dat hij de hele weg van de winkel naar het veld had meegedragen.

Zijn krat.

3. Wat vogels doen

Geen proef. Wel de eerste zin van meneer Aalbers, en die was niet gezellig.

Meneer Knol stapte op zijn krat.

Het halve dorp keek naar hem. Hij haalde zijn klembord tevoorschijn, keek erop, en schoof het weer onder zijn arm.

'Negen uur,' zei hij.

Toen stapte hij eraf.

Het was de kortste toespraak die Knotwilg ooit van hem had gehoord, en het was ook de enige die iedereen de volgende ochtend nog woordelijk wist.

Om negen uur op zaterdag vier april stonden er negenenveertig mensen op het pad achter het feestterrein. Meneer Knol telde ze twee keer.

'Er hebben er vierendertig getekend,' zei hij.

'En?' zei Jets moeder.

'Er staan er negenenveertig.'

'Dat is dan meegevallen.'

Meneer Knol keek naar zijn klembord alsof daar iets stond wat hem daarbij kon helpen. Er stond niets wat hem daarbij kon helpen.

Jet had de avond ervoor een lijst gemaakt. Op die lijst stond wie welk bed deed, met achter elke naam een nummer en een stuk gereedschap. Ze had er anderhalf uur over gedaan en ze had hem twee keer overgeschreven, omdat er in de eerste versie een doorhaling stond.

Om vijf over negen stond iedereen te spitten waar hij toevallig was blijven staan.

'Dat kan ook,' zei Nout.

Spitten bleek niet één ding te zijn maar drie. Eerst moesten de dode distels van vorig jaar eraf, en die kraakten en braken en prikten dwars door een want heen. Daarna kwam de spitvork erin, en dan tilde je een zode van

dertig bij dertig omhoog en draaide hem om, zodat het gras onderop lag en de zwarte aarde boven. En daarna, en dat was het derde ding, ging je op je knieën zitten en trok je de witte wortels van het kweekgras eruit, één voor één, want een stukje wortel van twee centimeter wordt weer een heel kweekgras.

Dat had niemand tegen hen gezegd. Ze kwamen er zelf achter, in bed zeven, na een half uur.

De grond rook. Dat was het gekke: hij rook naar iets, naar regen en naar kelder tegelijk, en Ties zei dat hij naar champignons rook en dat vond iedereen belachelijk tot ze het ook roken.

Om half elf kwam er een grijze bestelbus het pad op rijden, tot waar het pad ophield. De motor ging uit. De man die eruit stapte was lang en mager en had een pet op en een blauwe overall aan. Hij deed het portier dicht zonder dat het geluid maakte, wat Jet nog nooit iemand had zien doen, en hij liep het veld op zonder iemand gedag te zeggen.

'Dat is de tuinder,' zei buurvrouw Pot, die met een thermoskan en een trommel koek op het pad stond. 'Meneer Aalbers. Vier kassen aan de weg naar Zwaneveen. Hij heeft in november jullie composthoop meegenomen.'

'Wie heeft hem gevraagd?' vroeg Jet.

'Ik,' zei buurvrouw Pot. 'Met potlood. Als hij nee had gezegd, kon je het uitgummen.'

Meneer Aalbers liep tien minuten over het veld. Hij zei niets. Meneer Knol liep achter hem aan zoals je achter een dokter aan loopt en zei ook niets, wat hem zichtbaar moeite kostte.

Bij het derde bed ging Aalbers op zijn hurken zitten, pakte een handvol aarde en wreef die tussen zijn duim en zijn wijsvinger tot er niets meer tussen zat. Toen rook hij eraan.

'En?' vroeg meneer Knol. 'Wat vindt u ervan?'

'Nog niks.'

Hij liep door. Bij het achtste bed trok hij een klein plantje uit de grond met roodbruine stengeltjes en blaadjes als pijlpunten, en hij hield het omhoog zonder het aan iemand te geven.

‘Schapenzuring,’ zei hij. ‘En daar staat het ook. En daar.’ Hij wees niet; hij tilde alleen zijn kin op. ‘De grond is zuur.’

‘Is dat erg?’ vroeg meneer Knol.

‘Voor een distel niet.’

Hij liet het plantje vallen.

‘Er moet kalk op. Twintig kilo per honderd vierkante meter.’

Jet rekende het uit voordat ze wist dat ze het uitrekende.

‘Honderdvierentwintig kilo en zeven ons,’ zei ze.

De man keek haar voor het eerst aan. Zijn ogen waren lichtblauw en stonden volstrekt rustig, zoals van iemand die nooit ergens van schrikt.

‘Honderdvijfentwintig,’ zei hij.

‘Dat is niet hetzelfde.’

‘Nee.’

En daarmee was dat gesprek klaar. Jet bleef staan met haar potlood in haar hand en wist een moment lang niet wat ze ermee moest.

Oom Bijna had de hele ochtend nog geen spitvork aangeraakt. Hij liep de paden af met een stok en met zijn handen op zijn rug, en sinds de bestelbus er stond, was hij precies daar waar Aalbers stond, zonder dat het opviel.

‘Meneer Aalbers,’ zei hij. ‘Hoe vaak moet een sla water?’

‘Dat hangt van het weer af,’ zei Aalbers. ‘Als het droog is om de dag. ‘s Avonds. Niet in de zon.’

‘Waarom niet in de zon?’

‘Dan is het weg voor het bij de wortel is.’

Oom Bijna knikte twee keer, heel langzaam. Jet kende dat knikje. Er werd iets opgeborgen, in een la die daarna niet meer openging tot er een machine uit kwam.

'En wanneer mogen de bonen erin?' vroeg Ties, die met een rood hoofd en zwarte handen uit bed zeven omhoogkwam.

'Niet voor de ijsheiligen.'

'Wat zijn de ijsheiligen?'

'Elf, twaalf en dertien mei.'

'Dat is nog vijf weken!'

'Ja.'

'En als het niet vriest?'

'Dan heb je geluk gehad.'

'Dus het mag wel,' zei Ties.

'Het mag altijd,' zei Aalbers. 'Ze vriezen alleen kapot.'

Saar hing intussen onderstеboven aan de onderste tak van de lindeboom, wat ze deed als ze nadacht.

'Hoe laat u een zaadje groeien?' vroeg ze.

'Dat doe ik niet.'

'Wie dan?'

Aalbers nam zijn pet af en zette hem weer op, en het duurde even.

'Ik doe dit dertig jaar en ik heb nog nooit één zaadje laten kiemen,' zei hij. 'Ik leg het in de grond en dan doet het het zelf, en dat blijf ik raar vinden.'

Saar deed haar mond open en deed hem weer dicht. Ze liet zich uit de boom zakken en zei niets, en dat was voor Saar Mulder het langste antwoord dat ze ooit had gegeven.

'Maar het kán,' zei meneer Knol. Zijn stem sloeg een beetje over aan het eind. 'Een moestuin. Hier. In acht weken.'

Aalbers keek naar het veld: negenenveertig mensen, elf spitvorken, drie bedden zwart en eenentwintig bedden nog niet.

'Het kan,' zei hij.

Toen keek hij omhoog.

Er was niets te zien. Een grijze lucht, de linde aan de rand van het feestterrein, en twee vogels die over het dijkje wegdraaiden en kleiner werden.

'Alleen: wat jullie hier planten, eten de vogels op.'

Niemand zei iets. Meneer Knol lachte, één keer, zoals je lacht als je hoopt dat iets een grapje is. Aalbers pakte een spitvork die tegen een kruiwagen stond, zette hem in bed vier en begon te spitten.

De zin bleef op het veld liggen, zoals de halve stoeptegel ook op het veld lag: iedereen stapte eroverheen.

Jet keek opzij. Nout stond stil en keek nog steeds omhoog.

'Wat kijk jij?' vroeg ze.

'Waar hij naar keek,' zei Nout.

Bout kwam op dat moment aanzeulen met de halve stoeptegel en legde die voor Nouts voeten.

‘Dank je,’ zei Nout. ‘Precies wat we nodig hadden.’

Om zes uur die avond zat Jet aan de toonbank van de winkel, met de deur op slot en de rolgordijnen halfneer. Voor haar lagen negen vellen ruitjespapier, met plakband aan elkaar geplakt, drie naast elkaar en drie onder elkaar.

Ze had het eerst op één vel geprobeerd. Op één vel was een hokje een meter, en dan werd een bed één hokje breed, en in één hokje kun je niets schrijven. Dus was ze opnieuw begonnen, met een hokje van twintig centimeter, en toen paste het niet meer op één vel. Ze had de plakbandrol uit de la gehaald zonder er verder over na te denken. Voor Jet de Groot was een tekening van drieënzeventig bij drieënvijftig centimeter geen probleem. Dat was gewoon de maat die het was.

Vierentwintig bedden. Elk bed vijftig hokjes lang en zes breed, elk pad zes hokjes, en aan de kop een rand van vierenhalf hokje — daar had ze een half uur naar zitten kijken, want een half hokje is lelijk, tot ze bedacht dat de grond zelf ook niet recht was.

Ze nummerde ze met de liniaal: één tot en met twaalf aan de slootkant, dertien tot en met vierentwintig aan de kant van het dijkje. Bed één tot en met vier waren van de school; de meester had erom gevraagd en er in groep zeven al twee weken over gepraat, en in bed drie kwamen de wortels.

Er werd op de winkeldeur geklopt.

Saar stond op de stoep met een briefje in haar hand, en achter Saar stond de avond blauw te worden.

'Meel, suiker en een pak lucifers,' zei Saar. 'En hebben jullie zo'n boekje? Zo'n klein?'

'Een boodschappenboekje,' zei Jets moeder.

'Ja.'

'Wat kost het?' vroeg Saar toen ze het in haar hand had.

'Niks,' zei Jets moeder, en ze liep door naar achteren.

Saar ging op de kruk naast Jet zitten, sloeg het boekje open bij de achterkant en begon te schrijven, met haar tong tussen haar lippen en met letters zo groot dat er twee zinnen op een bladzij pasten.

Jet las het ondersteboven mee. *Meneer Aalbers zegt: ik heb nog nooit één zaadje laten kiemen. Het doet het zelf.*

'Waarom achterin?'

'Voorin doet mijn moeder de boodschappen.'

Jet dacht daarover na en vond er niets tegenin te brengen.

'Maar waarom schrijf je het óp?' vroeg ze. 'Jij onthoudt alles. Jij hebt bij de oude mevrouw met de stoel een uur lang niks opgeschreven.'

'Die vertélde,' zei Saar. 'Die zei alles drie keer en er zaten verhalen om de antwoorden heen, en dan blijft het vanzelf zitten.' Ze schreef de datum erbij, in cijfers, scheef. 'Meneer Aalbers vertelt niet. Die antwoordt alleen. Dat is zó kort dat het er meteen weer uit valt.'

Ze keek naar wat ze had geschreven.

‘Ik ben vandaag drie dingen kwijtgeraakt,’ zei ze. ‘Dat vind ik niet leuk.’

Toen ze weg was, bleef Jet nog een uur aan de toonbank zitten.

Ze zette in elk bed met potlood wat erin kwam, voor zover ze het wist: wortels, radijs, sla, bieten, uien, en in bed elf een vraagteken. Ze zette de sloot erlangs en het natte hoekje erin, met arceerstreepjes. Ze schreef in de rechterbovenhoek de datum en 23 MEI met blokletters en de liniaal eronder.

Alles op de centimeter. Alles in het hokje.

Ergens tussen bed negen en bed tien dacht ze nog één keer aan die ene zin, en aan de manier waarop een man met lichtblauwe ogen naar een lege lucht had gekeken.

Ze keek naar haar plan.

Er was geen hokje voor.

Op zaterdag elf april kwam de grijze bestelbus terug met een aanhanger erachter, en op de aanhanger stonden vijf papieren zakken.

‘Vijfentwintig kilo per zak,’ zei Aalbers.

‘Honderdvijfentwintig,’ zei Jet.

‘Ja.’

Kalk strooien bleek het aangenaamste werk van het hele voorjaar: je liep langs een bed met een emmertje en gooide het wit met een zwaai van je pols over de zwarte aarde, alsof je kippen voerde. Het veld werd er grijs van, als een tuin met suiker erop.

‘Handschoenen,’ zei Aalbers. ‘En niet met de wind mee.’

Ties hoorde het tweede deel te laat en zag er daarna een half uur uit als een bakker.

De bedspiraal kwam er die ochtend uit, met vier man, een touw en veel overleg, en hij kwam er in één keer los, wat niemand had verwacht — de slager viel achterover in bed zeventien en bleef daar liggen lachen. Onder de spiraal zat een kuil, en in de kuil zat een emaillen pan zonder bodem, die er kennelijk bij hoorde.

Aan het eind van de tweede zaterdag was het veld zwart.

Vierentwintig bedden, met touwtjes ertussen en paden ertussenin, en aan alle kanten netjes tot aan de rand. Negenenveertig mensen hadden er twee zaterdagen over gedaan. Ties had een blaar op elke hand en liet ze allebei aan iedereen zien.

‘Meneer Aalbers,’ zei hij. ‘U gaat helemaal niet hard.’

‘Nee.’

‘Waarom bent u dan eerder klaar dan ik?’

‘Omdat ik niet ophoud.’

Aalbers zette zijn spitvork op de aanhanger, ging op de rand van de sloot staan en keek over het veld. Meneer Knol kwam naast hem staan met het gezicht van een man die eindelijk iets goeds gaat horen.

‘Nu begint het,’ zei Aalbers.

‘Het is toch klaar?’

‘Het is grond. Er staat niks in.’ Hij knikte naar de bedden. ‘Vanaf nu moet er elke week geschoffeld worden. En water als het niet regent. En iemand moet ernaar kijken.’

‘Dat doen we,’ zei meneer Knol.

‘Wie is hier dinsdagmiddag om vier uur?’

Het bleef stil op het pad. Op de lijst op de winkeldeur stonden negenenveertig namen. Ze hadden allemaal op zaterdag getekend.

‘Een moestuin is geen zaterdag,’ zei Aalbers. ‘Een moestuin is elke dag een beetje. Dat is het enige moeilijke eraan.’

Oom Bijna had de hele middag op een omgekeerde kruiwagen gezeten en niets gezegd. Nu stond hij op.

‘Dan bouw ik een tuinman,’ zei Oom Bijna.

Aalbers keek hem lang aan.

‘Ja,’ zei hij. ‘Dat zal wel.’

4. Het portaal

Proef 65. De Automatische Tuinman. Uitkomst: één bed geschoffeld. En één machine in de sloot.

'Wie is hier dinsdagmiddag om vier uur?'

Dat had meneer Aalbers op zaterdag gevraagd, en toen was het stil gebleven op het pad. Negenenveertig namen op de lijst op de winkeldeur, en niemand die antwoord gaf.

Op dinsdag veertien april, om vier uur, stonden er vijf mensen op het veld. Ties telde ze twee keer, omdat meneer Knol er niet was om het te doen.

'Vijf,' zei hij. 'Dat is niet negenenveertig.'

'Nee,' zei Nout.

'Maar het is wel dinsdag.'

Er waren drie kruiwagens voor nodig geweest. In de eerste lagen de twee staanders en de dwarsbalk, in de tweede de wielen, de as, de schijven en een rol touw waar Kip Drie boven op zat, en in de derde lagen de planken. Ties had de derde geduwd, omdat planken zwaar zijn en omdat hij dat zelf had gezegd voordat iemand het hem hoefde te vragen.

Het in elkaar zetten duurde een half uur. Toen het stond, zei niemand iets.

Het was een poort. Zo moest je het zien: een houten poort, zo breed als een bed, op vier wielen van een kinderwagen die al zo lang achter in de schuur stond dat niemand meer wist van wie die kinderwagen ooit was geweest. De wielen liepen niet over de grond maar over twee planken, die als rails langs bed twaalf lagen, één in het pad links en één in het pad rechts. Vijf meter, en dan nog vijf meter, met een naad ertussen.

Aan de dwarsbalk hingen drie dingen.

Het eerste was de schoffelkam: een lat met zeven oude schoffelbladen eronder, naast elkaar, als de tanden van een kam. Ze hingen precies zo laag dat ze een duimdikte door de aarde zouden schrapen.

Het tweede was de sproeibalk, een koperen pijp met tweeëndertig gaatjes. Er zat nog geen druppel in. De regenton stond nog bij de smederij, en water was voor later.

Het derde was de klepel. Dat was gewoon een houten hamertje aan een veertje, maar op de as zat een nok, en elke keer dat de nok langskwam tilde hij het hamertje op en liet het weer vallen, tegen een blikken deksel. Om de twee meter één klap. Meer was het niet, en het was het geluid dat Knotwilg zich van dit hele voorjaar het langst zou herinneren.

'En waar is die voor?' vroeg Saar.

'Vogels,' zei Oom Bijna.

Nout keek op van de as.

'Meneer Aalbers zei dat ze alles opeten wat we hier planten,' zei Oom Bijna. 'Dus dan moet er iets klapperen.'

Nout zei niets. Hij keek naar het houten hamertje zoals hij zaterdag naar de lucht had gekeken.

'Waarom heet hij geen Tuinman-o-maat?' vroeg Saar.

'Een -o-maat doet één ding,' zei Oom Bijna. 'Deze doet er drie. Dan mag hij een beroep.'

Saar sloeg haar boodschappenboekje achterin open en schreef het op.

Aan het eind van het bed stond de bok. Dat waren drie palen, tweeënhalve meter hoog, met twee poten in het pad links en één in het pad rechts, zodat hij over het bed heen stond: een poort over de poort. Bovenin zat een as met twee schijven. De kleine was een houten klosje met een omtrek van twintig centimeter, en daaraan hing de emmer, in het pad, naast de bok. De grote was een oud fietswiel zonder band, twee meter rond, en daarvan liep het touw over een katrol vlak boven de grond, tien meter terug, naar het portaal.

Zakte de emmer, dan draaide de as. Draaide de as, dan wond het fietswiel het touw op. En wond het fietswiel het touw op, dan kwam het portaal eraan.

‘Elke keer dat de emmer twintig centimeter zakt,’ zei Oom Bijna, ‘rijdt hij twee meter.’

‘Tien keer zo veel,’ zei Jet.

‘Precies tien keer zo veel. Fluitje van een cent.’

‘Hoe hoog hangt de emmer?’

‘Honderdtwintig.’

Jet keek even omhoog naar de bok en toen naar het bed.

‘Twaalf meter,’ zei ze.

‘Twaalf meter,’ zei Oom Bijna tevreden.

‘Het bed is tien.’

‘Ja.’

‘En dan?’

‘Dan staat de emmer op de grond,’ zei Oom Bijna, ‘en dan staat hij stil.’

Dat klonk als een antwoord. Later, toen Ties eraan terugdacht, bleef hij zich erover verbazen hoe ontzettend erg dat op een antwoord had geleken.

Saar schreef het op, met de datum erbij, scheef.

‘De waterpas,’ zei Oom Bijna. ‘Bout! De waterpas!’

Bout stond op, liep drie bedden verderop, en kwam terug met de emaillen pan zonder bodem, die daar sinds zaterdag lag omdat niemand had geweten wat je ermee moest.

‘Dank je,’ zei Nout. ‘Precies wat we nodig hadden.’

De waterpas lag in de smederij. Op de werkbank, of eronder, of achter het zeil.

‘Ik haal hem wel,’ zei Ties.

Hij zei het, en hij meende het ook. En toen rekende hij het uit, wat voor hem al bijzonder genoeg was: het pad af, de Molenstraat door, de schuur in, zoeken, en dan alles nog een keer terug. Twintig minuten. Misschien

vijfentwintig. De zon scheen. Het portaal stond klaar. Het was tien voor vijf en het was de eerste dinsdag van zijn leven waarop hij een machine mocht starten die nog nooit gereden had.

Hij ging aan het begin van de plank op zijn hurken zitten, kneep één oog dicht en keek erlangs, zoals zijn vader langs een spatbord keek.

'Hij ligt goed,' zei hij.

'Heb je gemeten?' vroeg Jet.

'Ik heb gekeken.'

Jet liep naar de andere kant en keek er ook langs, met één oog, precies zoals hij.

'Hij ligt goed,' zei zij toen ook.

Het was allebei waar, op de manier waarop iets waar is als je het met één oog bekijkt.

Ergens tussen het stellen van de kam en het vullen van de emmer was Nout tien minuten weg. Toen hij terugkwam, had hij een rol touw over zijn schouder. De laarzen had hij al de hele middag aan. Ties zag het wel. Hij dacht er alleen niets bij, want Nout droeg vaker iets, en de emmer moest vol.

Het grind kwam in een jutezak uit de bak achter de garage, en de katrol kwam uit de houten kist in de gang. Ties had het allebei meteen aan zijn vader gezegd, want zo ging dat sinds vorige week. 'In de kist,' had zijn vader gezegd. 'Niet ernaast.'

Ze schepten de emmer vol. Er gebeurde niets.

'Hij staat stil,' zei Saar.

'Hij is te licht,' zei Oom Bijna.

Hij stak zijn hand in zijn linkerzak en haalde er een handvol grind uit.

'Waarom heeft u grind in uw zak?' vroeg Saar.

'Waarom niet,' zei Oom Bijna, en hij deed er nog twee handen bij.

Bij de derde handvol kraakte er iets in de bok. Het touw kwam strak te staan, zo strak dat je er een toon uit had kunnen halen, en het portaal ging tegen de pen aan liggen die het achterwiel tegenhield.

'Hij wil,' zei Jet.

'Hij wil,' zei Oom Bijna. Hij liep naar het portaal en legde zijn hand op de dwarsbalk, en Ties zag dat hij hem daar even liet liggen, zoals je een paard even aanraakt. 'Ties.'

'Ja.'

'Jij bent de testpiloot.'

Ties zette zijn hand op de pen die het achterwiel tegenhield. Voor hem lagen tien meter zwarte aarde, netjes tussen twee touwtjes, met de bok aan het eind en daarachter een rand van negentig centimeter en verder niets bijzonders.

'Dit kan écht niet misgaan,' zei hij, en hij trok de pen eruit.

Het portaal reed.

Het was, en Ties zou dat zijn hele leven volhouden, het mooiste dat hij een machine ooit had zien doen. Het ging langzaam, zo langzaam dat je ernaast kon lopen zonder te lopen. De zeven schoffelbladen zakten de aarde in, en achter de kam kwam de grond eruit als kruimels van een cake, zwart en los en kaarsrecht tussen de twee touwtjes. Om de twee meter deed de klepel klap. De kinderwagenwielen knerpten op de planken. Aan de bok zakte de emmer met grind zo geduldig als een klok, en Kip Drie sprong op de dwarsbalk en bleef daar zitten met de blik van iemand die dit had besteld.

Saar liep op haar knieën mee en keek onder de kam.

'Waarom is de ene kant dieper?'

'Dat is zo,' zei Nout.

Ze keken. Het was zo. Aan de linkerkant sneden de bladen twee centimeter dieper dan aan de rechterkant, en de kruimels lagen daar hoger.

Niemand deed er iets aan, want het was te mooi.

Bij de naad tussen de eerste en de tweede plank stuiterde het hele portaal één keer, gaf de klepel twee klappen achter elkaar en kwam er alles weer bij elkaar alsof het zo hoorde. Kip Drie bleef zitten. Jet telde de klappen hardop mee, want dat was makkelijker dan meten: twee meter, vier, zes.

Bij zes meter nam Oom Bijna zijn hoed af en hield hem tegen zijn borst. Dat deed hij anders alleen als hij ging zeggen dat hij ergens spijt van had.

Bij acht meter hing het touw.

'Waarom hangt het touw?' vroeg Saar.

Niemand gaf antwoord, want het antwoord was al bezig.

Het laatste stuk plank lag een handbreedte lager dan het begin. Dat komt door de sloot: grond zakt naar een sloot toe, elk jaar een beetje, zonder dat iemand het ziet. Met een waterpas had je het kunnen zien. Met één oog niet.

Het portaal rolde nu zelf. Het wachtte niet meer op het touw, het duwde het voor zich uit, en het ging harder dan het de hele middag had gedaan. Niet hard. Wandelend, ongeveer.

Kip Drie stapte er twee meter voor het eind af, op het pad, zonder haast.

Dat had iemand moeten zien.

Toen reed het portaal onder de bok door — netjes, met een handbreedte ruimte boven de dwarsbalk, precies zoals Oom Bijna het had uitgemeten — en daarna het bed af, over de rand van negentig centimeter, dwars door de dode distels heen, en de sloot in.

Het ging heel kalm. Het ging zelfs waardig, alsof het een besluit was dat al weken vaststond. Eerst de voorwielen, toen de hele poort, en toen klonk het zoals een kast klinkt die gaat liggen.

Daarna was het stil, behalve het water.

De sloot was een meter breed en half dichtgegroeid, met twintig centimeter water onderin en kroos erop, en het portaal stond er scheef in met twee wielen in de lucht. De schoffelkam hing in de modder. De sproeibalk stak omhoog als een arm die zich meldt. Er dreef een groene golf tot aan de overkant en weer terug.

De klepel gaf nog één klap. Precies op tijd.

Aan de bok zakte de emmer de laatste twintig centimeter, kwam in het pad op de grond te staan en bleef daar staan, precies zoals hij moest.

Bout blafte één keer.

‘Bijna!’ zei Oom Bijna.

Hij zei het stralend, met zijn hoed nog in zijn hand en met de bril scheef op zijn neus, en hij zei het zo hard dat er in het weiland achter het dijkje twee koeien opkeken.

Toen liep Nout langs iedereen heen, stapte de sloot in tot halverwege zijn laarzen en nam de rol touw van zijn schouder.

Ties keek naar de laarzen. Hij keek er lang naar.

'Wanneer heb jij die laarzen aangedaan?'

'Om vier uur.'

'Waarom?'

Nout keek hem aan met het gezicht van iemand die niet begrijpt waarom er nog een vraag komt.

'De sloot ligt aan die kant.'

En toen wist Ties het weer. Op de dag van de brief, toen het veld nog tot je middel in de distels stond: Nout die één stap opzij deed, tot zijn enkel wegzakte, zijn laars eruit trok en zei dat daar een sloot lag. Eén keer had hij het gezegd, op de dag dat het te weten viel. Precies zoals het hoorde.

Niemand was het vergeten. Ze waren het alleen niet meer gaan zien.

'Ik heb de waterpas niet gehaald,' zei Ties.

Hij zei het hardop, tegen niemand in het bijzonder, en niemand had hem iets gevraagd.

'Het was twintig minuten heen en terug. Ik heb erlangs gekeken met één oog en ik heb gezegd dat hij goed lag.'

'Ik ook,' zei Jet.

'Dat was niet het enige,' zei Oom Bijna.

Hij stond op de rand van de sloot met zijn hoed in zijn hand en keek naar zijn machine, die daar lag alsof hij precies had gedaan wat hem was opgedragen. Dat had hij ook.

'Ik heb hem geleerd te rijden,' zei Oom Bijna. 'Ik ben vergeten hem te leren stoppen.'

Saar zocht in haar boekje wat ze om tien voor vijf had opgeschreven. Daar stond: *hij stopt als de emmer op de grond staat.* Ze keek naar de emmer, die op de grond stond. Ze keek naar de machine, die in de sloot stond.

Toen zette ze er een streepje achter en schreef erbij: *klopt. maar niet genoeg.*

Jet had het Proevenboek al uit haar tas. Ze schreef staand, met het boek op haar arm, zoals ze dat inmiddels kon.

Proef 65. De Automatische Tuinman.

Daarachter zette ze *Uitkomst:* en toen keek ze een tijdje naar de sloot voordat ze verderging. Ties las het ondersteboven mee en vond dat er niets aan te verbeteren viel.

Nout stond in de sloot met het touw in zijn handen en keek naar het portaal zoals je naar een koe kijkt die in een greppel ligt: zonder haast, en alvast rekenend.

'Hoeveel weegt hij?' vroeg Jet.

Niemand wist het.

Ze kwamen er die middag achter.

5. Nat hout

Geen proef. Wel een vogel met een streepje.

‘Eerst het touw,’ zei Nout.

Hij stond tot halverwege zijn laarzen in de sloot en legde het uiteinde twee keer om de dwarsbalk. Daarna maakte hij er een slag omheen die Jet nog nooit iemand anders had zien leggen.

‘En dan?’ vroeg Saar.

‘Dan kijken we wie waar staat.’

‘En dan?’

‘Dan pas de machine.’

Dat was zijn volgorde. Sinds januari deed niemand in Knotwilg daar nog moeilijk over, Oom Bijna nog het minst.

Die stond op de rand van de sloot met zijn hoed in zijn hand naar de bok te kijken. Toen zette hij de hoed op zijn hoofd, wat betekende dat het opbiechten voorbij was en het rekenen begon.

‘Andersom,’ zei hij.

‘Wat andersom?’ vroeg Ties.

‘Het touw.’ Hij wees omhoog, naar de as tussen de drie palen. ‘Daar zitten twee schijven. Een klein klosje en een groot fietswiel. Vanmiddag liep het touw van het grote wiel naar het portaal, want ik wilde dat hij ging rijden. Dat is snel. Nu wil ik niet snel. Nu wil ik sterk.’

Jet keek omhoog en zag het in één keer.

‘Als we aan het grote wiel trekken, tilt het kleine klosje tien keer zo hard,’ zei ze.

‘Ja.’

‘En tien keer zo langzaam.’

‘Dat is de prijs,’ zei Oom Bijna. ‘Je krijgt er nooit twee tegelijk.’

Jet rekende het uit terwijl Nout het touw over de as legde. Van de rand van de sloot tot het pad was het anderhalve meter omhoog. Tien keer zo langzaam betekende tien keer zo veel touw.

'Vijftien meter,' zei ze. 'We moeten vijftien meter naar achteren lopen om hem anderhalve meter omhoog te krijgen.'

'Vijftien meter,' zei Oom Bijna tevreden. 'Dat is anderhalf bed.'

Toen liep Ties weg.

Hij zei het niet, hij ging gewoon. Bij het derde bed draaide hij zich om.

'Ik haal de waterpas!'

'Die hebben we nu niet nodig,' riep Jet.

'Nee,' riep Ties terug, en hij rende het pad af.

Ze takelden de Automatische Tuinman uit de sloot met z'n vieren, achteruit lopend over de paden, terwijl Saar de meters telde omdat ze het niet uithield om alleen maar te trekken. Het touw kwam strak. Het klosje kraakte. En toen kwam het portaal omhoog uit het kroos, langzaam draaiend, met een groene sliert over de dwarsbalk als een das die iemand hem had omgedaan.

Er liep water uit alle zeven de schoffelbladen tegelijk.

Bout was op het laatste moment de sloot in gesprongen om te helpen en kwam er weer uit met kroos over allebei zijn oren, ook over het oor dat rechtop staat. Daarna ging hij op het pad in de zon liggen.

'Hij hangt,' zei Nout.

'Hij hangt,' zei Oom Bijna.

Op dat moment kwam Ties het pad op met de waterpas boven zijn hoofd, zoals je een beker draagt die je gewonnen hebt. Hij was twaalf minuten weg geweest, want Saar had geteld.

Hij bleef staan en keek naar de machine, die anderhalve meter boven de sloot in de lucht hing en waar helemaal niets meer aan recht te leggen viel.

‘Ik was toch al onderweg,’ zei hij.

Oom Bijna nam de waterpas van hem aan met twee handen, hing hem aan een spijker in de bok en zei er niets bij. Hij bleef daar de hele lente hangen.

Toen wilde Jet weten hoeveel het ding woog.

Dat kon, zei Oom Bijna, en het kostte niets, want hij hing er al. Ze haalden de emmer leeg, hingen hem aan het touw van het grote wiel en schepten er grind in tot het portaal niet meer zakte en niet meer steeg, maar precies bleef hangen waar het hing.

‘Nu is het gelijk,’ zei Oom Bijna. ‘En omdat het klosje tien keer zo hard tilt, weegt hij tien keer zo veel als die emmer.’

Saar bracht de emmer op haar bagagedrager naar de winkel van Jets ouders, omdat Saar altijd degene is die aanbiedt ergens heen te fietsen. Ze kwam terug met een getal en met de emmer, en het getal stond in haar boekje, met de datum ervoor.

‘Zeven kilo en acht ons.’

‘Achtenzeventig kilo,’ zei Jet.

‘Nat,’ zei Nout.

Dat was dinsdag.

De machine kon niet naar huis. Achtenzeventig kilo draag je niet even over een pad van driehonderd meter, en dus bleef hij op het veld, op twee schragen uit de garage, in de zon, met een zeil erover voor de nacht. Kip Drie ontdekte op woensdagochtend dat een sproeibalk een uitstekende plek is om op te zitten en dacht daar de rest van de week niet meer over na.

Oom Bijna kwam elke ochtend om acht uur. Hij droogde de zeven schoffelbladen af met een oude handdoek, één voor één, en smeerde ze in met wagensmeer uit het blikje uit zijn linkerzak.

‘Water gaat weg,’ zei hij tegen Jet, die op woensdag na school kwam kijken. ‘Roest blijft.’

Het hout was donker geworden en gezwollen. De beugel van de sproeibalk zat zo klem dat er geen sleutel op paste; op vrijdag ging diezelfde beugel er met twee vingers af. Jet vond dat het eerlijkste wat hout ooit had gedaan.

Op woensdagavond maakte ze in het Proevenboek de regel af die ze dinsdag open had laten staan.

Proef 65. De Automatische Tuinman. Uitkomst: één bed geschoffeld. En één machine in de sloot.

Daaronder, kleiner: *achtenzeventig kilo. Nat.*

Op vrijdagmiddag stelden ze alles opnieuw.

Dat begon met de rails. Jet legde de rechte lat van vijf meter over de plank en zette de waterpas erop, en ze schoof hem meter voor meter op, en bij elke meter las ze het luchtbelletje af zoals je een thermometer afleest.

‘Hij loopt af naar de sloot,’ zei ze.

‘Een handbreedte,’ zei Oom Bijna.

‘Acht centimeter,’ zei Jet.

Onder het laatste stuk plank ging de halve stoeptegel die Bout twee weken geleden uit de brandnetels had gesleept en die sindsdien in het pad lag omdat niemand wist waar hij vandaan kwam. Hij paste. Hij paste zelfs precies.

‘Dank je,’ zei Nout tegen Bout, die drie bedden verderop in de zon lag te slapen. ‘Precies wat we nodig hadden.’

Bij de tweede plank kneep Ties één oog dicht en ging op zijn hurken zitten om erlangs te kijken. Saar hield hem zonder iets te zeggen de waterpas voor. Hij nam hem aan.

Daarna de schoffelkam. Ze legden de lat dwars over de twee rails en maten van de lat naar elk van de zeven schoffelbladen. Links was twee centimeter dieper dan rechts, precies zoals Saar het op dinsdag onder de kam had zien liggen, toen niemand er iets aan wilde doen omdat het te mooi was. Nout sloeg twee wiggen in en toen stonden ze alle zeven op een duimdikte.

En toen leerde Oom Bijna zijn machine stoppen.

Het was niet ingewikkeld. Het was zelfs beschamend eenvoudig, zei hij er zelf bij: de emmer hing op honderdtwintig centimeter en dat was twaalf meter, en het bed was tien meter, en dat was het hele verhaal van dinsdag. Ze hingen de emmer op honderd centimeter.

‘Tien meter,’ zei Jet. ‘Dan houdt hij op waar het bed ophoudt.’

‘Precies,’ zei Oom Bijna.

‘En dan nog een blok,’ zei Nout.

‘Waarom?’

‘Het touw rekt.’

Niemand had daar iets tegenin te brengen, ook Jet niet, en dus schroefde Nout aan het eind van elke plank een blok hout dat er nu voor zorgde dat het portaal daar bleef, of het dat nou van plan was of niet.

Ze wogen hem voor de tweede keer, omdat Jet dat wilde en Saar toch al op de fiets zat.

Zeven kilo en één ons.

'Eenenzeventig,' zei Jet. 'Er is zeven kilo uit gelopen.'

'Zeven liter,' zei Oom Bijna. 'Dat is een gieter driekwart vol.'

Meneer Aalbers kwam op dat moment met zijn bestelbus het pad op rijden, deed het portier dicht zonder dat je het hoorde, liep naar het portaal toe, legde zijn hand op de dwarsbalk en keek een tijdje naar de rails.

'Nog niks,' zei hij.

Maar hij zei het, vond Jet, op een andere manier dan de vorige keer.

Zaterdag achttien april was de eerste zaterdag waarop er niet gespit werd. Er werd gezaaid, en dat is heel iets anders: bij spitten helpt kracht, en bij zaaien helpt niets.

Meneer Aalbers pakte zijn hak — een schoffel met een punt eraan — zette hem in de grond aan het begin van bed zeven, trok het touwtje strak en liep achteruit. Achter de punt van zijn hak bleef een geultje liggen, kaarsrecht, van hier tot daar.

'Dit is een zaaivoor,' zei hij.

Negenendertig mensen keken naar een streepje in de aarde.

'Hoe diep?' vroeg Jet.

Aalbers hield een wortelzaadje tussen zijn duim en zijn wijsvinger omhoog.

'Zo diep als het zaad dik is,' zei hij. 'Niet meer. Dat is de hele kunst.'

'En hoe dik is een zaadje?' vroeg Saar.

'Zo dik.'

Iedereen keek. Niemand zag iets.

'Precies,' zei Aalbers.

Saar schreef het achterin haar boekje, met de datum ervoor, scheef.

Toen ging Knotwilg zaaien. Groep zeven kreeg bed drie, want dat had de meester in maart al op de lijst op de winkeldeur geschreven, en groep zeven kwam met wortels. Vierentwintig kinderen op één bed van tien meter, en wortelzaad dat zo fijn is als stof en dat je niet ziet als je het loslaat.

'Ze zaaien te dik,' zei Jet.

'Ja,' zei Aalbers.

'Moet u dat niet zeggen?'

'Dat wordt dunnen,' zei Aalbers. 'Dat is het leukste werk dat er is en het kost niks. Laat ze maar.'

Bed acht en negen kregen radijs, dat je na drie weken al eet en dat daarom volgens Oom Bijna het beleefdste zaad van allemaal is. Bed zes kreeg sla in drie rijen. Bed elf, dat op Jets plan nog een vraagteken had, kreeg bieten, omdat de mevrouw van nummer zeven twee zakjes bietenzaad in haar keukenkastje had gevonden die nog van haar man waren geweest en omdat niemand daar iets tegen in wilde brengen.

En in bed twee gingen de uien. Die kwamen niet als zaad maar als kleine bruine bolletjes uit een net, en die duw je met je duim in de grond tot alleen het puntje nog omhoog kijkt.

'Het puntje moet net kijken,' zei Aalbers.

Meneer Knol duwde er drieënveertig, telde ze twee keer, kwam de eerste keer op tweeënveertig en werd daar zo blij van dat hij het hardop zei.

'En water?' vroeg Oom Bijna.

Meneer Aalbers wees met zijn kin naar de sloot.

'Daar. Met een broes op de gieter, anders spoel je je eigen zaaivoor weg.'

'De regenton komt volgende week,' zei Oom Bijna.

'Dan is het tot volgende week lopen,' zei Aalbers.

En zo liep het halve dorp die middag heen en weer tussen de bedden en de sloot die dinsdag nog een machine had opgegeten. Ties droeg er eenenvijftig

gieters van en telde ze zelf, hardop, vanaf achttien, omdat hij bij de eerste zeventien niet aan tellen had gedacht.

Jet liep de bedden af met haar plan op een stuk board en zette overal een vinkje. Bij bed drie vroeg ze aan de meester hoeveel zaadjes er in het bed waren gegaan, want dat wilde ze erbij schrijven, en de meester keek naar de vierentwintig kinderen en zei dat hij dat werkelijk niet wist.

'Genoeg,' zei Aalbers.

Jet keek naar het lege hokje op haar plan. Toen schreef ze het erin, met letters: *genoeg*. Het was het eerste woord op het hele vel dat geen getal was.

Nout zaaide bed vier, en Nout zaaide het langzaam.

Jet zag het pas toen ze voor de tweede keer langsliep. Hij zat op zijn knieën in het pad met zijn handen stil boven de zaaivoor, en hij keek niet naar de grond. Hij keek naar de linde op de hoek van het pad, de enige boom die bij het veld stond.

Er zaten vier vogels in.

Ze zaten er om tien uur al, ze zaten er om elf uur nog, en ze zaten er niet in zoals mussen ergens zitten. Ze zaten er zoals mensen op een dijkje naar een verhuizing zitten kijken.

'Wat zijn dat?' vroeg Nout.

Meneer Aalbers keek niet op van bed zeven.

'Spreeuwen.'

Om half twaalf haalde Nout een schrift uit zijn jaszak. Het was een schrift van zijn moeder: voorin stonden bladzijden vol boodschappen, telefoonnummers en het recept van iets met rijst. Hij sloeg het om en begon achterin.

Bovenaan schreef hij vier woorden, met een liniaal eronder die hij niet had, dus met de rug van zijn potlood: *datum · tijd · hoeveel · waar*.

Daaronder: *18 april · half twaalf · 4 · linde bij het pad*.

'Ik schrijf ook achterin,' zei Saar.

‘Weet ik,’ zei Nout.

Het duurde niet lang of het hele veld wist het, want zo werkt Knotwilg. De meester vond het uitstekend voor de natuurles. De mevrouw van nummer zeven zei dat het lief was. Meneer Knol kwam kijken, telde de vogels in de linde, telde ze voor de zekerheid nog een keer en meldde dat het er vier waren.

‘Vier,’ zei Nout, zonder op te kijken. ‘Dank u.’

Jet bood hem een leeg vel ruitjespapier aan, want een lijst hoort op ruitjes en niet achterin een schrift met een recept met rijst erin.

‘Dit is goed,’ zei Nout.

‘Er staan geen hokjes in.’

‘Nee.’

Ze liet het erbij. Ze had zeventien vinkjes gezet en er stonden nog zeven bedden leeg, en toen ze aan het eind van de middag haar plan opvouwde, was ze het schrift alweer vergeten.

Ties niet. Die kwam om vier uur met de gieter langs het pad en bleef staan toen hij Nout op zijn knieën in het gras zag zitten, met een potlood.

‘Wat schrijf je nou op?’ vroeg Ties.

‘Vogels,’ zei Nout.

Ties lachte. Nout niet.

6. Bonen

Geen proef. Wel een ton van tweehonderd liter, en nergens een dak om regen op te vangen.

De regenton kwam op dinsdag, achterop de aanhanger van de garage, en hij was veel groter dan iedereen had gedacht.

‘Tweehonderd liter,’ zei Ties’ vader. ‘Hij heeft twintig jaar achter de molen gestaan.’

‘Hij ruikt naar meel,’ zei Saar tevreden.

Hij rook naar nat hout en naar mos en heel in de verte naar meel. Het was een eikenhouten ton met twee roestige banden eromheen en een deksel dat niet meer helemaal rond was. Ze lieten hem van de aanhanger rollen over twee planken, met z’n vijven, en Ties riep de hele tijd dingen als ‘rustig’ en ‘hóhó’, wat niets uithaalde maar wel prettig was om te doen.

‘Waar moet hij?’ vroeg zijn vader.

‘Naast de bok,’ zei Nout.

‘Hoger,’ zei Jet.

Ze wees naar de sproeibalk, die aan de dwarsbalk van de Automatische Tuinman hing, een halve meter boven de grond. ‘Water gaat niet omhoog. Als de ton lager staat dan de sproeibalk, komt er niets uit.’

‘Water doet uit zichzelf maar één ding,’ zei Oom Bijna. ‘Zakken. Al het andere moet je vragen.’

Ze zetten de ton op vier betonblokken en twee stoeptegels, veertig centimeter boven het pad, en Nout haalde de waterpas van de spijker in de bok en legde hem op het deksel, en toen schoven ze er nog een dakpanscherf onder tot het luchtbelletje midden tussen de streepjes stond.

‘En nu?’ vroeg Saar.

‘Nu wachten we op regen,’ zei Oom Bijna.

Saar keek naar de ton. Toen keek ze over het veld: vierentwintig zwarte bedden met touwtjes ertussen, een sloot, een dijkje, een linde en verder niets.

'Waar valt hier regen op?' vroeg ze.

Niemand zei iets. Ties keek nog een keer het hele veld rond, voor de zekerheid, maar er was geen dak. Er was nergens een dak.

'Op ons,' zei Nout.

Oom Bijna deed zijn mond open en deed hem weer dicht, wat hij bijna nooit doet.

Toen keek Ties naar de bok. Drie palen van tweeënhalve meter, met bovenin de as met het klosje en het fietswiel, en daarboven lucht.

'Daar,' zei hij.

'Wat daar?'

'Een dakje. Boven op de bok. En dan een goot die in de ton loopt.' Ties wees het na met zijn hand, van de bok naar het deksel. 'Dan valt de regen ergens op.'

Het bleef vier tellen stil.

'Alle moeren en bouten!' zei Oom Bijna, en hij liep het pad af zonder verder iets te zeggen, driehonderd meter, en hij was veertig minuten weg. Hij kwam terug met twee golfplaten op zijn schouder, een halve zinken dakgoot onder zijn arm en een stuk pijp in zijn zak, en achter hem aan liep Bout met een tak.

'De kraan,' zei Oom Bijna. 'Ik heb hem, hij zit in mijn linkerzak.'

In zijn linkerzak zat het blikje wagensmeer, een stukje krijt en een schroef. De koperen kraan zat rechts.

Ties spijkerde de golfplaten vast, want spijkeren kon hij, en Saar klom in de bok om de goot vast te binden, want klimmen kon zij, en Jet stond eronder en zei om en om 'schuiner' en 'nee, andersom schuiner'. Het dakje was twee

bij tweeënhalve meter en het hing een handbreedte over de bok heen aan alle kanten.

Toen het klaar was, gingen ze er alle vier onder staan en keken omhoog.

'Vijf vierkante meter,' zei Jet. 'Bij tien millimeter regen is dat vijftig liter.'

'En hoeveel is tien millimeter regen?' vroeg Saar.

'Een gewone bui,' zei Oom Bijna. 'Een bui waarbij je thuis zegt: nou nou.'

'Dan hebben we vier keer nou nou nodig,' zei Jet.

Oom Bijna stond onder het dakje met zijn hoofd achterover en keek naar de as en de twee schijven, die nu droog waren en dat de hele zomer zouden blijven.

'Water gaat weg,' zei hij zacht. 'Roest blijft.'

Dat zei hij elke ochtend om acht uur bij het insmeren van de zeven schoffelbladen, maar hij zei het nu op de manier waarop je het over iemand hebt die je aardig vindt.

Op regen wachten kon Ties niet. Ze droegen de ton die middag vol met gieters uit de sloot, tweeëntwintig stuks, en Ties droeg er zeventien.

'We dragen water naar een ton die water moet vangen,' zei Jet halverwege.

'Ja,' zei Ties.

Dat was het enige eerlijke antwoord, en het hielp niet, en ze deden het toch.

De volgende middag sloten ze de sproeibalk aan.

Dat was een tuinslang van tien meter uit de garage, die Ties had gehaald en die volgens de regel van zijn vader terug moest in de houten kist in de gang en niet ernaast. Aan de ene kant zat hij op het koperen kraantje onder in de ton. Aan de andere kant ging hij op de sproeibalk, en Nout hing hem met een lus over de dwarsbalk, zodat hij niet door het bed sleepte als het portaal reed.

De schoffelkam zetten ze omhoog. Er stond nog niets om omheen te schoffelen.

Kip Drie zat op de sproeibalk. Dat deed ze sinds vorige week, en ze deed het met de rustige blik van iemand die iets in bezit heeft.

'Klaar?' vroeg Oom Bijna.

Ties deed zijn mond open.

'Niet zeggen,' zei Jet.

Ties deed zijn mond weer dicht en draaide de kraan open.

Er gebeurde eerst niets, en toen kwam er uit tweeëndertig gaatjes tegelijk tweeëndertig keer water. Het stond als een lang, laag, sissend gordijn boven bed twaalf. De zon stond er precies goed op en er hing drie tellen een regenboogje in, klein en scheef, en Kip Drie kwam onder het gordijn vandaan met haar veren tegen zich aan geplakt en liep naar het deksel van de regenton zonder één keer om te kijken, en ging daar zitten alsof er niets gebeurd was.

'Hij sproeit,' zei Ties.

'Hij sproeit,' zei Oom Bijna, en hij nam zijn hoed af, wat hij anders alleen doet als er iets kapot is.

'Wie zet hem weer uit?' vroeg Nout.

Ze keken naar de kraan. Het was een gewoon koperen kraantje, dat opengaat als je het opendraait en dichtgaat als je het dichtdraait en dat verder nergens iets van weet.

'Ik,' zei Ties, en hij draaide hem dicht.

Zo begon de week waarin de Automatische Tuinman voor het eerst deed waarvoor hij bedacht was. Elke avond reden ze hem over één bed: het gewicht zakte, het klosje draaide, het portaal schoof tien meter vooruit in vier minuten, de sproeibalk siste en de klepel gaf om de twee meter één klap op het blikken deksel. Bij de naad in de rails gaf hij er twee.

Naar een ander bed verhuizen kostte een half uur met z'n vieren: eerst de twee planken, dan de bok, dan de ton weer waterpas. Jet rekende het uit en zei dat gieten sneller was.

'Ja,' zei Oom Bijna. 'Maar dit is een machine.'

Op donderdagmiddag om half vijf zag Ties het eerste groen.

Hij liep met een lege gieter langs bed acht en bleef staan, en hij ging op zijn hurken zitten zoals meneer Aalbers dat doet, en daar stond het: een streepje groen dat er woensdag nog niet was. Piepkleine blaadjes, twee aan twee, met een rood steeltje eronder.

'Radijs!' schreeuwde Ties over het hele veld.

Binnen een half uur stonden er elf mensen bij bed acht en negen te kijken naar iets wat één centimeter hoog was. Meneer Knol telde de zaailingen in de eerste meter, kwam op tweeënzestig, telde nog een keer voor de zekerheid, kwam op vierenzestig en werd daar niet zenuwachtig van maar juist heel blij.

Het was geen nette rij. Op sommige stukken stond het groen zo dik als een borstel, en dan was er ineens een halve meter waar helemaal niets stond, en bij het eind maakte de rij een bocht die op geen enkel plan te vinden was.

'Dat klopt niet,' zei Jet.

'Het is toch opgekomen,' zei Ties.

'Ja,' zei Jet. Ze keek er nog een tijdje naar met haar plan in haar hand en zei verder niets. Meneer Aalbers zou hebben gezegd hoe dat kwam, maar meneer Aalbers stond die middag in zijn kas.

Nout stond aan het eind van het pad in zijn schrift te schrijven.

'Hoeveel?' vroeg Ties.

'Twee.'

'Twee,' zei Ties. Hij lachte, maar korter dan de vorige keer.

Nout schreef *23 april · vier uur · 2 · dijkje* en klapte het schrift dicht.

De volgende ochtend zette Ties' moeder een zakje naast zijn bord.

'Stokbonen,' zei ze. 'Die had ik gekocht toen iedereen zaad kocht. Ik weet er niks van, hoor. Doe er maar iets mee.'

Op het zakje stond een foto van bonen die aan stokken omhoog klommen, en er stond ook iets kleins op de achterkant, maar Ties las het niet, want zijn vader kwam binnen en zei dat er twaalf bamboestokken achter de garage stonden die er al stonden voordat ze er zelf woonden.

'Mag dat?' vroeg Ties.

'Die hoeven niet in de kist,' zei zijn vader.

Het was vrijdag zesentwintig graden. Nou ja: dat zei Ties. Volgens de thermometer aan de winkel van De Groot was het negentien, maar Ties fietste met twaalf bamboestokken over zijn schouder het pad op en dat scheelt.

Meneer Aalbers kwam die dag niet. Hij had aardbeien, zei Jet, en dat was alles wat iemand daarover wist.

Bed vijf was leeg. Bed vijf was op bed twaalf na het enige bed aan de slootkant dat nog helemaal zwart was, en Ties had er de hele week overheen gekeken zoals je over een lege stoel kijkt.

Hij harkte het glad. Hij zette de stokken in twee rijen van zes, kruiste ze twee aan twee, bond ze bovenin met touw uit de kist bij de bok en legde er één stok dwars overheen. Toen hij klaar was leek het op een lange, smalle tent zonder doek, en het stond er goed. Het stond er zelfs heel goed.

'Mag dat al?' vroeg Jet.

'Meneer Aalbers heeft zelf gezegd dat het altijd mag,' zei Ties.

Dat had meneer Aalbers ook gezegd. Er was nog een kort stukje achteraan gekomen, want zo praat meneer Aalbers: eerst een kort stuk, en dan nog een kort stuk. *Ze vriezen alleen kapot.* Maar dat ging over vorst, en het was vrijdag, en de zon scheen op zijn nek. Hij legde zijn hand plat op de aarde bij de eerste stok. Die was warm. Niet lauw — warm, zoals een kruik die er al een tijdje ligt.

'Warm genoeg,' zei Ties, tegen niemand.

'Het staat niet op mijn plan,' zei Jet.

'Nu wel.'

Jet keek een hele tijd naar het vakje van bed vijf op haar ruitjespapier, waar nog niets in stond. Toen schreef ze er *bonen* in, met letters, want een getal had ze niet.

In het zakje zaten drieënveertig bonen. Ties telde ze op de rand van het bed: dikke, glimmende, roomwitte bonen die aanvoelden als iets wat je in je zak wilt houden. Drie bij elke stok. Zo diep als het zaad dik is, dat was de hele kunst, en een boon is dik, dus hij duwde ze met zijn duim de grond in tot zijn eerste knokkel en veegde de aarde er met de zijkant van zijn hand overheen.

Zesendertig bonen. Zeven over. Die gingen terug in het zakje.

'Waarom heten het stokbonen?' vroeg Saar.

'Omdat er stokken bij moeten.'

'En waarom moeten er stokken bij?'

'Omdat ze klimmen.'

'Waarom klimmen ze?'

Ties keek naar de twaalf stokken en toen naar Saar en toen weer naar de stokken, en hij merkte dat hij dat werkelijk niet wist.

'Dat schrijf ik op als vraag,' zei Saar, en ze sloeg haar boekje achterin open. 'Antwoorden heb ik er nu zeven. Vragen nog geen een.'

Oom Bijna kwam langs met de olieblik in zijn hand en bleef staan bij bed vijf.

'Wat wordt dat?'

'Bonen,' zei Ties.

'Prachtig,' zei Oom Bijna, en hij meende het, en hij liep door naar de bok, want van bonen wist hij precies evenveel als van sla, en dat is niets.

Ties gaf ze water met de gieter, met de broes erop, zodat hij zijn eigen bed niet wegspoelde. Toen ging hij op het pad zitten en keek naar de twaalf stokken tot zijn moeder hem kwam halen.

Het regende die nacht. Het regende zaterdagochtend nog, en toen hield het op, en om half tien stond er zeventien centimeter water in de regenton, wat Jet had uitgerekend en Nout had nagemeten met een stok.

Ties liep het veld op met de gieter in zijn hand.

Bed acht was groen. Bed negen was groen. In bed zes stonden drie rijen sla die je alleen zag als je bukte, in bed twee stonden drieënveertig uien met hun puntje omhoog, en zelfs in bed elf, waar de bieten van de mevrouw van nummer zeven in zaten, kwam iets bruinrods uit de grond dat volgens Jet niets anders meer kon zijn.

En daartussen, en ernaast, en in de paden, en tegen de touwtjes aan, stond nog iets anders. Dikker. Ronder. Sneller. In bed drie stond het zo dik dat je de zaaivoor niet meer zag.

‘Dat heeft niemand gezaaid,’ zei Nout.

Ties liep het hele pad af met de gieter in zijn hand en vergat te gieten.

Ze kwamen op.

Alles kwam op.

Zelfs de dingen die niemand gezaaid had.

7. Vierhonderd wortels

Proef 66. De schoffelkam. Uitkomst: geen onkruid meer. Ook geen wortels.

Jet telde het onkruid in één vierkante meter pad. Ze kwam op honderdzeventien.

Ze telde nog een keer, want bij zoiets tel je altijd iets dubbel, en de tweede keer kwam ze op honderdeenentwintig.

‘Welke is het?’ vroeg Saar.

‘Allebei,’ zei Jet. ‘Er komen er bij terwijl ik tel.’

Het was zaterdag vijfentwintig april, en er stonden achtentwintig mensen op hun knieën in de dorpsmoestuin van Knotwilg. Meneer Knol had die ochtend voor het eerst het woord *wieden* gebruikt en gebruikte het daarna om de twee minuten.

In bed acht en negen ging het goed. Radijs is makkelijk: twee ronde blaadjes en een rood steeltje, en alles wat geen rood steeltje had ging in de emmer. In bed zes stond de sla in drie rijen, dus daar wist je waar je kijken moest.

In bed drie wist niemand iets.

Groep zeven had daar op achttien april wortels gezaaid, vierentwintig kinderen in vier voren, en veel te dik. Nu stond bed drie zo vol groen dat je de voren niet meer kon vinden, ook niet als je op je hurken ging zitten en met je hoofd scheef keek. Ties probeerde dat een minuut of vijf.

‘Wat is dit?’ vroeg hij, met een plukje in zijn hand.

‘Onkruid,’ zei Jet.

‘Weet je het zeker?’

Jet keek ernaar. Het was groen en het had blaadjes.

‘Nee,’ zei ze.

Er stonden minstens drie soorten in dat bed, en niemand op het hele veld wist hoe er ook maar één van heette.

‘Hoe weet je wat onkruid is?’ vroeg Saar.

‘Wat je niet gezaaid hebt,’ zei Ties.

‘Een plant op de verkeerde plek,’ zei Oom Bijna.

Saar schreef ze allebei op, met de datum erbij, en zei dat ze nu negen antwoorden had.

‘En als je niet meer weet wat je gezaaid hebt?’ vroeg Nout.

Daar gaf niemand antwoord op, omdat er net iemand riep dat de koffie er was. Later kon Jet zich precies herinneren waar ze stond toen die vraag werd gesteld: bij het touwtje tussen bed drie en bed vier, met een emmer onkruid in haar hand.

Meneer Aalbers kwam die zaterdag niet. Hij had aardbeien, zei meneer Knol, en dat was voor de tweede keer alles wat iemand daarover wist.

Bout liep de hele ochtend achter de emmers aan en ging telkens precies liggen op het stuk pad waar de volgende emmer moest komen. Om elf uur legde hij een halve baksteen bij Nouts knie neer.

‘Dank je,’ zei Nout. ‘Precies wat we nodig hadden.’

Om twaalf uur waren bed zes, acht en negen gewied. Er waren nog eenentwintig bedden. Oom Bijna bleef aan het eind van de ochtend een hele tijd bij bed drie staan, met zijn handen op zijn rug, en hij keek ernaar zoals je naar iets kijkt dat harder werkt dan jij.

Jet kende die blik. Ze had hem nu zes keer gezien.

‘Ik laat de kam zakken,’ zei Oom Bijna.

Op donderdagmiddag om vier uur stonden er vijf mensen op het pad. Doordeweeks waren het er in april nooit meer geworden, behalve de middag dat de radijs opkwam.

De schoffelkam had sinds vorige week woensdag omhoog gestaan: een lat met zeven oude schoffelbladen, elke ochtend om acht uur gedroogd en ingesmeerd, en ze waren zo scherp dat ze een randje licht meepakten.

‘Er mag niks aan een machine snijden,’ zei Ties. ‘Dat zegt u zelf.’

‘Er mag niks snijden waar een mens bij kan,’ zei Oom Bijna. ‘Deze snijdt onder de grond.’

Hij zette de zeven bladen op een duimdikte diep, allemaal, met de wiggen van Nout eronder, en toen deed hij er twee scheppen grind bij in de emmer.

‘Waarom?’ vroeg Saar.

‘Omdat hij er doorheen moet trekken. Onkruid houdt vast.’

Niemand woog de emmer. Daar zou Jet later nog een hele tijd aan denken.

‘Welk bed?’ vroeg Nout.

Jet vouwde haar plan open op de dwarsbalk. Negen vellen ruitjespapier, drieënzeventig bij drieënvijftig centimeter, met bovenaan *23 MEI* in blokletters.

‘Drie en vier,’ zei ze. ‘Die zijn het ergst.’

‘Daar heb ik wortels gezaaid,’ zei Nout.

‘Twaalf dagen geleden.’

‘Ja.’

Saar had haar boekje al open. Ze bladerde achterin, met haar duim langs de regels, en las hardop wat ze op achttien april had opgeschreven, woord voor woord, want zo schrijft zij dingen op.

‘Meneer Aalbers zegt: radijs vier dagen, sla een week, wortels twee weken.’

Ze keken elkaar aan.

‘Twee dagen nog,’ zei Ties. ‘Dan halen we het net.’

Het klopte allemaal. Het was het beste antwoord dat ze hadden, het stond op papier, het kwam van de enige man in Knotwilg die er verstand van had, en Saar had het opgeschreven omdat ze bang was dat het anders zou wegvallen.

Nout zei de volgorde op zoals hij hem altijd opzegt: eerst de planken, dan de bok, dan de ton, dan kijken wie waar staat, dan pas de machine. Ze legden

de rails langs bed drie, ze zetten de bok, ze hingen de emmer op honderd centimeter en Nout schoof het blok hout tegen het eind van elke plank.

Kip Drie sprong op de dwarsbalk, zoals ze dat wel vaker deed.

Ties deed zijn mond open. Jet keek naar bed drie, waar niets in stond wat van hen was, en liet hem begaan.

‘Dit kan écht niet misgaan,’ zei Ties.

Het portaal vertrok niet. Het schóót weg.

‘Alle moeren en bouten!’ riep Oom Bijna.

Ties rende ernaast mee. De emmer zakte alsof er iemand aan hing, de zeven bladen liepen door de grond met een geluid als een bezem over grind, en achter de kam kwam het bed tevoorschijn: zwart, glad, leeg, precies zoals het eruit had gezien op de dag dat het gespit was. Bij de naad in de rails gaf de klepel twee klappen achter elkaar. Toen stond hij stil tegen het blok hout.

Kip Drie stond aan het andere eind van het bed en keek naar de plek waar ze vandaan kwam.

Jet had meegeteld, want ze telt altijd mee.

‘Negen,’ zei ze.

‘Negen wat?’

‘Tellen.’

Ze juichten. Ze juichten echt, alle vijf, en Oom Bijna sloeg met zijn vlakke hand op de dwarsbalk en zei dat dit precies was waarvoor het ding gebouwd was, en dat was ook zo.

Naar bed vier verhuizen kostte een half uur met z’n allen: eerst de twee planken, dan de bok, dan de ton weer waterpas.

‘Een half uur,’ zei Ties. ‘Voor negen tellen.’

‘Ja,’ zei Oom Bijna. ‘Maar dit is een machine.’

Bed vier deed hij ook in negen tellen.

Daarna werd het stil, en dat kwam doordat Nout niet meejuichte.

Hij liep het bed af over het pad, langzaam, en halverwege bleef hij staan en ging op zijn hurken zitten. Hij pakte iets van de zwarte grond. Het was een groen draadje van twee centimeter met een wit puntje eraan, dun als een naald, met bovenaan twee smalle blaadjes tegen elkaar.

Hij legde het terug. Toen pakte hij er nog een, dertig centimeter verderop, en legde die er ook terug. En nog een.

'Wat doe je?' vroeg Ties.

'Kijken waar mijn rij lag.'

Er lagen er meer. Ze lagen los op de aarde, met hun onderkant eraf, en ze lagen in een lijn die tien meter lang was en die geen enkele bocht maakte.

'Onkruid groeit niet in een rij,' zei Nout.

Jet hoorde haar eigen adem. Ze pakte de rolmaat uit de kist bij de bok, mat dertig centimeter naar links vanaf het touwtje en vond de tweede rij. Toen de derde. Toen de vierde.

Ze liepen samen terug naar bed drie, en toen ze wisten waar ze kijken moesten, zagen ze het meteen: vier lijnen, iets slordiger dan die van Nout, dwars over tien meter zwarte grond.

'Ze waren er al,' zei Ties. 'Ze waren er gewoon al.'

Ze stonden er met z'n vijven naar te kijken. Twaalf dagen lang was er in bed drie iets aan het gebeuren geweest waar niemand ook maar één keer naar gebukt had, en nu was het weg, en het was zo netjes weg dat je er niets meer van kon zien.

Jet telde. Ze telde de afgesneden plantjes in de eerste meter van Nouts tweede rij en kwam op zes. In de tweede meter vier, in de derde vijf. Ze nam vijf.

‘Vier voren van tien meter,’ zei ze. ‘Dat is veertig meter rij in één bed. Vijf per meter is tweehonderd. Twee bedden.’

‘Vierhonderd,’ zei Oom Bijna.

‘In bed drie kon ik niet tellen,’ zei Jet. ‘Ik heb er hetzelfde getal voor genomen.’

‘Daar stonden er meer,’ zei Nout. ‘Minstens.’

Vierhonderd wortels. Twee bedden. Achttien tellen.

Oom Bijna nam bij bed drie zijn hoed af. Hij zei niet dat de kam te scherp was of het grind te zwaar of dat iemand anders het bed had aangewezen.

‘Het is mijn machine,’ zei hij.

Jet haalde het Proevenboek uit de kist. Ze sloeg de bladzij van Proef 66 op en schreef *De schoffelkam*, en daarachter *Uitkomst: geen onkruid meer*, en toen bleef haar potlood staan.

Ze had die zin al eens geschreven. Vorige zomer, in deel één, bij Proef 41: de Onkruid-o-maat, en de dahlia's van buurvrouw Pot.

'Ik heb dit al eens opgeschreven,' zei ze.

'Ja,' zei Oom Bijna. Hij hoefde niet te vragen wat.

'U zegt altijd: een machine die niet weet waar hij moet ophouden, moet een rand hebben.'

'Die heeft hij.' Oom Bijna wees naar het blok hout tegen het eind van de plank, waar het portaal keurig tegenaan stond, precies waar het moest staan. 'Hij weet fantastisch goed waar hij moet ophouden.'

Hij keek een hele tijd naar de zeven bladen.

'Hij weet alleen niet waar hij niet mag beginnen.'

Jet schreef het eronder. Daarna schreef ze *Ook geen wortels.*

Nout stond aan het eind van het pad in het schrift van zijn moeder te schrijven. *30 april · vijf uur · 2 · linde.* Ties keek ernaar en zei niets, en hij lachte deze keer helemaal niet.

'En nu?' vroeg Saar.

'Nu ga ik morgenochtend naar school,' zei Oom Bijna. 'En zaterdag zaaien we opnieuw.'

Om vijf voor negen stond hij in de deur van groep zeven met zijn hoed in zijn hand. Binnen doe je je hoed af, dus dat zei niets, en het zei alles. De meester deed een stap opzij. De vier mochten achterin staan.

Hij deed het in vier zinnen. Er stonden wortels. Hij wist het niet. Zijn machine is over bed drie gereden. Ze zijn weg.

'Allemaal?' vroeg een meisje op de eerste rij.

'Allemaal.'

'Was het per ongeluk?'

'Ja,' zei Oom Bijna. 'Maar het was mijn machine.'

Achterin stak een jongen zijn vinger op en vroeg of ze ze zaterdag opnieuw mochten doen, en Oom Bijna deed zijn mond open om ja te zeggen en kreeg dat niet meteen voor elkaar, dus knikte hij eerst een paar keer.

'Negen uur,' zei de meester.

Door het raam van groep zeven zag Jet de vier bomen op het schoolplein staan, die in maart de grond in waren gegaan van de opbrengst van de Herfstmarkt. Ze hadden blad. Dat was haar niet eerder opgevallen.

Op zaterdag twee mei stonden er om negen uur zesenzeventig mensen op het pad, van wie vierentwintig uit groep zeven. Meneer Knol telde ze twee keer en kwam er beide keren uit.

Jets moeder had zes zakjes wortelzaad uit de winkel meegenomen. Ties had de schoffelkam met een touwtje omhooggezet, met een knoop erin die niemand meer los kreeg. En om tien over negen kwam er een grijze bestelbus het pad op, en de man die eruit stapte deed het portier dicht zonder geluid en groette niet.

Meneer Aalbers liep bed drie af. Hij liep bed vier af. Hij zei drie minuten lang niets.

'Dat is een van de mooiste bedden die ik dit voorjaar gezien heb,' zei hij.

Iedereen keek naar de tien meter zwarte, gladde, volkomen lege grond.

'Er staat alleen niks in.'

Oom Bijna lachte als eerste, en toen lachte de rest, en groep zeven het hardst van allemaal.

Hij trok de voren met de hak, achteruit lopend langs een strak touwtje, en vierentwintig kinderen zaaiden bed drie voor de tweede keer, nu dunner, want Aalbers liep erlangs en zei bij ieder kind hetzelfde woord: 'Minder.' Nout zaaide bed vier. Zo diep als het zaad dik is, en dat is bij een wortelzaadje bijna niets.

Jet zette bij bed drie op haar plan een tweede datum. De eerste gumde ze niet uit.

Saar zat op de rand van het pad met haar boekje op haar knieën, bij de bladzij van vorige week zaterdag. *Een plant op de verkeerde plek.* Ze streepte het niet door, want het was geen fout antwoord. Ze zette er een streepje achter en schreef erachter, in het gedeelte waar bij haar de vragen staan: *maar hoe weet je waar de goeie plek is.*

'Dat is mijn tweede vraag,' zei ze tegen niemand.

Aan het eind van de ochtend stonden ze met z'n allen naar de bedden te kijken, en meneer Aalbers keek naar de schoffelkam, die aan zijn touwtje boven het pad hing.

'Een schoffel is een oog met een steel eraan,' zei hij. 'Meer is het niet.'

'Hoe ziet een wortel er dan uit als hij twee weken oud is?' vroeg Ties.

Meneer Aalbers ging op zijn hurken zitten.

Dat duurde een uur.

8. Het uur van Aalbers

Geen proef. Wel een uur op je hurken.

Meneer Knol keek op zijn horloge toen het begon, en nog een keer toen het klaar was, en toen voor de zekerheid nog een keer.

Een uur en vier minuten.

Zo lang zat meneer Aalbers op zijn hurken langs bed zeven. En in dat hele uur stelde Ties Prins één vraag. Achteraf wist niemand in Knotwilg welk van die twee dingen het bijzonderste was.

Bed zeven was het bed van meneer Aalbers zelf. Hij had er op achttien april acht korte rijtjes dwars in gezaaid, elk rijtje iets anders, en helemaal aan het eind had hij een strook van een halve meter overgeslagen.

'Wat komt daar in?' had Saar toen gevraagd.

'Niks.'

'Waarom niet?'

'Omdat je dan ziet wat er komt als je niks doet.'

Veertien dagen later stond die halve meter voller dan de rest van het bed bij elkaar.

Aalbers wees met zijn kin naar het eerste rijtje. 'Wat is dat?'

'Wortels,' zei Ties.

'Hoe weet je dat?'

'Omdat u ze gezaaid hebt.'

'Ja.' Aalbers pakte een groen draadje van twee centimeter tussen duim en wijsvinger, wreef het fijn en hield zijn hand omhoog. 'Ruik.'

Ties rook. Eerst rook hij niks, en toen rook hij gras, en toen rook hij iets anders dat er de hele tijd al was geweest.

'Wortel,' zei hij.

'Vanaf de eerste dag,' zei Aalbers. 'Dat kan hij niet nadoen.'

'Wie niet?' vroeg Saar.

Aalbers legde zijn wijsvinger naast het wortelrijtje, in het groen ernaast, en haalde er iets uit met blaadjes die twee aan twee tegenover elkaar stonden, rond met een puntje eraan. De stengel lag plat over de grond alsof hij te lui was om te staan.

'Dit is muur.'

'Muur?' zei Saar. 'Zoals een muur van stenen?'

'Ja.'

'Waarom?'

'Weet ik niet,' zei Aalbers.

Saar schreef het op. Ties zag dat ze het niet bij de antwoorden zette maar bij de vragen, en dat ze daar een hele tijd naar keek.

'Kijk naar de stengel,' zei Aalbers.

Ze bogen. Over de stengel van dat plantje liep één streepje haar, dun als een draad, en bij elk paar blaadjes wisselde het streepje van kant. Links, dan rechts, dan weer links, helemaal naar boven.

Ties zag het. Hij zag het echt, op een plantje dat hij een week lang met emmers tegelijk had weggegooid zonder er ooit naar te kijken.

'Dat heeft verder niks,' zei Aalbers. 'Alleen muur.'

Hij pakte de plant onderaan beet en trok. Er kwam een hele mat mee, een halve schoen groot, wortels en al, in één keer los.

'Muur laat los,' zei hij. 'Dat is het aardige eraan.'

Elf kinderen uit groep zeven waren blijven hangen toen hun ouders naar huis gingen, en de meester zat erbij met zijn jas op de grond. Buurvrouw Pot had haar keukenstoel laten halen en zat aan het kopse eind alsof daar altijd een keukenstoel had gestaan. Oom Bijna zat op een omgekeerde emmer, met zijn hoed op zijn knie.

Meneer Knol telde. ‘Zevenendertig.’

Hij telde nog een keer. ‘Achtendertig.’

‘Wie is de achtendertigste?’ vroeg Jet.

Knol wees. Kip Drie stond tussen bed zeven en bed acht in het pad, met haar kop scheef, en ze keek naar meneer Aalbers zoals de rest naar meneer Aalbers keek.

Bij het slarijtje ging het mis, en het ging mis bij Ties.

‘Welke is de sla?’ vroeg Aalbers.

Ties wees. Hij wees met de zekerheid van iemand die elf jaar lang sla heeft gegeten.

‘Dat is melde,’ zei Aalbers.

Ties keek er nog eens naar. Het was groen, het had blaadjes en het stond precies waar sla hoorde te staan.

‘Wat is melde?’ vroeg Saar.

‘Dat.’ Aalbers hield het blad omhoog naar Ties. ‘Wrijf er eens over.’

Ties wreef. Er bleef iets op zijn duim achter, wit en grijzig, als stof dat nergens vandaan kwam.

‘Dat is meel,’ zei Saar meteen. Zij is de dochter van de molenaar; als er in Knotwilg iemand weet hoe meel op een duim voelt, is zij het.

‘Melde,’ zei Aalbers.

‘Melde,’ zei Saar. ‘Meel.’ Ze zei het nog een paar keer achter elkaar en toen schreef ze het op.

‘Sla ligt,’ zei Aalbers. ‘Melde staat. Sla maakt een rozetje op de grond, melde gaat meteen omhoog met blaadjes om en om aan een stengel. En sla heeft dat poeder niet. Sla is glad.’

Hij hield ze naast elkaar in één hand, links het ene, rechts het andere. Zo was het niet eens moeilijk.

Dat was het rare van dat hele uur. Los was het onmogelijk. Naast elkaar was het kinderwerk.

‘Zoek een ui,’ zei Aalbers.

Niemand vond een ui. Het vierde rijtje stond vol dunne groene sprietjes en er was geen enkele reden om te denken dat daar ook maar één ui bij zat.

Aalbers stak zijn hand tussen de sprietjes en haalde er een tevoorschijn die dubbelgevouwen omhoog stond, als een hoepeltje, met bovenop het puntje nog een zwart velletje.

‘Zo komt een ui,’ zei hij. ‘Met zijn rug eerst. Het zaadhuidje blijft er nog een paar dagen aan zitten, en dan gaat hij rechtop staan.’

‘En als hij rechtop staat?’ vroeg een jongen uit groep zeven.

‘Dan lijkt hij op gras.’ Aalbers hield twee sprietjes op. ‘Rol ze eens.’

Ties rolde. De ene rolde tussen zijn duim en zijn wijsvinger rond en rond, want hij was hol en rond als een rietje. De andere wilde niet rollen; die was plat en had een vouw in het midden.

‘De ronde is de ui,’ zei Ties.

‘Ja.’

De jongen uit groep zeven zei dat de zijne ook rolde. Aalbers keek er niet eens naar.

‘Doe je ogen dicht,’ zei hij.

De jongen deed zijn ogen dicht, rolde nog een keer en zei: ‘O.’

Zo ging het uur voorbij. Ties kreeg na acht minuten pijn in zijn ene knie, ging verzitten, kreeg pijn in de andere, ging op de grond zitten en werd nat, en bleef zitten. Bout kwam tegen hem aan liggen en hij duwde hem niet weg. Om kwart voor twaalf stond Bout op en legde hij een oude leren werkhandschoen bij Nouts knie neer, links, stijf als een plank.

‘Dank je,’ zei Nout. ‘Precies wat we nodig hadden.’

Twintig minuten later kwam hij terug met de rechter.

‘Nu heb ik er twee,’ zei Nout.

Buurvrouw Pot zei het hele uur niets. Dat was, vond Ties, minstens zo knap als alles wat er in bed zeven groeide.

Drie keer deed Ties zijn mond open om iets te zeggen, en drie keer kwam er niets, omdat alles wat hij had kunnen zeggen minder was dan wat hij aan het bekijken was.

‘Waarom moeten we weten hoe het heet?’ vroeg Saar.

‘Omdat je het dan ziet,’ zei Aalbers.

Saar schreef het op zonder iets terug te zeggen, wat voor haar hetzelfde is als juichen.

‘En als ze straks groot zijn?’ vroeg Ties. Het was de enige vraag die hij dat hele uur stelde, en hij weet nog precies waarom hij hem stelde: omdat hij het zich niet kon voorstellen.

Aalbers keek een moment omhoog, naar de linde op de hoek van het pad.

‘Dan moet je ze houden.’

Hij wees met zijn kin naar het noorden, over het dijkje, waar je op een heldere dag de bomen van Eiberdam kon zien staan.

‘In Eiberdam hangen ze deze week netten.’

Niemand vroeg waarom. Ties was het binnen een minuut vergeten. Saar schreef het op, met de datum erbij, zoals ze alles opschreef.

Toen stond meneer Aalbers op.

Hij deed dat alsof hij van een stoel opstond. De rest van het gezelschap kwam overeind met een geluid dat je normaal alleen hoort als er een oude schuur wordt afgebroken. Ties kon zijn voeten twee volle minuten niet voelen en liep als iemand die net van een paard komt.

‘Je hebt een uur lang niks bedacht,’ zei Jet.

‘Ik had het druk,’ zei Ties.

Oom Bijna stond bij bed zeven met zijn hoed nog in zijn hand. Hij keek naar de acht korte rijtjes en naar de halve meter waar niets in gezaaid was en waar alles stond.

‘Een tuin is de enige machine die zelf beslist wanneer hij klaar is,’ zei hij.

En toen zei Ties het.

‘De machine kan niet ruiken.’

Iedereen keek naar hem.

‘Nee,’ zei Oom Bijna.

‘Hij kan ook niet aan een stengel voelen of er haartjes op zitten. Hij kan niks. Hij komt eraan en hij haalt alles weg.’

‘Ja.’

‘Dan moet hij het niet hoeven weten,’ zei Jet.

Nout zat op zijn hurken bij het touwtje van bed vier, waar die ochtend zijn nieuwe wortels in waren gegaan. Hij zei het langzaam, alsof hij het zelf ook pas hoorde terwijl hij het zei.

‘Hij hoeft niet te weten wát er staat. Hij moet weten wáár het staat.’

‘Bij mij liggen de rijen al dertig jaar op dezelfde plek,’ zei Aalbers.

Het duurde daarna nog een half uur, en het gekke was dat Ties achteraf niet meer wist wie wat had gezegd. Er werd gepraat zoals er in Knotwilg op een pad gepraat wordt: door elkaar heen, met stukjes stok in het zand, en iemand die wegloopt om een rolmaat te halen.

Wat eruit kwam was geen slimmigheid. Het was een lat.

Een houten lat, zo lang als een bed breed is, met vier sleuven erin gezaagd — open aan de onderkant, als de tanden van een kam. De sleuven zaten precies boven de vier rijen. Wat in een sleuf stond, kon de schoffelkam niet raken. Wat ernaast stond, kreeg hij allemaal.

‘In de smederij noemen ze dat een mal,’ zei Oom Bijna. ‘Daar maak je niet één ding mee. Daar maak je tien dezelfde dingen mee.’

Jet mat. Natuurlijk mat Jet. Ze mat de rijen van Nout in bed vier: dertig, dertig, eenendertig. Toen mat ze bed drie, waar vierentwintig kinderen uit groep zeven hadden gezaaid: achtentwintig, drieëndertig, negenentwintig, en in het derde rijtje een bocht waar ze niets van kon maken.

Ze keek er een tijdje naar. Toen zei ze dat de sleuven een hand breed moesten worden. Acht centimeter.

‘Acht?’ zei Ties. ‘Voor een rij van niks?’

‘Ja,’ zei Jet. ‘Want het is nooit dertig.’

‘Vier sleuven van acht is tweeëndertig centimeter,’ rekende ze door. ‘Dat blijft dus staan.’

‘Die doe je met je vingers,’ zei Aalbers. ‘In de rij doe je met je vingers, tussen de rijen doet de machine. Zo doet iedereen het.’

Nout nam de lat mee naar huis. Dinsdagmiddag lag hij op de dwarsbalk: vier sleuven, vijf tanden, de zaagkanten met schuurpapier bijgewerkt en aan één kant een streepje potlood met *links* erbij, want een mal die je omgekeerd ophangt is geen mal meer.

De schoffelkam moest eraf om de bladen te verzetten. Ties had hem zaterdag met een touwtje omhooggezet, met een knoop erin die niemand meer los kreeg, hijzelf nog het minst.

Nout sneed het touwtje door.

Daarna hingen ze de mal onder de dwarsbalk en lieten de kam erop zakken, en schoven de zeven bladen net zo lang heen en weer tot er geen enkel blad meer boven een sleuf stond.

Er bleven er twee over die nergens meer pasten.

'Zeven bladen,' zei Nout. 'Vijf plekken.'

Het was even stil.

'Dan moeten er twee af,' zei Oom Bijna. Hij pakte zelf de sleutel en draaide ze er zelf af, en hij legde ze zelf in de kist, en hij zei er verder niets bij.

Toen de mal daarna plat op bed vier lag, zodat Jet kon nakijken of de sleuven klopten, kwam Kip Drie het pad op, stapte in de derde sleuf en ging daar staan.

'Hij werkt,' zei Ties. 'Wat in de sleuf staat, blijft staan.'

Hij deed zijn mond open om er nog iets achteraan te zeggen. Toen deed hij hem weer dicht. Hij zei het niet, en hij dacht er even over na hoe dat kwam — de tweede keer in vier dagen dat hij iets deed wat hij nooit deed.

Oom Bijna wilde er een naam bij.

'Van wie was het?' vroeg hij.

Ze keken elkaar aan. Ties wist het niet meer. Jet ook niet. Nout haalde zijn schouders op.

'Dat is de eerste keer,' zei Oom Bijna, en hij zei het zoals andere mensen dankjewel zeggen.

Jet schreef het onder Proef 66, klein, onder de zin over de wortels: *de mal. Vier sleuven, een hand breed. Bedacht op het pad, door iedereen.*

Ties wilde hem meteen proberen op bed zes, waar het onkruid inmiddels hoger stond dan de sla.

Saar ging aan het eind van bed zes in het pad staan met haar armen wijd.

'Waar staan de rijen in bed zes?' vroeg ze.

Niemand wist het. Bed zes was op achttien april met de hand gezaaid door iemand die naar huis was gegaan, in drie rijen, ongeveer.

'Dan kan het niet,' zei Nout.

'Nee,' zei Saar, en ze bleef staan waar ze stond tot iedereen dat gezegd had.

Ze zaten daarna met z'n vieren op de rand van het pad, met hun voeten in het gras, en Saar bladerde in haar boekje terug naar zaterdag, zoals ze altijd doet aan het eind van een middag.

Ze las een tijdje.

'In Eiberdam hangen ze netten,' zei ze.

'Ja,' zei Ties. 'Dat zei hij.'

'Waarom?'

'Omdat daar vogels zitten.'

Saar keek op van haar boekje en keek naar de linde op de hoek van het pad. Daar zat er niet één.

'Waarom komen ze daar wel,' vroeg ze, 'en bij ons niet?'

Nout haalde het schrift van zijn moeder uit zijn jaszak, maar hij sloeg het niet open. Hij hield het alleen vast en keek naar de lege boom, en Ties keek mee, en toen keek Jet ook.

Twee weken lang was er in de dorpsmoestuin van Knotwilg iets niet gebeurd.

En niemand had het gemerkt.

9. Wat niet opkomt

Geen proef. Wel een plan dat niet klopt.

Op zondag stond het veld stil. Het halve dorp zat ‘s ochtends in de kerk en het andere halve dorp ook, en op de dorpsmoestuin werd zondags niet geschoffeld en niet gegoten. Dat had niemand afgesproken. Iedereen deed het.

Het onkruid hield zich er niet aan.

Op woensdag zes mei liep Jet de Groot om tien over vier het pad op met haar plan onder haar arm, en ze had er zin in zoals andere mensen zin hebben in hun verjaardag.

Ze had een taak.

Sinds dinsdag hing de mal onder de dwarsbalk van de Automatische Tuinman: een houten lat met vier sleuven, precies boven de vier rijen, met een streepje potlood en *links* erbij. Wat in een sleuf stond, bleef staan. Wat ernaast stond, kreeg de schoffelkam.

Alleen moest je dan wel weten waar de rijen lagen.

‘Hij hoeft niet te weten wát er staat,’ had Nout gezegd. ‘Hij moet weten wáár het staat.’

En iemand moest opschrijven waar het stond.

‘Vierentwintig bedden,’ had Jet dinsdag gezegd. ‘Vier rijen per bed. Dat zijn zesennegentig getallen.’

‘Ja,’ had Nout gezegd.

‘Ik doe ze allemaal.’

Ze had er de hele woensdagochtend op school aan gedacht, twee keer tijdens rekenen en één keer tijdens iets anders.

Op het veld legde ze haar plan open op de houten krat van meneer Knol, die sinds begin april naast het pad stond en die niemand meer terugdroeg naar de winkel. Negen vellen ruitjespapier aan elkaar, drieënzeventig bij

drieënvijftig centimeter, één hokje is twintig centimeter. Het plakband bij de vouwen was zacht geworden van het openvouwen.

De rolmaat lag klaar. Het potlood lag klaar. De gum lag klaar.

‘Wie heeft de rolmaat?’ vroeg ze, want ze legde haar spullen altijd twee keer klaar.

Bout kwam over het pad aangedraafd met een lege plastic bloempot over zijn snuit, ondersteboven, tot aan zijn ogen.

‘Dank je,’ zei Nout. ‘Precies wat we nodig hadden.’

Ze begon bij bed elf, want bed elf was van haar.

Op achttien april had Jet daar zelf de bieten in gezaaid, vier rijen van tien meter, één zaadje om de drie centimeter, met een strak touwtje en de hak van meneer Aalbers. Ze wist precies hoeveel er in de grond waren gegaan. Op haar plan stond bij bed elf een vraagteken, en dat vraagteken had haar de hele lente dwarsgezeten.

Nu stond bed elf er groen bij, met blaadjes die aan de onderkant rood waren.

Jet ging op haar hurken zitten, legde de rolmaat langs de eerste rij en telde één meter.

Ze telde vijfenzestig plantjes.

Ze telde opnieuw. Vijfenzestig.

Ze schoof een meter op. Eenenzeventig. Nog een meter. Zesenzestig.

‘Er staan er te veel,’ zei ze.

‘Hoeveel te veel?’ vroeg Saar.

‘Ik heb er drieëndertig per meter gezaaid.’ Jet keek naar haar eigen hand alsof die iets fout had gedaan. ‘Er staan er dubbel.’

Meneer Aalbers was om half vijf gekomen, zoals hij nu op woensdag kwam, en had zijn portier dichtgedaan zonder geluid. Hij stond al een tijdje achter hen zonder dat iemand het had gemerkt.

‘Bieten,’ zei hij.

‘Ik heb geteld toen ik zaaide,’ zei Jet.

‘Ja.’

‘Ik heb er niet één te veel in gedaan.’

‘Nee,’ zei Aalbers. Hij bukte, haalde iets uit zijn borstzak — een propje uit een papieren zakje — en hield het op zijn duim. Het was bruin en hobbelig en niet groter dan een peperkorrel.

‘Wat jij een zaadje noemt, is een dopje. Daar zitten er twee of drie in.’

Saar had haar boekje al open. ‘Wáárom zitten er drie in?’

‘Omdat het geen zaadje is.’

Saar keek naar het propje op zijn duim, en toen naar bed elf, en toen begon ze te schrijven met de datum erbij.

‘En nu?’ vroeg Jet.

‘Dunnen. Om de tien centimeter blijft er één staan.’

Jet rekende het uit voordat ze het wilde weten. Van de vijfenzestig moesten er vijfenvijftig weg. Per meter. Vier rijen, tien meter.

‘Dat zijn er tweeduizend tweehonderd,’ zei ze.

‘Ongeveer,’ zei Aalbers.

‘Nee,’ zei Jet. ‘Precies.’

‘Ook goed.’

Op haar plan stond bij bed elf een vraagteken en verder niets, want voor tweeduizend tweehonderd bieten die er weer uit moesten was geen hokje.

Bed negen was radijs: dik op de ene plek, leeg op de andere, met die bocht aan het eind — maar de vier rijen lagen er, en die kon ze meten. Bed acht ook, en Jet schreef er vier getallen bij en voelde zich even weer de baas over het veld.

Toen kwam bed zeven.

Bed zeven was het bed van meneer Aalbers: acht korte rijtjes dwars, elk rijtje iets anders, gezaaid op achttien april. Aan het eind een halve meter waar met opzet niets in was gegaan.

Die halve meter stond er nog steeds bij als een oerwoud.

'Dat is nog altijd het volste stuk van het hele veld,' zei Ties.

'Ja,' zei Aalbers.

Jet liep de acht rijtjes langs met haar potlood in haar hand en telde. Rijtje één stond vol. Twee stond vol. Drie was dun. Vier stond vol. Vijf was leeg. Zes had elf plantjes bij elkaar aan één kant en verder niets. Zeven was leeg. Acht was leeg.

Ze telde nog een keer, van de andere kant.

'De helft staat er niet,' zei ze.

'Nee,' zei Aalbers.

'Maar dit is úw bed.'

'Ja.'

Jet wachtte. Ze wachtte zoals je wacht op de rest van een som.

'Hoe kan dat dan?'

Aalbers keek een moment naar de acht rijtjes, met zijn handen in de zakken van zijn overall.

'Oud zaad. Te diep. Te droog na het zaaien. Een vogel.' Hij haalde één schouder op. 'Weet ik niet.'

'Maar wat is het?'

'Dat weet je pas volgend jaar,' zei Aalbers. 'En dan meestal ook niet.'

Jet keek naar haar plan, waar bed zeven acht keurige streepjes had, en toen naar bed zeven, waar er vier van waren.

'Wat doet u dan?'

'Ik zaai het opnieuw,' zei Aalbers. 'En ik schrijf op wat er niet kwam.'

Kip Drie kwam aanlopen, stapte kalm het lege stuk van rijtje vijf in en krabde twee keer met haar poot in de losse aarde, waarna ze bleef staan met de blik van iemand die zojuist het beste hotel van het land heeft gevonden.

Nout tilde haar op en zette haar terug in het pad. Ze keek nog drie keer om.

Bed zes sloeg Jet over. Bed zes wist iedereen al: op achttien april met de hand gezaaid, in drie rijen, ongeveer, door iemand die naar huis was gegaan. Daar kende niemand de rijen meer.

Bed vijf waren de stokbonen van Ties. Bed vier en bed drie waren op twee mei opnieuw gezaaid en daar stond nog niets, en Jet zette er bij allebei een streepje en had er even plezier in.

Toen kwam bed twee.

In bed twee stonden drieënveertig uien, op achttien april met de duim in de grond geduwd door meneer Knol, die ze twee keer had geteld. Ze stonden een handbreedte uit elkaar en ze waren mooi groen en ze stonden er goed bij.

Jet legde de rolmaat dwars over het bed bij de eerste ui.

Vijftien centimeter vanaf het touwtje.

Ze knikte. Vijftien was precies goed; vijftien stond op haar plan, want de vier rijen lagen op vijftien, vijfenveertig, vijfenzeventig en honderdvijf.

Ze liep naar de laatste ui en legde de rolmaat er dwars overheen.

Tweeënzestig.

Ze bleef er een hele tijd naar kijken.

‘Wat is er?’ vroeg Ties.

‘De rij loopt weg,’ zei Jet.

Ze legde het touwtje er zelf naast, gespannen tussen twee stokjes, en toen zag iedereen het in één keer. Bij het begin lagen de uien tegen het touwtje aan. Bij de tiende ui lag er een vinger tussen. Bij de twintigste een hand. Aan het eind liep het touwtje langs een rij die daar allang niet meer was.

‘Er heeft geen touwtje gelegen,’ zei Aalbers.

‘Wie heeft er een touwtje voor gespannen?’ vroeg Jet.

Niemand wist het meer. Er waren die zaterdag negenendertig mensen op het veld geweest, en niemand had erop gelet waar meneer Knol zijn duim zette.

Op één zaterdag was er in Knotwilg iets bedacht waarvan niemand meer wist van wie het was, en op een andere iets gezaaid waar niemand een touwtje bij had gelegd. Jet vond het tweede minder leuk dan het eerste.

Oom Bijna was komen kijken met de mal in zijn hand. Hij legde hem plat over bed twee, met de sleuf bij vijftien centimeter over de eerste ui, en schoof hem langzaam het bed op.

Ui één stond in de sleuf. Ui twee, drie en vier ook.

Ui vijf stond tegen de rand.

Ui zes stond eruit.

‘Vier,’ zei Nout.

‘Vier wat?’ vroeg Ties.

‘Vier uien blijven staan. Negenendertig niet.’

Het was even stil op het pad. Iedereen zag hetzelfde: de schoffelkam die keurig en volmaakt door bed twee reed, zoals hij op dertig april door bed drie en bed vier was gereden.

‘Als die rij doorgelopen was,’ zei Nout, ‘had ui zesentachtig in het pad gestaan.’

‘Er zíjn er maar drieënveertig,’ zei Ties.

‘Precies.’

Oom Bijna tilde de mal op en keek er langs alsof hij er iets in kon lezen.

‘Ik heb een machine gebouwd die kaarsrecht rijdt,’ zei hij. ‘Over een tuin die dat niet doet.’

Jet haalde haar plan van de krat en ging er zelf op zitten, met het papier op haar knieën.

Bed elf klopte niet. Bed zeven klopte niet. Bed twee klopte niet, bed zes klopte sinds gisteren niet, en bed drie stond met twee data op het papier omdat het één keer helemaal opnieuw had gemoeten.

Bed zes was geen uitzondering geweest. Bed zes was alleen het eerste bed waar iemand het gezien had.

Negen vellen ruitjespapier stonden vol getallen die klopten toen ze ze opschreef, en die niet meer klopten omdat de tuin sindsdien iets anders was gaan doen.

'Ik teken hem opnieuw,' zei ze.

Ze zei het met een soort opluchting, want een nieuw plan is een plan dat klopt. Ze had thuis nog negen schone vellen in de la liggen, en plakband, en ze wist precies hoe lang het zou duren.

'Vanavond,' zei ze. 'Twee uur.'

'Twee uur?' zei Ties.

'De vorige keer was het anderhalf,' zei Jet. 'En toen heb ik hem twee keer overgeschreven omdat er een doorhaling in stond.'

Meneer Aalbers stak zijn hand in de borstzak van zijn overall.

Hij haalde er een potlood uit. Een gewoon geel potlood, kort, met een mes gepunt, met van die kleine deukjes erin waar iemand jarenlang zijn duimnagel heeft gezet. Aan het eind zat een gum in een metalen ringetje.

Hij gaf het aan Jet.

Ze pakte het aan en bekeek de gum, omdat ze alles bekijkt. De gum was hard en glad en had een klein schuin randje van vroeger. Er zat geen enkele slijtplek op.

'Die is nooit gebruikt,' zei ze.

'Nee.'

'Waarom niet?'

'Omdat ik dan niet meer weet wat er vorig jaar niet kwam,' zei Aalbers.

Hij liep naar zijn bestelbus, zonder haast, zoals hij alles deed, en kwam terug met iets wat ooit een vel papier was geweest. Het was zo vaak opgevouwen dat het bij de vouwen zacht was als een lapje, en aan de achterkant zat plakband over de gaten.

Hij vouwde het open op de krat.

Het was een tuin. Vier kassen, een pad, een lang veld in stukken verdeeld, getekend met drie soorten potlood die niet bij elkaar hoorden. In de kantlijn stonden data, sommige in inkt.

En overal stonden strepen door dingen heen.

Niet met een liniaal. Met de hand, schuin, snel, lelijk. Bij één stuk stonden er drie strepen boven elkaar en ernaast, in kleine letters, drie keer een woord dat Jet niet kon lezen. Bij een paar bedden stonden twee data. Bij één stonden er vier.

Jet keek naar die vier data en dacht aan bed drie op haar eigen plan, waar ze vorige week een tweede datum had gezet en de eerste niet had uitgegumd, omdat ze op dat moment niet wist waarom niet.

Nu wist ze het.

'Een tuinplan is geen tekening,' zei meneer Aalbers. 'Het is een dagboek dat vooruitkijkt.'

Hij vouwde het papier weer op, langs de vouwen die er al in zaten.

'Hou dat potlood maar,' zei hij. 'Ik heb er nog een.'

Toen hij bij het portier stond, zei hij nog iets, over zijn schouder, zoals hij altijd de belangrijkste dingen zei als hij toch al wegging.

'Als ik er volgend jaar nog ben, zet ik de bonen aan de andere kant.'

Ties was al bezig de mal terug te hangen. Jet was al bezig met bed twee. Saar schreef het op, met de datum erbij, zoals ze alles opschreef.

Die avond zat Jet aan de keukentafel achter de winkel, met haar plan open en de negen schone vellen ernaast, klaar, met de rol plakband erbovenop.

Haar moeder zette een beker naast haar neer en zei er niets bij, wat het beste was wat ze had kunnen doen.

Jet keek naar de negen schone vellen.

Toen deed ze de la open en legde ze terug.

Op het hele plan stonden tot dat moment twee woorden die geen getal en geen gewas waren. *Genoeg*, in het lege hokje bij bed drie, van meneer Aalbers. En *bonen*, bij bed vijf, van Ties. Ze had ze allebei geteld toen ze ze opschreef.

Ze pakte het potlood van meneer Aalbers, het gele, met de gum die nooit gebruikt was, en ze schreef er een derde bij. Bij bed elf: *dunnen. Om de tien centimeter.* Bij bed zeven: *de helft niet gekomen — waarom weet niemand.* Bij bed twee: *scheef.*

Om tien voor negen waren het er elf, en toen was ze opgehouden met tellen.

Daarna zocht ze op haar plan de rij uien van bed twee op: een keurig streepje, op vijftien centimeter, over de volle tien meter, in april getrokken langs de liniaal.

Toen zette Jet haar eerste doorhaling.

Hij was lelijk.

Ze liet hem staan.

10. Bed vijf

Proef 67. De sproeibalk. Uitkomst: bed vijf is nat. Bed vijf is heel erg nat.

Op zaterdagochtend negen mei stond Ties Prins om tien voor negen in zijn eentje op het pad, met de mal in zijn handen.

Hij had hem zelf van de bok gehaald. Een houten lat van een meter twintig, vier sleuven, vijf tanden, en aan één kant een streepje potlood met *links* erbij. Nout had hem gezaagd en Jet had de maten bedacht, maar het ophangen was van Ties geworden, omdat hij de enige was die zonder nadenken wist welke kant links was.

Dinsdag had hij dat nog niet geweten. Hij had het zichzelf geleerd.

Om negen uur stonden er eenendertig mensen op het pad. Meneer Knol telde ze, kwam op tweeëndertig, telde opnieuw en schreef allebei de getallen op.

‘Bed acht,’ zei Oom Bijna.

Bed acht was radijs, gezaaid op achttien april, vier rijen van tien meter. Jet had de rijen woensdag ingemeten: vijftien, vijfenveertig, vijfenzeventig, honderdvijf. Precies de maat van de sleuven.

Ties hing de mal onder de dwarsbalk, met het streepje links, en liet de schoffelkam erop zakken. Vijf bladen nog; de twee andere lagen in de kist bij de bok. Nout legde het touw, want dat was sinds januari zijn werk, en hing de emmer met grind op honderd centimeter.

Het portaal kwam los en reed zoals het altijd reed: zonder haast, alsof het ergens over nadacht. Klepel om de twee meter. Bij de naad in de plank twee klappen achter elkaar. Achter de schoffelkam bleef een strook grond liggen die zwart was en glad en helemaal leeg.

En in die strook stonden vier rijen radijs.

Nog steeds.

Ties liep ernaast met zijn handen in zijn zakken, omdat hij niets te doen had. Dat was nieuw. Bij elke andere proef had hij op dat moment íets te doen gehad.

Tien meter in vier minuten. Het blok hout tikte. De emmer stond op de grond.

Jet zat al op haar knieën bij de eerste rij met haar potlood in haar hand.

'Nul,' zei ze.

'Wat nul?' vroeg meneer Knol.

'Nul afgeschoffelde radijzen.' Ze schoof een meter op. 'Nul. Nul.' Aan het eind keek ze nog een keer terug over het hele bed. 'Ik heb er woensdag zesennegentig onkruiden geteld in één rij. Nu staan er elf, en die elf staan allemaal in de sleuven.'

'Die doen we met onze vingers,' zei Nout. En even later: 'Er is iets mis.'

'Wat dan?' vroeg Ties.

'Er is niks mis.'

Toen begon er iemand achteraan te klappen, en daarna klapte iedereen, en dat was in de hele geschiedenis van de Molenstraat nog nooit voor een machine gebeurd. Oom Bijna wist niet wat hij met zijn handen moest. Hij stak ze in zijn zakken en haalde uit de linker een lucifersdoosje en een gebogen spijker tevoorschijn. Toen ging zijn hand omhoog naar zijn hoed, want dat deed hij altijd na een proef, en halverwege bedacht hij dat er niets was om zijn hoed voor af te doen.

Hij liet zijn hand zakken en keek een beetje verlegen naar het bed.

Om elf uur stopte de grijze bestelbus aan het eind van het pad en deed meneer Aalbers zijn portier dicht zonder geluid.

Hij zei een half uur niets. Hij keek naar bed acht en naar bed negen, dat inmiddels ook gedaan was, en ging toen op zijn hurken zitten met zijn duim naast een radijsblaadje.

'Twee centimeter naast de rij,' zei hij. 'Dat had ik met de hand niet gedurfd.'

Buurvrouw Pot, die op de krat van meneer Knol zat, keek op alsof er iets was omgevallen.

Bed elf ging niet met de machine. Dat waren Jets bieten, die dubbel zo dik stonden als de bedoeling was; daar moesten er tweeduizend tweehonderd uit, met vingers, om de tien centimeter één. Negen mensen zaten er de hele ochtend op hun knieën naast. Twee bedden verderop klapperde de klepel.

'In de rij doe je met je vingers,' zei meneer Aalbers tegen niemand in het bijzonder. 'Tussen de rijen doet de machine.'

Om één uur liep hij terug naar zijn bus. Bij het portier draaide hij zich half om, zoals hij altijd deed als hij toch al wegging.

'Als ik er volgend jaar nog ben,' zei hij, 'laat ik zo'n ding een keer over mijn aardbeien lopen.'

Toen reed hij weg.

Saar schreef het op met de datum erbij, en bleef er daarna nog even naar kijken.

'Wat is er?' vroeg Ties.

'Niks,' zei Saar. 'Ik schrijf het alleen op.'

Om twee uur was het warm, en het had zeven dagen niet geregend.

'Water,' zei Oom Bijna.

Bed vijf, besloot hij, en dat was voor één keer verstandig gedacht: in bed vijf stond niets kleins meer. Daar stonden de stokbonen van Ties, vijftien dagen oud, vierendertig stuks, met twee dikke blaadjes en een derde die er nog uit moest. Vierendertig had Ties er dinsdag geteld, en woensdag, en donderdag, en vrijdag.

'Alleen moeten die stokken eruit,' zei Jet. 'Hij kan er niet overheen.'

'Die gaan er zo weer in,' zei Ties.

Hij trok de twaalf bamboestokken uit de grond, maakte het touwtje bovenin los en legde ze op een rijtje in het pad. Vier minuten. Daarna zetten ze met z'n vieren de rails en de bok over naar bed vijf, wat een half uur duurde, zoals

altijd. De schoffelkam bleef omhoog hangen aan zijn touwtje. Alleen de sproeibalk zakte: een koperen pijp met tweeëndertig gaatjes. De tuinslang van tien meter lag strak, maar hij haalde het.

Ties stak de meetstok in de ton.

'Eenenvijftig,' zei hij.

'Elke centimeter is bijna drie liter,' zei Jet. 'Dat is honderdveertig liter.'

'Als er iets misgaat,' zei Nout, 'gaat het mis op het bed van Ties.'

'Er gaat niks mis,' zei Ties. 'Dit kan écht niet mis—'

Jet deed haar mond open. Ze was drie woorden te laat.

Oom Bijna draaide het koperen kraantje open.

Wat er toen gebeurde, was het mooiste dat de dorpsmoestuin tot dan toe had opgeleverd. Uit tweeëndertig gaatjes kwam een gordijn van water, laag en breed en sissend, en het portaal nam dat gordijn mee over bed vijf, tien meter lang, vier minuten, met de klepel erbij. De grond werd donker in een keurige baan van een meter twintig. En omdat de zon aan de kant van het dijkje stond, hing er in de nevel achter de balk een stukje regenboog, dat meeliep.

Saar stak haar hand erin en haalde hem er weer uit en stak hem er weer in.

Het blok hout tikte. De emmer kwam op de grond. De klepel hield op.

Het werd stil op het veld, en die stilte betekende al drie weken hetzelfde: hij is klaar. Jet en Nout liepen met Oom Bijna naar bed drie en vier, want de meester had gevraagd of de wortels van groep zeven al iets deden.

Ties bleef staan.

Hij bleef staan omdat het sissen doorging, en omdat het er prachtig uitzag, en omdat hij dacht dat het erbij hoorde. Een machine die nog iets deed, was nog bezig. Zo had het zijn hele leven gewerkt.

Het stukje regenboog stond nu stil boven het laatste stuk bed. Saar hield haar gezicht in de nevel.

‘Kom eens kijken!’ riep Ties over het veld. ‘Er zit een regenboog in!’

Toen zei Nout, tien meter verderop, en niet hard: ‘Hij rijdt niet meer.’

Jet keek op haar horloge.

‘Hoe lang staat hij daar al?’

Ties keek naar de balk. Hij keek naar de emmer op de grond. Hij keek naar het water dat langs de rand van het bed het pad in liep.

‘Sinds drie uur,’ zei hij.

Het was zeven over drie.

‘Alle moeren en bouten!’ riep Oom Bijna, en hij rende — voor een man van vijfenzestig heel snel. Hij draaide het kraantje dicht, het sissen hield op, en het was voor de tweede keer die middag stil op het veld.

Bed vijf glom.

Het laatste stuk was geen grond meer. Het was een plas met aarde erin, bruin en glanzend, met een randje schuim langs de kant, en er stonden vierendertig stokbonen tot hun blaadjes in.

Saar wilde weten hoe diep het was, en ze wilde het weten voordat iemand er iets van kon zeggen.

Ze stapte erin. Ze zakte tot voorbij haar knieën.

‘Nou ja,’ zei Saar.

Nout haalde haar er in twee stappen uit, met een hand onder haar arm. Haar rechterlaars bleef zitten. Die kwam er een minuut later achteraan, aan een bonenstok, met een geluid alsof de grond hem niet had willen afstaan.

Ties stak de meetstok in de ton.

‘Elf,’ zei hij.

Jet rekende het uit voordat iemand het vroeg. ‘Veertig centimeter weg. Dat is honderdtien liter. Veertig daarvan heeft hij over tien meter uitgedeeld.’

‘En de rest?’

‘Zeventig liter,’ zei Jet. ‘Op vier vierkante meter.’

Zeventig liter is een getal waar je niets bij voelt tot je een gieter hebt gedragen. Ties had er in april eenenvijftig gedragen.

‘Zeven gieters,’ zei hij. ‘Op een stuk zo groot als een tafel.’

Bout kwam over het pad aan in een rechte lijn, zoals een hond loopt die van verre iets ruikt. Hij liep bed vijf in, ging plat op zijn zij en rolde zich om. En nog een keer. En nog vier keer.

‘Zes,’ zei Nout.

Daarna stond Bout op, schudde zich uit over drie mensen tegelijk, en liep kaarsrecht het pad af, de driehonderd meter naar de Molenstraat, zonder één keer om te kijken.

Buurvrouw Pot stond op van de krat.

'Ik zeg niks,' zei ze.

Iedereen wachtte, want iedereen wist hoe dat ging.

'Mijn vader gaf water 's avonds,' zei buurvrouw Pot. 'Elke avond van zijn leven, met een gieter en een broes erop, en hij zei erbij: een tuin drinkt zoals een mens drinkt. Beetje bij beetje. Niet een emmer in één keer over je hoofd.' Ze knikte naar het portaal. 'Dat ding is geen tuinman, Egbert. Dat ding is een kraan met wielen eronder, en een kraan weet niet wanneer hij genoeg heeft gehad. En dan kom je bij mij aan de deur voor sop.'

'Ik was niet van plan—' begon Oom Bijna.

'Nee,' zei buurvrouw Pot. 'Dat weet ik. Ik ga het toch halen.'

Oom Bijna deed zijn hoed af bij bed vijf.

'Het is mijn machine,' zei hij. 'Ik heb hem geleerd water te geven. Ik ben vergeten hem te leren wanneer het genoeg was.'

'Dat heeft u al eens gezegd,' zei Jet.

'Ja,' zei Oom Bijna. 'Toen ging het over stoppen.'

Hij zette zijn hoed weer op en keek naar het bed, naar de tien meter die precies goed was en de vier vierkante meter die dat niet waren.

'Veertig liter was volmaakt geweest,' zei hij. Zijn bril besloeg. 'Bijna!'

Ties zei het maar meteen, want anders zou hij het de hele middag moeten dragen.

'Ik heb hem zien stilstaan,' zei hij. 'Ik stond ernaast. Ik dacht dat het erbij hoorde, en ik vond het mooi.'

'Dat was het ook,' zei Oom Bijna.

'Maar ik had het kunnen zien.'

‘Hoe lang dacht jij dat het moest duren?’

Ties dacht na. ‘Weet ik niet.’

‘Ik ook niet,’ zei Oom Bijna. ‘Dat is het hele probleem.’

‘Er moet iets in de ton,’ zei Jet.

‘Een vlotter,’ zei Nout.

‘Wat is een vlotter?’ vroeg Ties.

‘Een ding dat drijft,’ zei Nout, ‘en dat kan trekken.’

Saar schreef het op, met de datum erbij, met haar boekje op haar knie en modder tot voorbij haar knieën.

Buurvrouw Pot kwam terug met een emmer sop, een boender, drie oude handdoeken, een trommel koek en een mededeling.

‘Uw hond ligt in uw werkplaats,’ zei ze tegen Oom Bijna. ‘Midden op de vloer. Ik ben er omheen gelopen.’

De rest van de middag ging op aan opruimen, want zo gaat dat in Knotwilg. De plas schepten ze niet weg — water gaat niet weg omdat je het vraagt — maar ze staken met een spitvork een geultje naar het pad, ze boenden Saar tot boven haar knieën schoon, en negen mensen kregen koek, want een herstel zonder koek is geen herstel.

Ties bracht de twaalf bamboestokken terug naar bed vijf.

De eerste ging tot zijn elleboog de grond in zonder dat Ties er iets voor hoefde te doen, en stond zo scheef als een stok kan staan. De tweede zakte ook. De derde bleef even overeind en ging toen langzaam liggen, alsof hij erover had nagedacht.

Bij de zesde hield hij op.

Buurvrouw Pot stond achter hem, met de boender nog in haar hand.

‘Die grond moet eerst drogen,’ zei ze. ‘Anders houdt hij niks vast.’

‘En mijn bonen?’

‘Die verzuipen niet van één middag, jongen. Ze liggen scheef. Dat trekt zich recht.’ Ze knikte naar de stokken. ‘Maandag.’

‘Maandag,’ zei Ties.

Wachten was zijn minst favoriete woord van de hele Nederlandse taal, en hij zei het toch, en hij legde de twaalf stokken netjes op een rijtje in het pad.

Om zeven uur was het veld leeg. Jet zat op het dijkje met het Proevenboek op haar knieën en schreef Proef 67 op, en eronder, kleiner: *honderdtien liter. Zeventig daarvan op één plek.*

Bij de regenton stond Oom Bijna in zijn eentje, met een stuk hout in zijn ene hand en een eind ijzerdraad in zijn andere. Hij zei niets.

De modder was zaterdag opgeruimd.

Zaterdagnacht kwam Kip Drie kijken.

Ze kwam over het pad, helemaal alleen, want een kip die iets ontdekt vertelt dat aan niemand. Aan de rand van bed vijf bleef ze staan. De aarde daar was los en zacht en nat, en er bovenop lagen in het maanlicht de wormen, die er die middag zelf uit gekomen waren, met tientallen tegelijk.

Zoiets moois had Kip Drie in haar hele leven nog niet gezien.

11. Kip Drie in bed zeven

Geen proef. Wel een vlotter, en een kip met een mening.

Op zondagmiddag liep Jet de Groot het pad af om te kijken.

Kijken mocht. Op de dorpsmoestuin werd zondags niet geschoffeld en niet gegoten — dat had niemand afgesproken en iedereen deed het — maar kijken had nog nooit iemand verboden.

Van vijftig meter zag ze al dat er iets wits in bed zeven stond.

Bed zeven was het bed van meneer Aalbers. Hij had het zaterdagochtend voor de tweede keer ingezaaid: de drie rijtjes die leeg waren gebleven en het rijtje dat te dun stond. Er lag een strak touwtje naast en er stonden vier stokjes met de datum erop. Negen mei. Jet had die datum op haar plan bijgeschreven onder die van achttien april, en ze had de eerste niet uitgegumd.

Nu zag bed zeven eruit alsof er iemand met een hark doorheen was gegaan die haast had.

De aarde lag tot in het pad. Er zaten kuilen in zo diep als een schoen, en midden in het bed was een ronde holte waarin iemand had liggen draaien. Van de vier stokjes stond er nog één overeind. Het touwtje liep dwars over het bed en verdween onder een kluit.

In die holte zat een witte kip met een scheve kam. Ze keek op zoals iemand opkijkt die gestoord wordt bij iets belangrijks.

‘Kip Drie,’ zei Jet.

Naast het bed scharrelden drie bruine kippen. Ze waren een halve maat kleiner dan de kippen van Oom Bijna, en iedereen in de Molenstraat kende ze, want ze liepen altijd in dezelfde volgorde: de kleinste voorop, de dikste achteraan, en daartussen die ene die overal tegenaan liep.

Het waren de kippen van de buurvrouw van nummer negen.

‘Hoe komen jullie hier?’ vroeg Jet.

Kip Drie krabde twee keer achteruit met één poot, keek wat er tevoorschijn kwam en at het op.

Jet haalde Nout, want bij kippen haal je Nout. Ties kwam mee omdat Ties altijd meekwam, en Saar kwam mee omdat er iets aan de hand was.

Nout liep één keer om bed zeven heen en keek naar het pad.

'Ze is bij nummer negen langs geweest,' zei hij.

'Kan een kip dat?'

'Deze wel.'

Het hek van nummer negen stond al drie jaar op een kier. Er was tot die zondag alleen nooit een kip geweest die daar iets aan had.

'Ik heb ze zo,' zei Ties.

Jet deed haar mond open en weer dicht, want het was niet de zin die ze verwacht had.

Ties had ze niet zo. Hij ging er met twee armen achteraan, en de vier kippen gingen precies vier kanten op, zoals druppels water op een hete plaat. Kip Drie bleef gewoon zitten tot hij bijna bij haar was en stond toen op alsof ze er zelf net aan gedacht had.

Na twee minuten kwam Ties terug met niets in zijn handen en een rode kop.

'Ze zijn sneller dan ze eruitzien,' zei hij.

'We doen het met een plan,' zei Jet.

Het plan was goed. Drie mensen op een rij, armen wijd, langzaam opschuiven naar de hoek bij het gaas van de bladerhoek; daar konden ze niet langs. Het plan duurde twintig tellen. Toen liep de dikste kip tussen Saars laarzen door, en de andere twee gingen achter haar aan, want dat was de volgorde.

'Dat kan niet,' zei Jet.

'Ze doen het toch,' zei Nout.

Saar klom op de bok en meldde het van bovenaf. ‘Eén bij de ton! Twee in bed elf! Drie is — nee, dat is Bout.’

Om kwart over vier begon Nout.

Hij rende niet. Hij liep zelfs niet hard. Hij liep in een wijde boog om de kleinste kip heen, kwam aan de verkeerde kant naast haar en bleef daar lopen, en de kip liep bij hem vandaan, precies zoals ze bij iedereen vandaan liep — alleen was er nu aan die kant de regenton en daarachter de bok, en daar hield het op. Nout pakte haar met twee handen op, met haar vleugels tegen haar lijf aan, en droeg haar onder zijn arm zoals je een brood draagt.

Vijftig tellen.

Bij de dikste in bed elf ging hij op zijn hurken zitten en deed niets. Zij kwam kijken wat hij daar deed. Veertig tellen.

De derde liep tegen zijn laars. Die hoefde hij alleen maar op te rapen.

Toen was Kip Drie over, en Kip Drie kende het spelletje. Ze stond midden in het pad, ver van alles, met de holte van bed zeven in haar rug.

Nout ging in het pad zitten met zijn rug naar haar toe.

Hij zei niets. Hij bewoog niet. Hij keek naar de linde.

‘Wat doet hij nou?’ fluisterde Ties.

‘Niks,’ zei Saar van de bok af. ‘Hij doet echt helemaal niks.’

Na een minuut kwam Kip Drie kijken wat er zo belangrijk was dat er iemand voor ging zitten. Bij een kip is nieuwsgierigheid sterker dan verstand. Ze liep tot op een halve meter, boog haar kop scheef, en Nout stak zijn arm uit en had haar.

‘Drie minuten en vijftig tellen,’ zei Jet.

Ze keek er nog even naar.

‘Vier minuten,’ zei ze, en zo schreef ze het later ook op.

‘Hoe dóé je dat?’ vroeg Ties.

‘Ik loop niet achter een kip aan,’ zei Nout. ‘Je bent toch niet sneller dan een kip. Dat gaat niet.’

‘Wat doe je dan?’

‘Ik ga staan waar ze naartoe wil.’

‘Dat is geen antwoord.’

‘Nee,’ zei Nout.

De buurvrouw van nummer negen kwam het pad al af met een mand, omdat ze haar drie kippen een uur kwijt was en omdat je in Knotwilg alles bij de moestuin terugvindt. Haar kippen stapten in dezelfde volgorde in de mand: de kleinste voorop, de dikste achteraan.

‘Ze zijn nog nooit ergens geweest,’ zei ze opgewekt.

‘Ze zijn nu in bed zeven geweest,’ zei Jet, ‘en dat was net opnieuw ingezaaid. We gaan het zelf tegen meneer Aalbers zeggen.’

‘Dat lijkt me het beste,’ zei de buurvrouw van nummer negen, en ze deed het deksel op de mand.

Maandagmiddag fietste Oom Bijna naar de kassen aan de weg naar Zwaneveen, met Jet erachteraan en met zijn hoed al in zijn hand voordat hij van de fiets af was. Het gesprek duurde niet lang.

‘Het is mijn kip,’ zei Oom Bijna.

‘Het is een kip,’ zei meneer Aalbers. ‘Ik zaai het woensdag nog een keer. Dan is het de derde keer.’

‘Wat schrijft u dan op?’ vroeg Jet, want ze wist dat hij opschreef wat er niet gekomen was.

‘Kip,’ zei meneer Aalbers.

Om vijf uur stond vader Prins met de aanhanger aan het eind van het pad, met een rol kippengaas erop, een meter hoog en vijfentwintig meter lang, en een zak krammen.

‘Dit komt niet terug,’ zei hij tegen Ties. ‘Gaas komt nooit terug. Dat is de enige uitzondering.’

Jet had het onderweg al uitgerekend. Om het hele veld heen was honderdeneen meter twintig, en dat waren ruim vier rollen. Om bed zeven heen was tweeëntwintig meter veertig.

‘Dan doen we bed zeven,’ zei ze.

‘En de andere drieëntwintig bedden?’ vroeg Ties.

‘Die zijn niet net gezaaid,’ zei Nout.

Ze sloegen acht stokken in de grond, rolden het gaas eromheen en zetten het met krammen vast. Halverwege was er een kniptang nodig.

‘De kniptang!’ riep Ties.

Bout kwam aan over het pad met iets in zijn bek dat rinkelde. Hij legde het bij Nouts knie neer: een oude fietsbel, groen uitgeslagen, met het kapje er nog op.

'Dank je,' zei Nout. 'Precies wat we nodig hadden.'

Hij schroefde de bel aan de paal bij de ingang van het gaas, omdat er verder niets mee te doen was. Die hele week ging hij één keer: toen Bout er tegenaan liep.

Ties zette daarna zijn twaalf bamboestokken terug in bed vijf. De grond was opgedroogd tot een korst met barsten erin, en de stokken bleven staan waar hij ze zette, alle twaalf. Zijn vierendertig bonen lagen scheef, en ze trokken zich recht, precies zoals buurvrouw Pot had gezegd. Ties telde ze twee keer.

In de nacht van maandag op dinsdag regende het drie kwartier.

Dinsdagmiddag stak Ties de meetstok in de regenton en zei: 'Vierentwintig.' Zaterdag was het elf geweest. Dertien centimeter erbij, en die waren van de golfplaten van zijn eigen dakje af gelopen, door de halve dakgoot, de ton in. Ties zei er niets over. Hij keek er alleen een hele tijd naar.

Bij de ton stond Oom Bijna met het stuk hout waar hij zaterdagavond al mee had gestaan.

Het was een blok droog vurenhout, zo groot als twee vuisten, met een oog van ijzerdraad erin. Aan dat oog zat een draad die over een haakje aan de rand van de ton liep en aan de buitenkant naar beneden ging, naar het hendeltje van het koperen kraantje.

'Hij drijft,' zei Oom Bijna. 'En hij kan trekken. Dat had Nout al gezegd.'

'Hij weet niet hoe laat het is,' zei Jet langzaam.

'Nee.'

'Hij weet hoeveel er weg is.'

'Fluitje van een cent,' zei Oom Bijna.

Jet rekende het uit op de rand van haar plan. Veertig liter was volmaakt geweest, dat had Oom Bijna zaterdag zelf gezegd, en elke centimeter in de ton was bijna drie liter. Dat kwam uit op veertien en een halve centimeter.

'Vijftien,' zei ze.

Twee maanden geleden zou ze veertien komma vijf hebben gezegd en het daarbij hebben gelaten.

Vijftien centimeter speling in de draad. Zakte de vlotter vijftien centimeter, dan stond de draad strak en trok hij het hendeltje een kwartslag om.

Het verzetten van de rails en de bok naar bed zes kostte een half uur, zoals altijd. Bed zes was sla, en het ging deze keer niet om de sla maar om de vlotter. De schoffelkam bleef omhoog hangen; alleen de sproeibalk zakte. Nout legde het touw. Ties hing de draad in het haakje en draaide de kraan open.

Het gordijn van water ging sissend over bed zes, tien meter, vier minuten. Het blok hout in de ton zakte zo langzaam dat je het niet kon zien gebeuren, alleen maar hebben gezien.

Het blok tikte tegen het einde van de plank. Het portaal stond stil.

Zeven tellen later ging het hendeltje om en hield het sissen op.

‘Zeven tellen te laat,’ zei Jet.

‘Dat is één liter,’ zei Oom Bijna. ‘Dat mag.’

Ties stak de meetstok erin. ‘Negen.’

‘Vijftien centimeter eruit,’ zei Jet. ‘Eenenveertig liter over tien meter.’ Ze zei het nog een keer, zachter, omdat het het eerste getal was dat dit hele voorjaar precies had gedaan wat er op papier stond.

Toen keek ze in de ton en zag ze wat er ging gebeuren.

‘De volgende keer haalt hij het niet,’ zei ze. ‘Er staat nog negen centimeter in. Dat is geen vijftien.’

‘Dan ligt hij op de bodem,’ zei Nout.

‘En dan blijft de kraan open.’

‘Dan is er ook geen water,’ zei Oom Bijna.

Nout keek in de ton en zei niets meer.

Onder Proef 67 schreef Jet die avond: *de vlotter. Een blok hout aan een draad, vijftien centimeter speling, veertig liter. Iemand moet de draad in het haakje leggen.* Dat laatste onderstreepte ze wel.

Om vijf uur stond Kip Drie op het pad. Ze bleef bij het nieuwe gaas staan, keek er een tijdje doorheen naar bed zeven, en liep toen door naar bed vijf, waar niets meer in stond wat zij nodig had.

Woensdag om half vijf stopte de grijze bestelbus aan het eind van het pad.

Meneer Aalbers deed zijn portier dicht zonder geluid, liep langs het gaas om bed zeven heen en knikte er één keer naar.

‘Tegen kippen helpt gaas,’ zei hij. ‘Volgend jaar zet je dat om alles heen. Als ik er dan nog ben, help ik.’

Hij zaaide de vier rijtjes voor de derde keer, met het touwtje ernaast, zo diep als het zaad dik is. Het duurde elf minuten. Daarna maakte hij vier nieuwe stokjes en schreef er de datum op.

Saar bladerde in haar boekje terug naar zaterdag twee mei en las haar eigen vraag over.

‘Meneer Aalbers,’ zei ze, ‘zijn er in Eiberdam nog vogels?’

Meneer Aalbers kwam overeind en veegde zijn handen aan zijn overall af.

‘Ze zijn er gisterochtend twee bedden sla kwijtgeraakt,’ zei hij. ‘In één ochtend. Alles eraf tot de nerf.’

Het werd stil op het pad.

‘Ze hangen daar toch netten?’ zei Nout. ‘Sinds begin mei.’

‘Over het kleinfruit,’ zei meneer Aalbers. ‘Over sla hangt niemand een net.’

‘Hoeveel vogels waren dat dan?’ vroeg Jet.

‘Een stuk of tweehonderd, zeiden ze. Dat noemen wij niet veel.’

‘Wat doe je daartegen?’ vroeg Ties.

‘Op een deksel slaan.’ Meneer Aalbers pakte zijn zaadzakje van de grond. ‘Dat helpt drie kwartier.’

Ties keek omhoog naar een lucht waar sinds dinsdagochtend geen wolk in had gestaan, en naar het gaas, en naar bed zeven.

‘Bij ons is nog nooit iets gebeurd,’ zei hij. ‘En het is nu al de derde dag van de ijsheiligen. Volgens mij is dat ook gewoon een verhaal.’

‘Ze zijn nog niet voorbij,’ zei meneer Aalbers.

Toen reed hij weg.

Om zeven uur zat Jet op het dijkje met haar plan op haar knieën en zette ze onder bed zeven een derde datum, met daarnaast één woord: *kip*. Het vel zat inmiddels vol met woorden die geen getallen waren.

Naast haar zat Nout met het schrift van zijn moeder. Jet kon alles lezen wat ondersteboven lag — dat was hetzelfde talent waarmee ze het handschrift van Oom Bijna las — en dus zag ze de regel staan voordat hij hem af had.

13 mei · half zes · 2 · linde bij het pad.

Eronder, kleiner, schreef hij: *twee vogels. Twee. Nog steeds twee.*

Toen zette hij het potlood onder die regel en hield het daar stil.

Hij onderstreepte hem niet.

Maar hij dacht erover.

12. Nachtvorst

Proef 68. Sproeien op de klok. Uitkomst: alles nat. En daarna hard.

Op donderdagmiddag om vier uur kwam Oom Bijna het pad op met een klok onder zijn arm.

Ties zag van ver al welke klok het was. Het was de gewichtenklok die zolang hij zich kon herinneren boven de werkbank in de smederij had gehangen: een bruin houten kastje met een glazen ruitje, een wijzerplaat waar de cijfers half van af waren, en een loden gewicht aan een ketting. Als het stil was in de smederij, hoorde je hem tikken. Het was bijna nooit stil in de smederij.

'Waarom neemt u een klok mee naar een moestuin?' vroeg Saar.

'Omdat een klok een gewicht is dat langzaam zakt,' zei Oom Bijna. 'Meer is een klok niet.'

Saar deed haar boekje open en schreef het achterin op.

Oom Bijna hing de klok aan de middelste paal van de bok en ging ervoor staan met zijn handen op zijn rug, zoals andere mensen voor een schilderij.

'Meneer Aalbers heeft gezegd: water geven doe je 's avonds,' zei hij. 'Niet in de zon, want dan is het weg voordat het bij de wortel is.'

'Dat weten we,' zei Ties.

'En als 's avonds beter is dan overdag, wat is er dan nog beter dan 's avonds?'

Het bleef even stil op het pad.

''s Nachts,' zei Jet.

'Om drie uur,' zei Oom Bijna. 'Dat is het koelste uur van de hele nacht. Er verdampt dan het minste. Alles wat eruit komt, komt bij de wortel.'

Het was verstandig. Het was zelfs zo verstandig dat Ties er zelf op had willen komen.

'Wie draait er om drie uur de kraan open?' vroeg Nout.

‘Niemand,’ zei Oom Bijna, en hij wees met zijn duim naar de klok.

Ze hadden het die middag in de smederij gemeten. Jet had een streepje op de muur gezet waar de onderkant van het loden gewicht hing, en twee uur later nog een streepje. Daartussen zat vier centimeter.

‘Twee centimeter per uur,’ zei Jet. ‘Van zeven uur vanavond tot drie uur vannacht is acht uur. Dat is zestien centimeter.’

Zestien centimeter onder het gewicht had Oom Bijna een houten hefboompje op de paal geschroefd. Het balanceerde als een wip op een schoolplein.

‘Om drie uur komt het gewicht op dit plankje,’ zei hij. ‘Dan kantelt het. Dan gaat er een draadje slap. En dan trekt een veertje deze pen uit de klos.’

De pen zat dwars door de as van het klosje en hield zo de emmer met grind tegen, en dus het hele portaal. Aan hetzelfde hefboompje hing een tweede draadje, naar een blikje met grind aan het hendeltje van het koperen kraantje. Viel het blikje, dan ging de kraan een kwartslag open.

‘Twee dingen aan één hefboompje,’ zei Nout.

‘Ja.’

‘Dat is één ding te veel.’

‘Of één te weinig,’ zei Oom Bijna vrolijk. ‘Dat weten we morgen.’

Jet stak de meetstok in de regenton.

‘Negen,’ zei ze. ‘Vijfentwintig liter. De vlotter moet vijftien centimeter kunnen zakken en dat zijn er veertig. Er staat niet eens genoeg in om de kraan weer dicht te krijgen.’

‘Hoeveel gieters?’ vroeg Ties.

‘Vijf.’

Ties haalde er drie uit de sloot en Nout twee. Bij zevenentwintig hield Jet op met meten, en Ties legde uit zichzelf de draad van de vlotter in het haakje — het ene ding dat een mens elke keer met de hand moest doen.

‘Hoe koud is het eigenlijk om drie uur?’ vroeg hij.

Oom Bijna greep in de linkerzak van zijn stofjas, waar de thermometer zat, en haalde er een walnoot uit, een duimstok en een klontje wagensmeer. De thermometer zat rechts.

Het was een lange glazen thermometer met een klein staafje in de vloeistof.

‘Dit staafje blijft liggen waar het het koudste was,’ zei Oom Bijna. ‘Dan hoef je er ‘s nachts niet bij te blijven staan.’

Hij legde hem plat op een plankje in het pad naast bed zes.

Bed zes was sla. De rails en de bok stonden er sinds dinsdag; de schoffelkam bleef omhoog en alleen de sproeibalk zakte.

‘De draad!’ riep Oom Bijna, die nog een draadje nodig had voor het blikje.

Er kwam iets over het pad aan dat in Bouts bek heen en weer zwaaide. Hij legde het bij Nouts knie neer: een wollen sok, stijf opgedroogd, van niemand.

‘Dank je,’ zei Nout. ‘Precies wat we nodig hadden.’

Om vijf uur haalde Nout het schrift van zijn moeder uit zijn jaszak en keek een tijdje naar de linde op de hoek van het pad.

‘Hoeveel?’ vroeg Ties.

Nout keek op. Het was de eerste keer in vier weken dat iemand het vroeg vóórdat hij het opschreef.

‘Drie,’ zei hij.

14 mei · vijf uur · 3 · linde bij het pad.

Ten slotte hing Oom Bijna de klok een halve meter naar links, onder het golfplaten dakje op de bok, want dauw is de vijand van een klok.

‘Dat dakje van jou houdt nu twee dingen droog,’ zei Jet.

Ties zei er niets over. Hij vond het wel best dat zij het zei.

Om zeven uur trok Oom Bijna het gewicht aan de ketting omhoog. De klok begon te tikken alsof hij nooit iets anders had gedaan, midden op een moestuin.

'Dit kan écht niet misgaan,' zei Ties.

'Niet zeggen,' zei Jet.

'Het is een klok,' zei Ties. 'Een klok kan niet misgaan.'

Daar had hij gelijk in.

Aan tafel vroeg hij of hij vannacht om drie uur even mocht opstaan.

'Nee,' zei zijn vader.

'Eén keer.'

'Je gaat morgen naar school.'

'Nee,' zei zijn vader, 'en zet die wekker ook niet op tien over drie.'

Ties zette de wekker niet op tien over drie, en werd om tien over drie wakker.

Hij wist niet waarvan. Hij lag naar het plafond te kijken en dacht: nu. Driehonderd meter verderop, achter de huizen, reed op dit moment in het donker een houten portaal over bed zes, tien meter in vier minuten, met een klepel die om de twee meter tegen een blikken deksel sloeg. Er was geen mens bij. Ties vond dat het mooiste wat hij ooit had bedacht, en hij had het niet eens zelf bedacht.

Hij stond op om door het raam te kijken.

Het glas was koud. Waar hij ademde kwam een wolkje, en in de hoeken van de ruit zaten kleine takken van ijs. De daken aan de overkant waren grijswit. Op de straatklinkers lag een laagje als heel fijne suiker.

Koud voor mei, dacht Ties.

Ergens in zijn hoofd stond iets op, keek even rond en ging weer zitten.

Toen kroop hij terug onder zijn dekbed en sliep binnen twee minuten.

Om kwart over zeven de volgende ochtend fietste hij zonder ontbijt naar het veld.

Het pad was wit. In het laagje stonden precies twee soorten sporen: laarzen, en kippenpoten. Kip Drie stond bij de plas voor de ingang van het gaas en

pikte in het ijs, want ze had sinds januari geen water meer gezien waar je op kon staan.

Bed zes stond er prachtig bij. Dat was het ergste.

Elk slablaadje zat in een jasje van ijs, alsof iemand er ‘s nachts langs was gegaan met een suikerpot. Aan de tweeëndertig gaatjes van de sproeibalk hingen tweeëndertig ijspegeltjes van een centimeter. De tuinslang lag stijf als een tak in het pad.

Oom Bijna stond in het pad met de slang tegen zijn buik geklemd om hem te ontdooien.

Alles had gewerkt. Dat zag Ties in één blik. De klok stond stil op drie uur, met het loden gewicht op het hefboompje. Het hefboompje stond gekanteld. De pen lag in het pad. Het blikje hing aan het hendeltje, een kwartslag om. De emmer stond aan het eind van de rails op de grond, precies zoals hij moest.

‘Zevenentwintig centimeter in de ton,’ zei Oom Bijna. ‘Nu twaalf. Vijftien eruit. Eenenveertig liter over tien meter.’

Hij zei het zonder enige vrolijkheid.

‘En de balk is niet gebarsten,’ zei hij, ‘want de vlotter heeft de kraan op tijd dichtgedraaid en toen is hij leeggelopen. Dat is het enige geluk van deze nacht.’

De thermometer lag op zijn plankje. Het staafje was helemaal naar beneden gezakt, tot voorbij de nul, tot voorbij de één.

‘Min twee,’ las Ties. ‘Aan de grond.’

‘Alle moeren en bouten,’ zei Oom Bijna, heel zachtjes, wat een heel andere zin was dan wanneer hij het hard zei.

Ties liep langs bed zes naar bed vijf.

De twaalf bamboestokken stonden er nog, precies zoals hij ze maandag had teruggezet. Daar zat het probleem niet.

Zijn bonen waren zwart.

Ze waren niet omgevallen en er was niets afgebroken. Ze hingen. De blaadjes die woensdag nog rechtop en groen naar boven hadden gestaan, hingen slap langs de stokken als natte lapjes, doorschijnend aan de randen, en waar de zon er al bij was geweest liepen ze van donkergroen naar bruin naar zwart, terwijl hij ernaar keek.

Hij telde ze. Vierendertig.

Hij telde ze nog een keer, zoals hij ze twee keer had geteld toen ze nog groen waren. Vierendertig. Er ontbrak er niet één.

Buurvrouw Pot kwam over het pad met een thermoskan, want zij wist eerder dan wie ook wanneer er ergens koffie nodig was.

‘Ik zeg niks,’ zei ze, en ze keek naar de witte daken van het dorp. ‘Maar mijn moeder zette haar dahlia’s nooit voor de vijftiende buiten. Nooit. En zij was niet iemand die ergens op wachtte.‘

Ties zei er niets van. Hij pakte zijn fiets en reed naar huis, en het was de enige keer dat jaar dat hij die driehonderd meter niet hard reed.

Thuis stond het brood op tafel en zaten zijn vader en zijn moeder al.

Ties ging zitten, legde zijn handen naast zijn bord en zei het voordat iemand hem iets vroeg.

‘Mijn bonen zijn dood. Het heeft vannacht gevroren.’

‘Dat heb ik gezien,’ zei zijn vader.

‘Ze zijn niet doodgegaan omdat de machine ze nat heeft gemaakt,’ zei Ties, ‘want de machine heeft bed zes gedaan en niet bed vijf. Ze zijn doodgegaan omdat ik ze zeventien dagen te vroeg heb gezaaid.’

Zijn moeder zette de melk neer.

‘Meneer Aalbers heeft op vier april gezegd dat je geen bonen zaait vóór de ijsheiligen,’ zei Ties. ‘Ik stond erbij. Ik heb hem daarna zelf gevraagd of het al mocht, en hij heeft gezegd: het mag altijd, ze vriezen alleen kapot. Ik heb het eerste stuk aan Jet doorverteld en het tweede stuk niet.’

Het bleef stil aan tafel.

‘Ik wist het dus,’ zei Ties. ‘Ik heb het niet vergeten. Ik heb bedacht dat het wel mee zou vallen, want de grond was warm toen ik mijn hand erop legde. En vannacht ben ik wakker geworden en heb ik uit het raam gekeken en gedacht: koud voor mei. En toen ben ik weer gaan slapen.’

Zijn vader legde zijn mes neer.

‘Wie wist er verder van dat tweede stuk?’ vroeg hij.

‘Niemand.’

‘Heb je het ooit hardop gezegd?’

‘Nee.’

‘Dat is meestal het probleem,’ zei zijn vader. ‘Niet dat iemand iets doms zegt. Dat niemand iets zegt.’

Hij schoof de hagelslag naar Ties toe.

‘En vanochtend heb je het wel gezegd.’

‘Ja.’

‘Dan zijn we er.’

‘Het was mijn zakje bonen,’ zei zijn moeder.

‘Nee,’ zei Ties. ‘Het was mijn bed.’

Zijn moeder haalde na het eten een tweede zakje uit de kast, want ze had er twee gekocht, en zette het naast zijn schooltas neer zonder er iets bij te zeggen.

Die ochtend duurde langer dan alle ochtenden van dat voorjaar bij elkaar.

Om vier uur stond bed zes weer overeind. Het ijs was er om tien uur al af gedruppeld; alleen de buitenste blaadjes waren doorzichtig geworden en lieten los als je eraan zat.

Oom Bijna nam bij bed zes zijn hoed af.

‘Het is mijn machine,’ zei hij.

‘Doe die hoed maar weer op,’ zei meneer Aalbers, die net met zijn bestelbus aan het eind van het pad was gestopt en het portier zonder geluid dicht had gedaan. ‘Die sla haalt het. De buitenste blaadjes zijn weg, meer niet.’

Hij ging bij bed zes op zijn hurken zitten en voelde aan een blad.

‘Alleen: nat wordt eerder koud dan droog,’ zei hij. ‘Wat op een blad staat te verdampen, haalt warmte weg. Dit bed was vannacht het koudste bed van het veld.’

‘Maar we deden het juist om drie uur omdát er dan niks verdampt,’ zei Ties.

‘Er verdampt altijd iets.’

Oom Bijna stond er met zijn hoed in zijn hand naar te kijken en zei toen: ‘Een klok weet hoe laat het is. Meer weet een klok niet.’

Jet schreef die zin op, en daaronder Proef 68, en daaronder: *alles nat. En daarna hard.*

‘Ik heb mijn bonen zeventien dagen te vroeg gezaaid,’ zei Ties tegen meneer Aalbers, ‘en ik wist het toen ik het deed.’

‘Ja,’ zei meneer Aalbers.

Meer zei hij er niet over, en dat was op de een of andere manier precies genoeg.

‘Hoe wist ú dat het zou vriezen?’ vroeg Saar met haar boekje open.

‘Omdat het vijftien mei is.’

‘De ijsheiligen zijn toch elf, twaalf en dertien?’

‘Mijn vader telde door tot de vijftiende,’ zei meneer Aalbers. ‘Koude Sophie. Ik heb vannacht om twee uur mijn aardbeien afgedekt en ik ben er tot vier uur bij gebleven.’ Hij kwam overeind en veegde zijn handen aan zijn overall af. ‘De ijsheiligen zijn geen bijgeloof. Het is honderd jaar opschrijven.’

Saar schreef het woord voor woord op, met de datum erbij.

Ties keek over de vierentwintig bedden. Het veld stond er groen bij, scheef en ongelijk, precies zoals gisteren.

‘En de rest?’ vroeg Ties.

‘De rest leeft,’ zei meneer Aalbers. ‘Wat niet leeft is jouw bed. Doe het opnieuw.’

13. Wat meneer Aalbers niet zei

Geen proef. Wel een gesprek dat twee jaar te laat kwam.

Op zaterdag 16 mei stonden er om negen uur eenenveertig mensen op het pad. Meneer Knol telde er drieënveertig, want hij telde twee keer en Kip Drie liep er allebei de keren doorheen.

Jet had het die ochtend rechtsboven op haar plan gezet, onder de blokletters 23 MEI. *Nog 7 dagen.*

Zeven dagen klonk als veel als je het uitsprak en als weinig als je het opschreef.

Bed vijf moest het eerst. Ties reed de kruiwagen tot aan de kopse kant en trok zijn bonen uit het bed, vierendertig zwarte plantjes die loslieten alsof ze er nooit echt in hadden gezeten. Hij deed het zonder iets te zeggen. Kip Drie ging in de kruiwagen zitten en liet zich meerijden tot de composthoop, waar ze afstapte alsof zij het bedacht had.

‘De emmer!’ riep Ties.

Er kwam iets over het pad aan dat zwaar hing en klotste. Bout legde het bij Nouts knie neer: een rubberlaars, de linker, tot de rand toe vol water.

‘Dank je,’ zei Nout. ‘Precies wat we nodig hadden.’

De twaalf bamboestokken stonden nog. Ties hoefde er niets aan te doen; hij had ze maandag zelf teruggezet en ze hadden een nachtvorst doorstaan die de bonen ertussenuit had gehaald. Hij haalde het tweede zakje uit zijn jaszak. Het was het zakje dat zijn moeder zonder een woord naast zijn schooltas had gezet.

‘Drie bij elke stok,’ zei hij tegen meneer Aalbers. ‘Net als de vorige keer.’

‘Ja.’

‘Mag het nu?’

‘Nu mag het,’ zei meneer Aalbers.

Meer zei hij er niet over, en Jet zag dat Ties daar blijer van werd dan van een heel gesprek.

Ze zaaide met hem mee en telde. Drieënveertig bonen in het zakje, zesendertig in de grond, zeven over. Precies dezelfde getallen als op vierentwintig april, en toch stond alles anders.

Jet schreef het bij op haar plan, met het gele potlood van meneer Aalbers, in het vakje van bed vijf, onder het woord *bonen* dat er al stond.

16 mei. Tweede keer.

Ze gumde de eerste keer niet uit.

Om half elf kwam buurvrouw Pot het pad op met de thermoskan en een trommel, want zij wist eerder dan wie ook wanneer er ergens koffie nodig was, en op de zaterdag vóór een keuring wist ze het extra goed.

'Hoe is het met uw dahlia's?' vroeg Saar.

'Twaalf,' zei buurvrouw Pot. 'Alle twaalf. Ze hebben van die nachtvorst helemaal niets gemerkt. Ze zitten nog onder de grond en dat is precies waar ze horen te zitten, en dat is dan weer het enige voordeel van een plant die zich nergens mee bemoeit.'

Oom Bijna stond bij de bok de vijf schoffelbladen in te smeren, zoals elke ochtend. Hij kwam met de wagensmeer aan zijn duim naar de koffie toe en zocht in zijn linkerzak naar een touwtje. Hij haalde er een doosje lucifers uit, een ventieldopje en een gedroogde erwt.

Het touwtje zat in zijn hoed.

Ze zaten met z'n zevenen aan de kopse kant van bed vijf: de vier, Oom Bijna, buurvrouw Pot en meneer Aalbers, die op zijn hurken zat zoals hij altijd op zijn hurken zat, alsof dat gewoon een manier van staan was.

Saar had haar boekje open en bladerde terug. Dat deed ze de laatste tijd elke keer aan het eind van een ochtend.

'Meneer Aalbers,' zei ze.

'Ja.'

‘Zes mei. U zei: als ik er volgend jaar nog ben, zet ik de bonen aan de andere kant.’

Meneer Aalbers zei niets.

‘Negen mei,’ zei Saar. ‘U zei: als ik er volgend jaar nog ben, laat ik zo’n ding een keer over mijn aardbeien lopen.‘

Bij bed acht ratelde een kruiwagen voorbij. Verder was het stil.

‘Dertien mei,’ zei Saar. ‘U zei: volgend jaar zet je dat gaas om alles heen. Als ik er dan nog ben, help ik.’

Ze keek op.

‘Waarom zegt u steeds: als ik er volgend jaar nog ben?’

Jet keek naar meneer Aalbers en toen, omdat ze dat nu eenmaal was, naar haar horloge. De stilte duurde elf seconden. Het was de langste stilte van dat hele voorjaar en Jet zou hem haar leven lang kunnen navertellen: de fietsbel op de paal die één keer tikte in de wind, de klepel die niet klepperde omdat de machine stilstond, en meneer Aalbers die naar de linde op de hoek van het pad keek alsof daar iets stond wat hij liever niet wilde zien.

‘Omdat ik het niet weet,’ zei hij.

‘Wat weet u niet?’

‘Of ik er volgend jaar nog ben.’

‘Gaat u verhuizen?’ vroeg Saar.

‘Nee.’

‘Wordt u oud?’

‘Ook,’ zei meneer Aalbers. ‘Maar dat is het niet.’

‘Wat is het dan?’

Hij wees met zijn kin naar de linde.

‘Familie van die daar,’ zei hij.

Toen vertelde hij het, en hij vertelde het zoals hij alles deed: in korte stukjes, en alleen als iemand het vroeg.

Achter zijn vier kassen lag een veld met elfhonderd aardbeienplanten. Dat veld was zijn juni. Twee jaar geleden, drie weken voor de pluk, was er ‘s ochtends een zwerm spreeuwen op gaan zitten. Vorig jaar weer, op zes juni. Hij was om half zes de kas uit gekomen en ze zaten er al.

‘Hoe lang deden ze erover?’ vroeg Nout.

‘Tot tien over half zes.’

‘En de aardbeien?’

‘Die ook,’ zei meneer Aalbers.

Ze eten er niet eens veel van, legde hij uit. Ze pikken ze open. Eén gat in een aardbei en er is over drie dagen niets meer van over dan iets grijs waar je met een emmer langs loopt.

‘Waarom hangt u er geen net over?’ vroeg Jet. ‘In Eiberdam hangen ze netten.’

'Over een half bakje frambozen hang je een net,' zei meneer Aalbers. 'Over elfhonderd aardbeien hang je driehonderd meter net, en dan moet je het er twee keer per dag af halen om te plukken, en dan zitten ze eronder in plaats van erop. Ik heb het twee weken geprobeerd. Ik ben er niet mee opgehouden omdat het te duur was. Ik ben ermee opgehouden omdat ze het door hadden.'

'Twee jaar zonder juni kan,' zei hij. 'Drie jaar niet.'

'En dan?' vroeg Saar.

'Dan verkoop ik de kassen en ga ik bij iemand anders werken. Daar is verder niks ergs aan. Ik doe het alleen liever niet.'

Hij zei het zoals hij ook zei dat de grond zuur was.

Buurvrouw Pot zette haar kop koffie in het gras.

'Wie weet dit?' vroeg ze.

Meneer Aalbers keek de kring rond en telde hem met zijn ogen na.

'Zes,' zei hij. 'Sinds vier minuten.'

'En vorig jaar?'

'Niemand.'

'Waarom niet?'

'Omdat er niks aan te doen was,' zei meneer Aalbers. 'En omdat het niemands schuld was. Ik ga niet bij de mensen langs met iets waar zij niks aan kunnen doen. Iedereen heeft zijn eigen juni.'

Jet zat met het gele potlood in haar hand en ineens wist ze iets, en het was zo'n weten dat vervelend aankomt, zoals wanneer je op de trap één tree mist die er niet is.

'U bent vorig jaar in juni bij ons in de winkel geweest,' zei ze. 'U bracht tomaten. Ik stond bij de kratten.'

'Ja.'

'Mijn moeder vroeg hoe de aardbeien waren geweest.'

'Ja.'

'U zei: weg.'

'Ja.'

'En mijn moeder zei: zo snel al. En toen zei u niks.'

'Nee,' zei meneer Aalbers.

'Dat was waar,' zei Jet langzaam. 'Ze wáren weg.'

'Ja.'

'Maar mijn moeder heeft daarna een heel jaar gedacht dat u ze verkocht had. Ze heeft het aan mensen verteld. Ze heeft gezegd: bij Aalbers waren ze in één week op.'

Meneer Aalbers keek naar bed vijf, naar de twaalf stokken zonder iets eraan.

'Ja,' zei hij.

'U hebt niet gelogen,' zei Jet.

'Nee.'

'Maar wij dachten iets wat niet klopte, en u wist dat we dat dachten.'

Het duurde even.

'Ja,' zei meneer Aalbers.

Jet keek naar het potlood in haar hand, dat van hem was geweest en dat nu van haar was, en dacht aan een ochtend in januari waarop zij op het ijs had staan vertellen dat zij als enige een waarschuwing had gekend en die aan niemand had doorgegeven. *Niemand heeft je iets gevraagd,* had iemand gezegd.

Nee, had zij toen gezegd. *Daarom.*

Dat had ze zelf bedacht en het was de moeilijkste zin geweest die ze ooit had uitgesproken, en nu zat er een man van achtenvijftig op zijn hurken naast bed vijf en hoefde ze hem alleen maar terug te zeggen.

Ze zei hem niet. Ze vond dat meneer Aalbers hem zelf mocht bedenken.

Buurvrouw Pot deed haar mond open. Jet wist precies welke twee woorden eruit zouden komen, want die kwamen er al zolang zij zich kon herinneren uit.

Ze kwamen er niet uit.

'Twee jaar,' zei buurvrouw Pot. 'Twee jaar heb ik bij u tomaten gekocht en over het weer gepraat.'

'Ja.'

'Jet,' zei ze, zonder haar ogen van hem af te halen. 'Hoeveel mensen stonden hier op vier april met een spitvork?'

'Negenenveertig.'

'En toen die machine de wortels van groep zeven had afgesneden?'

'Zesenzeventig.'

'En hoeveel leden heeft die ijsclub van ons sinds januari?'

'Driehonderdachtenveertig,' zei Jet. 'Dat waren er drie.'

'Precies,' zei buurvrouw Pot. 'Dit dorp kan bijna niks. Dit dorp kan één ding, en dat is komen als iemand het zegt. En u hebt het twee jaar lang niet gezegd, en dus zijn we twee jaar lang niet gekomen, en dat is niet omdat we het niet wilden. Dat is omdat we het niet wisten.'

Ze pakte haar koffie weer op en zette hem meteen weer neer, want ze was nog niet klaar.

'En ik snap best waarom u het niet zei,' zei ze. 'Ik snap het zelfs heel goed. Maar ik had het willen weten.'

'Wat helpt?' vroeg Oom Bijna.

Het was het eerste wat hij in twintig minuten zei.

'Mensen,' zei meneer Aalbers. 'Op het veld. Met deksels en pannen en een stok. Ze gaan er dan af.'

'Hoeveel mensen?'

'Twintig.'

‘Hoe vaak?’

‘Elke ochtend,’ zei meneer Aalbers. ‘Om half zes. Drie weken lang.’

Oom Bijna knikte, één keer.

‘Ik kom,’ zei hij.

Verder zei hij niets.

Nout had zijn schrift al open op zijn knie.

‘Hoe laat precies?’ vroeg hij.

‘Kwart over vijf staan ze in de bomen. Half zes zitten ze in het veld.’

‘Waar komen ze vandaan?’

Meneer Aalbers wees met zijn kin naar het noorden.

‘Daar. Over Eiberdam heen.’

Nout schreef het achterin zijn schrift, onder de regels die er al stonden. Het was de eerste regel in zijn lijst die niet over de dorpsmoestuin ging.

‘Waarom heeft niemand het gevraagd?’ zei Ties.

‘Omdat niemand het wist,’ zei Jet.

‘En niemand wist het omdat niemand het vroeg,’ zei Ties. ‘Dat is een kringetje.’

Hij keek naar zijn twaalf stokken.

‘Ik heb gisteren aan tafel iets verteld wat niemand mij gevraagd had,’ zei hij tegen niemand in het bijzonder. ‘Dat was het rotste van die hele week.’

‘En daarna?’ vroeg meneer Aalbers.

Ties dacht erover na, wat hem meer moeite kostte dan het vertellen.

‘Daarna was het over,’ zei hij.

Meneer Aalbers zei daar niets op. Hij kwam overeind, veegde zijn handen aan zijn overall af en keek naar bed vijf alsof hij het nameet.

Jets moeder kwam om twaalf uur het pad op met een mand en vroeg wie er mee at, en toen ze hoorde wie er allemaal mee at, ging ze terug voor meer brood.

Aan tafel achter de winkel zaten ze met negen mensen op zeven stoelen. Jets vader bad kort, zoals altijd, en dankte voor het eten en voor het veld.

Daarna sneed Jets moeder het brood.

‘Dertig jaar aardbeien,’ zei ze. ‘Ik vraag elke zondag om geduld en ik krijg het nooit voor langer dan een week mee.’

‘Dan hebt u er meer van dan u denkt,’ zei meneer Aalbers. ‘Een week is precies genoeg. Volgende week vraagt u het weer.’

Jets moeder lachte en gaf hem de kaas aan, en verder werd er niets over gezegd.

Na het eten schreef Jet met een dikke stift op een vel papier KNOTWILG BIJ MENEER AALBERS · ELKE OCHTEND HALF ZES · NEEM EEN DEKSEL MEE, en plakte het op de winkeldeur, naast de oude lijst van vier april waar nog altijd negenenveertig namen op stonden.

Buurvrouw Pot schreef haar naam er als eerste onder. Ze schreef hem twee keer zo groot als nodig was.

Om vier uur telde Jet negentien namen.

Geen daarvan stond er voor een zaterdag. Ze stonden er allemaal voor half zes ‘s ochtends, en dat was in de hele geschiedenis van die winkeldeur nog nooit gebeurd.

Meneer Aalbers stond aan het eind van het pad bij zijn grijze bestelbus. Hij deed het portier open zonder geluid, zoals hij alles zonder geluid deed, en bleef toen staan met zijn hand op de rand.

Bij dat portier had hij het drie keer gezegd, in het voorbijgaan, over zijn schouder, alsof het niets was.

Deze keer zei hij het niet.

Buurvrouw Pot was met hem meegelopen tot aan de bus, met de lege thermoskan onder haar arm.

'Ik had het moeten zeggen,' zei meneer Aalbers.

'Ja,' zei buurvrouw Pot. 'Dat had u.'

14. Heen en weer

Geen proef. Wel drieënzeventig ritjes.

In de week vóór de keuring deed de Automatische Tuinman elke dag zijn werk, en niemand keek er nog naar.

Het ging elke keer hetzelfde. Iemand hing de mal onder de dwarsbalk, met het potloodstreepje *links* aan de linkerkant, en die iemand was Ties, omdat hij de enige was die zonder nadenken wist welke kant links was. Iemand legde de draad van de vlotter in het haakje en hing de emmer met grind op honderd centimeter aan het klosje. En dan trok je de pen eruit.

Dan begon het gewicht te zakken.

Het zakte zo langzaam dat je het niet kon zien. Je kon het alleen narekenen. De vier kinderwagenwielen liepen over de planken met een geluid alsof iemand heel voorzichtig een kast verschoof, en om de twee meter viel de klepel op het blikken deksel. Tik. Halverwege lag de naad tussen de twee planken; daar stuiterde het portaal even, en dan deed de klepel twee tikken achter elkaar. Tik-tik. Elke rit, op dezelfde plek.

Daarachter siste de sproeibalk. Tweeëndertig gaatjes tegelijk, een laag gordijn van water, en als je op de goede plek stond zat er een stukje regenboog in.

Ties stond bijna altijd op de goede plek.

Tien meter in vier minuten. Zo ging het.

En om de haverklap ging het niet zo.

Dan liep het touw van het klosje af en hing de emmer halverwege stil, en dan stond de machine midden op een bed met zijn klepel omhoog, alsof hij ergens over nadacht. Dan liep een voorwiel van de plank en stond het hele portaal scheef in het pad als een koe die is gaan liggen. Dan zat er een gaatje van de sproeibalk verstopt en kreeg één sla in bed zes drie keer niets, en dat was te zien ook. Dan hing de mal een centimeter scheef en gingen er vier bieten af die er niet af hadden gehoeven.

Het dorp was eraan gewend geraakt zoals je aan een hond went.

Je kijkt niet meer op als hij blaft. Je stapt eroverheen als hij in de gang ligt. Je duwt hem van de stoel zonder je gesprek te onderbreken. Maar als hij een uur lang niks zegt, sta je op om te kijken waar hij is.

Zo liepen ze langs de Automatische Tuinman. Wie een wiel naast de plank zag staan, tilde het er in het voorbijgaan op. En wie hem ‘s avonds om zeven uur nog niet gehoord had, ging kijken.

‘Hij staat weer,’ zeiden ze dan tegen elkaar, zoals je zegt dat het weer regent.

Jet had de ritten geteld. Sinds veertien april had hij drieënzeventig keer over een bed gereden. Verhuizen naar een ander bed kostte een half uur met z’n vieren, en dat hadden ze zo vaak gedaan dat Nout het zonder woorden deed.

Kip Drie reed sinds een week of drie elke rit mee op de dwarsbalk. Ze stapte twee meter voor het eind af, alsof zij dat bedacht had.

‘Kip Drie is er anders wél aan gewend,’ zei Saar.

‘Kip Drie woont hier,’ zei Nout.

Op zondag stond hij stil, met het zeil eroverheen. Dat had nog steeds niemand afgesproken.

Die zondagmiddag bracht Ties de koektrommel terug die buurvrouw Pot zaterdag op het veld had laten staan. Ze zat in haar tuin op de keukenstoel, dezelfde stoel als in maart, met haar voeten in het gras, en ze keek naar de heg.

Langs de heg stonden twaalf dahlia’s in een boog, op vijfentwintig centimeter uit elkaar.

Er was niets van te zien.

‘Hoe staan ze erbij?’ vroeg Ties.

‘Nog niks,’ zei buurvrouw Pot.

Ties keek haar aan. Sinds april praatte het halve dorp als meneer Aalbers. Zijn vader had donderdag over een auto gezegd dat een motor geen zaterdag is maar elke dag een beetje, en dat sloeg helemaal nergens op.

Hij liep het gazon over om bij de heg te kijken, en dat was zijn fout.

Door het gazon van buurvrouw Pot liep sinds maart een krul. Driehonderdtwaalf gaten had de Plant-o-maat erin geprikt, om de vijfentwintig centimeter, in een flauwe boog, omdat het rechterwiel een haartje sneller had gelopen dan het linker. Ties had ze dichtgetrapt, allemaal, met de zijkant van zijn schoen. Hij was er sindsdien honderd keer overheen gelopen.

Deze keer keek hij naar beneden.

Twee stappen voor de heg zat er nog een open. Zo dik als een duim, een handbreedte diep, met een randje dat door de regen een beetje was ingezakt.

Er stond een paddenstoel in.

Hij was klein en bruin en stond precies in het midden, met zijn hoedje net boven het gras, alsof iemand hem er met veel geduld in had gezet.

De Plant-o-maat had in tachtig seconden driehonderdveertig gaten geprikt, en in één ervan was iets gaan groeien. Het was, voor zover Ties wist, het enige wat die machine ooit geplant had.

'Buurvrouw Pot.'

'Ja.'

'Ik heb in maart gezegd dat ik ze allemaal had dichtgetrapt.'

'Dat heb je gezegd,' zei buurvrouw Pot. 'Driehonderdtwaalf. Allemaal.'

'Het waren er driehonderdelf.'

Ze kwam van haar stoel af, liep het gras over en keek er lang naar, zoals ze naar alles keek waar iets in groeide.

'Heb je ze geteld?' vroeg ze.

'Nee,' zei Ties. 'Ik heb gekeken.'

Hij hoorde zichzelf dat zeggen, en hij hoorde er meteen iets anders in, want dat had hij in april ook al gezegd, over een plank die hij niet had nagemeten en die de hele machine de sloot in had gereden.

'Dat zeg ik blijkbaar vaker,' zei hij.

'Ik zeg niks,' zei buurvrouw Pot.

Ze zei het zoals altijd, en daarna zei ze de rest, ook zoals altijd: dat er in vijftig jaar nog nooit iemand iets in haar gazon had geplant, dat Egbert Sleutel daar in tachtig seconden verandering in had gebracht, en dat een gat waar iets in groeit geen gat meer is maar een pot.

'Zal ik hem dichttrappen?' vroeg Ties.

'Nee.'

'Er staat een paddenstoel in uw gazon.'

'Ja,' zei buurvrouw Pot. 'En ik weet niet welke kleur die twaalf worden, en ik weet niet wat dat daar wordt. Dit is de eerste lente van mijn leven waarin ik twee dingen niet weet. Laat maar staan.'

Ties liet hem staan. Onderweg naar huis bedacht hij dat hij morgen om vijf uur op moest.

Op maandagochtend om kwart over vijf stond hij in de Molenstraat met een deksel onder zijn arm.

Het was al licht. Dat was het gekste. Het was licht, en het rook naar nat gras, en er was niemand.

Toen ging er een deur open. En nog een. En toen kwam de halve Molenstraat de Molenstraat op met deksels en pannen onder de arm, en niemand zei goedemorgen, want zo vroeg zegt een mens dat niet.

Ze fietsten de weg naar Zwaneveen op, twee kilometer, achter elkaar. Oom Bijna reed op een fiets die piepte. Hij had hem drie keer gerepareerd en hij piepte nog steeds, en hij was de enige in Knotwilg bij wie iets piepte, omdat hij dat bij alle anderen had weggemaakt.

Achter de vier kassen lag het veld.

Elfhonderd aardbeienplanten, in lange rijen, met stro ertussen zodat de aardbeien schoon bleven en de grond vochtig. De vroege rijen lagen vooraan.

De aardbeien waren nog groen. Ze waren zo groen als een aardbei maar zijn kan.

Meneer Knol telde de mensen. Toen telde hij ze nog een keer.

'Negentien,' zei hij allebei de keren. De tweede keer zei hij het zachter.

Meneer Aalbers had om twintig mensen gevraagd. Niemand zei daar iets over. Ties telde ze zelf ook twee keer, want dat bleek besmettelijk. Negentien.

Nout stond er al. Hij was om vijf uur van huis gegaan en stond naast meneer Aalbers bij de elzen omhoog te kijken.

'Wat doe je?' vroeg Ties.

'Kijken waar ze zitten.'

'En?'

'In die twee bomen,' zei Nout. 'Sinds tien over vijf.'

Om half zes kwamen ze.

Ze kwamen niet zoals Ties dacht dat vogels kwamen, één voor één en een beetje sullig. Ze kwamen in één keer, laag over de weg, uit het noorden, en ze gingen zitten alsof iemand een handvol stenen over het veld had gegooid.

'Nu,' zei meneer Aalbers.

Negentien mensen begonnen tegelijk te slaan, en het was het lelijkste geluid dat Ties ooit met plezier had gemaakt. Buurvrouw Pot sloeg met een pannendeksel en een houten lepel, en ze sloeg zoals iemand slaat die als eerste getekend heeft. Meneer Knol sloeg met twee deksels en telde door. Bout blafte, maar tegen iets anders.

Oom Bijna sloeg drie keer en hield toen op, omdat hij keek.

'Egbert,' zei buurvrouw Pot. 'Slaan.'

'Ja,' zei Oom Bijna.

Hij sloeg. En keek.

De vogels gingen eraf. Ze gingen niet in paniek en niet ver: ze kwamen als één ding van het veld los, draaiden over de kassen en zakten honderd meter verderop in de elzen. Om tien voor zes probeerden ze het nog een keer. Om tien over zes waren ze weg.

'De stok!' riep Ties, die er geen had.

Er kwam iets door het stro aan. Bout legde het bij Nouts laars neer: een leeg jampotje, met een randje aarde erin.

'Dank je,' zei Nout. 'Precies wat we nodig hadden.'

'Hij denkt vooruit,' zei Saar. 'Wij staan hier voor de aardbeien.'

Om kwart over zes aten ze in het stro het brood dat buurvrouw Pot had meegebracht, staand, zoals je eet als er nog een hele dag achteraan komt.

'Hoeveel waren het er?' vroeg Jet.

'Dertig,' zei meneer Aalbers.

'Eenendertig,' zei Nout.

'Ja,' zei meneer Aalbers.

‘Is dat veel?’

‘Nee.’

‘Waarom komen ze dan?’ vroeg Saar. ‘Er zit nog niks aan.’

‘Ze komen kijken,’ zei meneer Aalbers. ‘Elk jaar. En als het zover is, weten ze de dag.’

‘Vergeten ze het dan niet?’ vroeg Ties.

‘Nee,’ zei meneer Aalbers.

Om half negen zat Ties op school. Om half elf viel hij bijna in slaap boven een som over een bad dat leegliep, en dat was hem bij water nog nooit overkomen.

Op dinsdagochtend waren het zeventien mensen en tweeënvijftig vogels. Twee mensen hadden zich verslapen, en een van hen stond die middag bij het hek van de tuinderij om het zelf te komen zeggen. Dat kostte hem vier minuten en meneer Aalbers vier woorden.

Dinsdagmiddag regende het. De machine stond stil, want er hoefde niet gesproeid te worden, en er kwam vier centimeter bij in de regenton: elf liter, volgens de rekenregel van Jet.

Op woensdag 20 mei kwam meneer Aalbers om half vijf gewoon weer het pad naar de dorpsmoestuin op.

‘U bent vanochtend al met ons geweest,’ zei Saar.

‘Ja.’

‘En nu bent u er weer.’

‘Ja.’

‘Waarom?’

‘Omdat ik niet ophoud,’ zei meneer Aalbers.

Hij liep de bedden langs met zijn handen op zijn rug.

Jet zette rechtsboven op haar plan, onder de blokletters 23 MEI: *Nog 3 dagen.*

Aan het eind van het pad bleef meneer Aalbers staan en keek terug over de vierentwintig bedden.

'Het is een tuin,' zei hij.

'Wat was het dan eerst?' vroeg Saar.

'Grond,' zei meneer Aalbers. 'Er stond niks in.'

Nout zat op de kist bij de bok met het schrift van zijn moeder op zijn knieën. Om vijf uur schreef hij zijn regel van die dag. Jet kon ondersteboven lezen; Ties moest daarvoor om de kist heen lopen, en dat deed hij.

20 mei · vijf uur · 2 · linde bij het pad.

'Hoeveel regels heb je er nou?' vroeg Ties.

'Zesenveertig,' zei Nout.

Ties telde ze na, want hij was toch aan de beurt om te wachten. Zesenveertig. Ze stonden onder elkaar in het kleine rechte handschrift van Nout.

18 april · half twaalf · 4 · linde bij het pad.

23 april · vier uur · 2 · dijkje.

30 april · vijf uur · 2 · linde.

En zo verder, bladzij na bladzij. Twee. Twee. Drie. Twee. Nul, op een dag dat het hard woei. Twee. Twee. Eén. Twee. Drie. Twee.

Die vier van achttien april was het hoogste getal in het hele schrift. Daarna was het nooit meer boven de drie gekomen, en meestal was het gewoon twee.

'Er gebeurt niks in jouw lijst,' zei Ties.

'Nee,' zei Nout.

'Waarom schrijf je hem dan op?'

Nout keek naar de linde op de hoek van het pad. Er zaten twee spreeuwen in.

'Omdat het elke keer twee is,' zei hij.

'Oh,' zei Ties.

Hij dacht er drie tellen over na, en toen dacht hij aan zaterdag, want zaterdag kwam de jury en er moest nog van alles.

Dat schrift lag die week elke middag open op de kist bij de bok. Iedereen liep eromheen zoals je om een emmer heen loopt. Niemand vroeg wat erin stond.

Later zou Ties zich herinneren dat hij het die woensdagmiddag helemaal gelezen had, zesenveertig regels, van boven naar beneden, en dat hij daarna was opgestaan om te kijken of zijn bonen al boven de grond stonden.

Ze stonden nog niet boven de grond. Dat hoorde ook zo.

Om kwart voor zes kwam meneer Knol het pad op. Hij liep harder dan meneer Knol ooit liep, met zijn klembord onder zijn arm, en hij zweette, en het was zeventien graden.

'Ik heb Eiberdam aan de telefoon gehad,' zei hij. 'Over zaterdag.'

'En?' vroeg Oom Bijna.

'Daar gaat het niet over.'

Meneer Knol veegde zijn voorhoofd af met de rug van zijn hand, en nog een keer.

'Ze hebben geteld,' zei hij.

'Wat geteld?'

'Vogels,' zei meneer Knol. 'Gisterochtend. In hun moestuin.'

Nout deed zijn schrift dicht met zijn duim ertussen.

'Hoeveel?' vroeg hij.

Nout had die middag zijn zesenveertigste regel geschreven, om vijf uur, in het handschrift dat sinds achttien april geen letter was veranderd.

20 mei · vijf uur · 2 · linde bij het pad.

Twee.

In Eiberdam telden ze die week geen twee.

Ze telden negenhonderd.

15. De Verschrikker-o-maat

Proef 69. De Verschrikker-o-maat. Uitkomst: twee dagen geen vogel. Op de derde dag elf.

'Negenhonderd,' zei meneer Knol.

Toen zei hij het nog een keer, zachter, want meneer Knol zei alles twee keer en de tweede keer geloofde hij het pas zelf.

Achter hen tikte de klepel van de Automatische Tuinman één keer tegen het blikken deksel. Verder was er niets te horen.

'In hun moestuin,' zei meneer Knol. 'Gisterochtend. Ze hebben ze geteld vanaf de weg.'

'Hoeveel is negenhonderd vogels?' vroeg Saar.

'Vierhonderdvijftig keer twee,' zei Nout.

Jet keek naar de linde op de hoek van het pad. Er zaten er twee in. Er zaten er al weken twee in.

Oom Bijna stond met zijn handen in de zakken van zijn stofjas naar het noorden te kijken, over het dijkje, over de weilanden, de kant op waar Eiberdam lag en waar niets van te zien was.

'Zaterdag komt de jury,' zei meneer Knol, en hij veegde zijn voorhoofd af. 'Als ze morgen hierheen komen, staat er zaterdag niks meer.'

'Dan bouw ik een verschrikker,' zei Oom Bijna.

Die zin had Jet eerder gehoord. Op elf april, aan het eind van de tweede spitzaterdag, had hij gezegd: dan bouw ik een tuinman. Meneer Aalbers had hem toen lang aangekeken en gezegd dat dat wel zou.

Meneer Aalbers was er nu niet. Die was bij zijn aardbeien.

Om half zeven lag de werkbank vol.

Oom Bijna legde alles op een rij zoals hij dat deed als iets in zijn hoofd al klaar was: een dennenpaal van tweeënhalve meter, twee latten voor de armen, een plaat blik voor de staart, twee deksels, een klosje, een verende

lat van essenhout, vier blikken schoepen, en een jas die al drie jaar aan een spijker hing en van niemand meer was.

‘Wat wordt het?’ vroeg Ties.

‘Een pop op een paal.’

‘Dat is een vogelverschrikker.’

‘Een vogelverschrikker is een pop op een paal die niks doet,’ zei Oom Bijna. ‘Deze doet wat.’

Wat hij deed, waren vier dingen tegelijk. Bovenop kwam een windvaan — een staart van blik — zodat de hele bovenkant met de wind meedraaide, net als de haan op de kerktoren, en de armen dus altijd dwars stonden. Aan de armen hingen de twee deksels aan touwtjes van dertig centimeter, precies zo lang dat ze tegen de lat sloegen. Op de as zat een molentje van vier schoepen, dat een houten tandwiel ronddraaide, waar de essenhouten lat overheen sprong.

‘Krrr,’ zei Oom Bijna, en dat was later precies het geluid.

‘En dit,’ zei buurvrouw Pot vanuit de deuropening.

Ze had een rood gordijn bij zich. ‘Dat hangt al twintig jaar niet meer. Knip er maar in.’

Jet knipte er een strook uit van een meter breed. De rest vouwde buurvrouw Pot netjes op en nam ze weer mee, want zo was ze ook.

‘Ik zeg niks,’ zei ze.

En daarna zei ze de rest: dat bij haar vader op het land ook zo’n pop had gestaan, met een hoed op en een riek in zijn hand, dat hij prachtig was geweest, dat de halve buurt hem was komen bekijken en dat de vogels dat ook hadden gedaan.

‘De veer!’ riep Oom Bijna.

Bout kwam onder de werkbank vandaan en legde iets naast Nouts schoen. Het was een houten pollepel.

‘Dank je,’ zei Nout. ‘Precies wat we nodig hadden.’

‘Die is van mij,’ zei buurvrouw Pot. ‘Die heb ik maandag bij meneer Aalbers laten liggen.’

Daar zei niemand iets over, ook Bout niet.

Ze vulden de jas met stro uit de baal achter in de schuur, waar de kippen ‘s winters in slapen. Kip Drie stond ernaast te kijken zoals je kijkt als er iets van jou wordt weggedragen. Het hoofd werd een jutezak, dichtgebonden met touw, en Saar tekende er met houtskool twee ogen op.

‘Een vogel kijkt niet naar ogen,’ zei Nout.

‘Waarom niet?’

‘Een vogel kijkt of iets beweegt.’

Saar dacht daarover na en maakte de ogen af. ‘Voor ons dan,’ zei ze, en ze schreef achterin haar boekje: *een vogel kijkt of iets beweegt*, met de datum erbij.

‘Hoe heet hij?’ vroeg ze meteen daarna.

‘De Verschrikker-o-maat.’

Jet keek op van de schaar. ‘Hij mag geen -o-maat heten. Dat hebt u zelf gezegd. Een -o-maat doet één ding.’

‘Hij doet één ding.’

‘Hij draait, hij klappert, hij ratelt en hij wappert.’

‘Dat zijn vier onderdelen,’ zei Oom Bijna. ‘Het is één ding.’ Hij greep in zijn linkerzak, waar de kwast in zat, en haalde er een appel uit, een duimstok en de dop van een fles. De kwast zat rechts.

Bij het aanslaan van de laatste lat sloeg hij op zijn duim.

‘Alle moeren en bouten!’

Ties deed zijn mond open.

‘Dat is mijn tekst,’ zei Oom Bijna.

Om negen uur droegen ze hem met z’n vieren het pad af, driehonderd meter lang, in het licht dat in mei blijft hangen tot je het niet meer gelooft. Ze zetten hem in het middenpad, precies halverwege, tussen bed zes en bed achttien, zodat hij van elk bed te zien was. Ties groef, Nout hield de paal recht, en Jet keek na met de waterpas van de spijker in de bok.

Hij stond recht.

Toen deden ze alle vier een stap achteruit.

De wind kwam uit het westen. De staart draaide, de armen gingen dwars, de deksels sloegen tegen de lat en de ratel begon. Krrr. De rode strook wapperde. In de linde ging iets op en vloog naar het dijkje.

‘Fluitje van een cent,’ zei Oom Bijna.

Ze bleven er alle vijf naar staan kijken tot het echt donker begon te worden. Jets moeder had gezegd: om tien uur thuis, en dat had ze twee keer gezegd, want ze wist van tevoren hoe lang een mens naar een paal kan kijken.

Om vijf voor tien zat Jet aan de keukentafel achter de winkel en schreef ze *Proef 69. De Verschrikker-o-maat.* Achter **Uitkomst** liet ze een leeg stuk regel staan, net als in april.

‘En?’ vroeg haar vader.

‘Hij doet het,’ zei Jet. ‘Sinds negen uur.’

‘Dat is een uur,’ zei haar vader.

Dat was ook zo. Ze schreef het niet op.

Ze waren de volgende ochtend om half zes bij de kassen geweest, zoals elke ochtend sinds maandag. Over die ochtend werd op het veld niet gepraat.

Om vier uur hoorden ze hem al bij de bladerhoek.

Klap. Klap. Krrr. Klap.

Er zat geen vogel op. Er zat geen vogel in de linde, er zat er geen op het dijkje, en op de draden langs de weg zat er ook niet één.

‘Nul,’ zei Nout.

Hij zei het zoals je een getal voorleest dat je nog nooit hebt gezien.

Om tien over vier zat Kip Drie op de linkerarm.

‘Er zit een vogel op,’ zei Nout.

‘Kip Drie is geen vogel,’ zei Ties.

‘Kip Drie is een vogel.’

Ties dacht daar drie tellen over na en had er niets tegen in te brengen.

Om half vijf kwam meneer Aalbers het pad op. Hij bleef bij de paal staan en keek er ongeveer even lang naar als hij naar een bed keek.

‘Ik heb er dertig jaar geleden ook een gehad,’ zei hij.

‘En?’ vroeg Saar.

‘Die staat er nog.’

‘Werkt hij?’

‘Nee.’

‘Deze doet wat,’ zei Oom Bijna.

‘Ja,’ zei meneer Aalbers.

Om kwart voor vijf ging de wind liggen. De staart bleef staan waar hij stond, de deksels hingen stil aan hun touwtjes en de ratel hield op. Het was ineens zo stil dat je de Automatische Tuinman aan de slootkant hoorde tikken.

‘Nu doet hij niks,’ zei Saar.

‘Nu is er ook geen wind,’ zei Oom Bijna.

Drie minuten later kwam de wind terug en begon alles opnieuw, precies zoals daarvoor. Saar schreef dat op. Jet niet, want Jet vond het geen uitkomst.

Om vijf uur schreef Nout op de kist bij de bok zijn zevenenveertigste regel. Jet kon hem ondersteboven lezen.

21 mei · vijf uur · 0 · nergens.

Die avond zette ze in het Proevenboek onder Proef 69 twee woorden: *hij werkt.*

De vrijdag was de dag vóór de keuring, en toen was het hele dorp er. Er werd geharkt, gedund, aangeveegd en rechtgetrokken; drieëndertig mensen liepen tussen vierentwintig bedden en tot vijf uur had niemand het over vogels, want het was mooi weer en er zat er niet één.

Meneer Knol liep met zijn klembord de bedden langs en telde ze. Achter hem draaide de wind een kwartslag. De deksels klapperden.

Meneer Knol liet zijn klembord vallen.

‘Hij werkt,’ zei Ties.

Meneer Knol raapte zijn klembord op en telde de bedden nog een keer.

Om vijf uur schreef Nout zijn achtenveertigste regel, en achter *hoeveel* stond weer een nul.

‘Als hij het morgen ook doet,’ zei Oom Bijna tegen meneer Aalbers, ‘dan maak ik er twintig. Voor uw veld. Volgende week.’

Meneer Aalbers keek naar de paal. De staart draaide een halve slag terug en de deksels sloegen tegen de lat.

'Twintig,' zei hij.

'Twintig.'

'Ja,' zei meneer Aalbers. En daarna, tegen niemand in het bijzonder: 'Een vogel is niet dom. Een vogel is voorzichtig. Dat is iets anders.'

Saar schreef het op, met de datum erbij. Meneer Aalbers zei die middag minder dan anders, en dat was toch al niet veel.

Jet zette rechtsboven op haar plan, onder de blokletters 23 MEI: *Nog 1 dag.*

Om zeven uur ging iedereen naar huis. De Verschrikker-o-maat bleef staan en deed wat hij deed. Klap. Krrr. Klap. Precies zoals de avond ervoor, en precies zoals de avond daarvoor.

Op zaterdagochtend om half acht stonden ze weer op het pad. Om elf uur zou de jury komen.

Ze hoorden hem al bij de bladerhoek. Klap. Krrr. Klap.

'Hij doet het nog,' zei Ties.

Hij deed het nog. Dat was het gekke, later, als je erover nadacht. Hij deed alles wat hij moest doen.

Op de rode strook zat een spreeuw.

Hij zat er niet bang bij. Hij zat er zoals een spreeuw op een dakgoot zit: kop scheef, iets aan het uitzoeken. De strook wapperde onder hem door en hij ging mee, zoals je meegaat in een bus.

'Er zit er een op,' zei Saar.

'Ja,' zei Oom Bijna.

Ze gingen aan het werk, want er moest nog van alles. De paden aanvegen. De touwtjes recht. Aan de slootkant legde Ties de mal onder de dwarsbalk klaar, met het potloodstreepje *links* aan de linkerkant, omdat hij de enige was die zonder nadenken wist welke kant links was.

Om kwart over acht keek Jet weer.

Ze zaten op de armen, op de staart, op de dwarslat, en twee op zijn hoofd. Eén zat er op het tandwiel van de ratel, dat onder hem door bleef draaien. Krrr. Hij ging op en neer, één keer per krrr, en hij bleef gewoon zitten.

Jet telde ze. Toen telde ze ze nog een keer, want dat bleek besmettelijk.

Elf.

Ze aten niets. Ze zaten.

Nout haalde het schrift van zijn moeder uit zijn jaszak en schreef zijn negenenveertigste regel.

23 mei · kwart over acht · 11 · op de Verschrikker-o-maat.

Toen deed hij iets wat hij in vijf weken nog nooit had gedaan. Hij zette er een streep onder.

'Bijna,' zei Oom Bijna.

Hij zei het zo zacht en zo gewoon dat het klonk als een som die niet uitkomt. Daarna ging hij midden in het pad staan, met zijn handen op zijn rug.

Om kwart voor negen stond hij er nog steeds. Hij deed zijn hoed niet af, want er was niets kapot, en er was ook niemand bij wie hij langs moest. Er stond alleen een paal in het middenpad met elf spreeuwen erop, en die zaten er zo op hun gemak bij dat buurvrouw Pot er bijna een naam voor bedacht.

Om hem heen harkte het halve dorp. Buurvrouw Pot zette de koek op de kist. Meneer Knol telde de mensen twee keer. Bij de bok hing Ties de emmer met grind op honderd centimeter, en het klosje draaide, en het touw liep eraf, zoals gisteren niet en eergisteren wel.

Jet sloeg het Proevenboek open op de kist. Onder *Proef 69* stond in haar eigen handschrift, van donderdagavond: *hij werkt.*

Ze streepte het door met het gele potlood van meneer Aalbers. Aan dat potlood zat een gum die hij dertig jaar niet had gebruikt, en Jet gebruikte hem ook niet.

Twee dagen, schreef ze eronder.

Toen liep ze het middenpad in en ging naast Oom Bijna staan. Een tijdje zei ze niets, want dat had ze geleerd.

'Waarom werkt hij niet?' vroeg ze ten slotte.

Boven hen sloeg een deksel tegen de lat. De spreeuw op het tandwiel ging op en neer.

'Omdat hij elke keer hetzelfde doet,' zei Oom Bijna.

Jet keek omhoog. De staart draaide. De deksels klapperden. De ratel ratelde. De rode strook wapperde.

Alles werkte.

'Een vogel is niet dom,' zei Oom Bijna. 'Een vogel wacht. En als er twee dagen lang niks gebeurt, dan is het geen gevaar meer. Dan is het een paal.'

Er sloeg weer een deksel tegen de lat. Precies zoals de vorige keer. Precies zoals alle keren.

Oom Bijna nam zijn bril af en poetste hem aan zijn stofjas, wat hij deed als hij in zijn hoofd ergens tegenaan liep.

En toen keek hij, heel langzaam, opzij, naar het andere ding op het veld.

Dat elke keer iets anders deed.

16. Twee

Geen proef. Wel een week waarin het overal misging behalve hier.

Op donderdagochtend om kwart over vijf stond Ties in de Molenstraat met een deksel onder zijn arm. Het was de vierde ochtend, en de vierde ochtend had al gewoontes.

Je zei geen goedemorgen. Je hing je deksel aan je stuur, zodat het niet tegen je knie sloeg. Je wachtte tot buurvrouw Pot haar voordeur dichttrok, want die trok ze altijd het laatst dicht en altijd twee keer. En je zei niet dat je moe was, want dat was iedereen.

Alleen stond de auto van zijn vader deze keer midden op straat, met de achterklep open.

'Wat moet die daar?' vroeg Saar.

'Die brengt de stoel,' zei Ties' vader.

Voorin zat de oude mevrouw met de stoel. Ze was zesentachtig en ze wist alles wat Knotwilg ooit vergeten was, en achterin lag haar keukenstoel op zijn kant, met een pannendeksel ertussen geklemd zodat hij niet zou schuiven.

Buurvrouw Pot fietste met haar houten pollepel in haar jaszak.

'Ik heb hem terug,' zei ze. 'Die hond is de enige in dit dorp die iets terugbrengt.'

Achter de vier kassen stonden ze in het stro. Meneer Knol telde de mensen.

'Negentien,' zei hij.

Toen telde hij ze nog een keer, want dat deed hij altijd, en deze keer kwam hij op twintig uit. Hij keek naar zijn eigen vinger alsof die iets verkeerds had gedaan.

'Ze zit,' zei Nout.

Aan het eind van de eerste rij stond de keukenstoel, en daarop zat de oude mevrouw, met haar deksel op schoot.

‘Twintig,’ zei meneer Knol. En de tweede keer zei hij het harder.

Meneer Aalbers had vijf dagen geleden om twintig mensen gevraagd. Hij zei er niets over. Hij liep naar de stoel toe, schoof een plank onder de achterpoten en drukte hem met zijn voet aan.

‘Anders zakt hij weg,’ zei hij.

Ties liep de voorste rij langs terwijl het nog stil was. Elfhonderd planten, lange rijen, stro ertussen; de vroege rijen lagen vooraan. Maandag waren de aardbeien nog zo groen geweest als een aardbei maar zijn kan.

Nu zat er hier en daar een die wit werd.

Hij tilde een blad op. Eronder hing er een die aan één kant al bijna roze was, klein en hard en scheef, en drie tellen lang dacht Ties dat hij de eerste was die het zag.

‘Ze weten het eerder dan ik,’ zei meneer Aalbers achter hem.

Om kwart over vijf zaten ze in de elzen. Om half zes kwamen ze.

Ze kwamen zoals maandag: laag over de weg, uit het noorden, in één keer. Alleen was het maandag geweest alsof iemand een handvol stenen over het veld gooide.

Nu gooide iemand de emmer leeg.

‘Hoeveel?’ vroeg Jet.

Nout gaf geen antwoord, en dat was nieuw, want Nout gaf altijd antwoord als er om een getal werd gevraagd.

‘Dat kan ik niet,’ zei hij.

‘Vierhonderd,’ zei meneer Aalbers. ‘Vijfhonderd. Nu.’

Twintig mensen begonnen tegelijk te slaan. De oude mevrouw sloeg zittend en sloeg het hardst van allemaal, met haar deksel tegen de rugleuning, en Bout blafte tegen de kruiwagen.

De vogels gingen eraf. Ze gingen niet ver: ze kwamen als één ding van het veld los, draaiden over de kassen en zakten honderd meter verderop in de elzen. Daar wachtten ze.

Om vijf voor zes kwamen ze terug. Twintig mensen sloegen. Ze gingen weer.

Om tien over zes kwamen ze voor de derde keer.

Om kwart over zes moest Ties' vader de garage openmaken. De meester moest naar school, melkboer Van Duin was al te laat, en de oude mevrouw moest terug naar haar eigen stoel.

'Drie kwartier,' zei Jet.

Daar zei niemand iets op. Meneer Aalbers had het acht dagen eerder zelf gezegd, op de dorpsmoestuin, toen niemand het nog nodig had: op een deksel slaan helpt drie kwartier.

'Gaat u niet mee?' vroeg Saar.

'Nee,' zei meneer Aalbers.

Hij stond in het stro met zijn deksel langs zijn been toen ze wegfietsten.

Om half negen zat Ties op school. Om vier uur stond hij op het pad naar de dorpsmoestuin, en hij hoorde de Verschrikker-o-maat al bij de bladerhoek.

Klap. Krrr. Klap.

Er zat geen vogel op het veld. Er zat er geen in de linde, geen op het dijkje en geen op de draden langs de weg.

Over de ochtend praatten ze niet. Ze waren er alle vijf zelf bij geweest, en je vertelt iemand niet wat hij zelf heeft gezien.

Om vijf uur kwam meneer Knol het pad op met zijn klembord.

'In Zwaneveen zijn ze maandag geweest,' zei hij. 'Bij de kwekerij. Dat hoorde ik pas vandaag.'

'Maandag Zwaneveen,' zei Saar. 'Dinsdag Eiberdam. Vandaag hier.'

'Ze zoeken,' zei meneer Aalbers. 'Ze gaan waar iets te halen valt.'

Saar keek over het dijkje naar het noorden, waar Eiberdam lag en waar niets van te zien was.

‘Dan zijn ze hier langsgekomen,’ zei ze.

Niemand deed iets met die zin. Meneer Knol telde de bedden en buurvrouw Pot schonk koffie en Kip Drie stapte twee meter voor het eind van bed tien van de dwarsbalk af, alsof zij dat bedacht had.

Nout keek Saar aan zoals hij naar een getal keek dat klopte.

Om vijf uur schreef hij op de kist bij de bok zijn zevenenveertigste regel. Ties liep om de kist heen om het te kunnen lezen.

21 mei · vijf uur · 0 · nergens.

‘Nul,’ zei Ties.

‘Ja.’

‘Dat komt door die pop van Oom Bijna.’

Nout zei niets. Ties dacht er zelf ook niet langer over na, want er moest nog van alles voor zaterdag.

Op vrijdagochtend waren het er vierentwintig.

Er stonden er vijf bij die nooit op een lijst hadden getekend en die gewoon om kwart over vijf in de Molenstraat waren komen staan, omdat ze donderdag hadden gehoord wat er donderdag was gebeurd.

‘Vierentwintig,’ zei meneer Knol allebei de keren.

Nout was er niet. Om twintig voor zes kwam hij het erf op fietsen, en hij was de enige die ooit te laat kwam voor iets waar hij zelf om vijf uur voor opstond.

‘Waar was jij?’ vroeg Ties.

‘Op het dijkje.’

‘Waarom?’

‘Om te kijken of ze overkwamen.’

‘En?’

‘Ja,’ zei Nout.

Om half zes kwamen ze. Ze sloegen. Ze gingen. Ze kwamen terug, en ze sloegen, en ze gingen, en om kwart over zes moest bijna iedereen weg.

Ties mocht van zijn vader tot tien voor zeven blijven.

Meneer Aalbers liep de vroege rijen langs. Hij liep zoals hij over een bed liep, niet sneller.

‘Hoeveel?’ vroeg Oom Bijna.

‘De helft van de vroege rijen.’

‘Hoeveel is dat?’ vroeg Jet.

‘Tweehonderd planten.’

Ties liep het stro in. Hij begon vooraan en telde de rijen waar ze geweest waren, en toen hij aan het eind was liep hij terug en telde hij ze nog een keer, omdat dat besmettelijk bleek en omdat hij het deze keer zeker wilde weten.

‘Negen rijen,’ zei hij.

‘Ja,’ zei meneer Aalbers.

Nout had op maandag een ja gekregen voor eenendertig vogels. Ties had er nog nooit een gehad. Hij ging op zijn hurken zitten, zoals hij dat op twee mei had geleerd, en tilde een blad op.

Onder het blad zaten er drie. Ze waren alle drie aan één kant open, met een gaatje erin zo groot als een duimnagel, en van binnen waren ze wit.

‘Ze eten hem niet eens op,’ zei Ties.

‘Nee,’ zei meneer Aalbers. ‘Ze pikken hem open en laten hem liggen. Groen ook. Dat heb ik in dertig jaar niet gezien.’

‘Wordt hij nog wat?’

‘Wat open is, wordt niks meer.’

Ties keek de negen rijen langs. Twee jaar zonder juni kan, drie jaar niet. Die zin had hij één keer gehoord, zaterdag op het veld, en hij was hem sindsdien niet meer kwijtgeraakt.

'Gisteren waren wij om kwart over zes weg,' zei hij.

'Ja.'

'En toen kwamen ze terug.'

'Om half zeven.'

'Hoe weet u dat?'

'Ik was er,' zei meneer Aalbers.

Er kwam iets door het stro aan. Bout kwam ermee bij Nouts laars staan en legde het neer alsof het zwaar was.

Het was een veer.

Hij was zwart, en als je hem draaide werd hij groen en paars, met kleine lichte puntjes langs de rand. Er zat verder niets aan. Het was een veer die ergens in het stro had gelegen, en niemand had erom gevraagd.

'Dank je,' zei Nout. 'Precies wat we nodig hadden.'

Hij zei het zoals hij het altijd zei. Alleen legde hij hem deze keer niet neer.

Oom Bijna had die ochtend zes keer geslagen en was toen opgehouden, omdat hij keek. Hij stond aan de kopse kant van het veld en hij keek niet naar de vogels die zaten, maar naar de vogels die wegvlogen en naar de kant waar ze heen gingen.

Buurvrouw Pot ging naast hem staan met haar deksel in haar hand. Ze zei deze keer niet dat hij moest slaan. Ze keek dezelfde kant op, waar niets te zien was: lucht, een rij elzen, en boven de weg een streep vogels die uit elkaar liep en weer bij elkaar kwam.

‘Wat is er, Egbert?’

‘Ze gaan overal heen,’ zei Oom Bijna.

‘Ja.’

‘Behalve naar ons.’

‘Dat is die pop van jou,’ zei buurvrouw Pot.

‘Ja,’ zei Oom Bijna.

Hij zei het zoals iemand ja zegt die met zijn hoofd ergens anders is, en hij poetste zijn bril aan zijn stofjas. Toen fietsten ze naar huis en ging Ties naar school, en op school leerde hij die dag niets.

Die vrijdagmiddag was het hele dorp op de dorpsmoestuin, want de volgende dag kwam de jury. Drieëndertig mensen liepen tussen vierentwintig

bedden te harken, te dunnen en touwtjes recht te trekken. Ties keek in bed vijf. Er stond nog niks, en dat hoorde ook zo; bonen doen er acht dagen over en het waren er zes.

Aan de overkant, bij de sloot, stond Oom Bijna lang met meneer Aalbers te praten. Ties kon niet horen waarover.

Nout zat op de kist bij de bok. Kip Drie zat naast hem op het schrift. Nout schoof het schrift onder haar vandaan en schreef om vijf uur zijn achtenveertigste regel.

22 mei · vijf uur · 0 · nergens.

'Twee dagen nul,' zei meneer Knol tevreden. 'Die pop van Egbert doet zijn werk, dat kan ik u vertellen. Morgen om elf uur staat hier het mooiste veld van de streek.'

'Het is de pop niet,' zei Nout.

Het werd stil bij de kist. Nout sloeg zijn schrift open bij de eerste bladzij en hield het omhoog, en dat was iets wat hij nog nooit had gedaan.

'Die pop staat er sinds woensdag,' zei hij. 'Deze lijst begint op achttien april. Achtenveertig regels. Vier, twee, twee, drie, twee. Nooit meer dan vier. Vijf weken lang.'

'En?' vroeg Jet.

'In Eiberdam telden ze negenhonderd. In Zwaneveen waren ze maandag bij de kwekerij. Vanochtend kon ik ze niet eens tellen. Ze komen elke ochtend over ons heen, uit het noorden, over het dijkje. Ze gaan hier niet zitten.'

Toen zei hij de zin waar het om ging, en hij zei hem net zo zacht als alle andere.

'Er is hier iets wat ze niet vertrouwen.'

Meneer Knol keek over de vierentwintig bedden. Hij deed het vriendelijk, en dat was het vervelende eraan.

'Er staat ook bijna niks in, jongen,' zei hij. 'Radijs. Wat sla. Een paar uien en een bed bieten. Waar zou een vogel voor komen?'

‘In Eiberdam waren het twee bedden sla,’ zei Nout.

‘Dat is Eiberdam.’

‘In mijn tuin komen ze anders wél,’ zei buurvrouw Pot, ‘en bij mij staat geen sla en geen aardbei. Ze zitten met z’n vijven in mijn heg.‘ Ze knikte naar het middenpad, waar de deksels klapperden. ‘Dus het is die pop. Die staat er nu.’

‘Die staat er drie dagen,’ zei Nout.

‘Drie dagen is drie dagen.’

‘Wat is het dan wél?’ vroeg Saar.

‘Dat weet ik niet,’ zei Nout.

Daar kon niemand iets mee. Jet keek naar het schrift zoals ze naar haar eigen plan keek als er iets op stond wat niet klopte.

‘Je hebt achtenveertig keer opgeschreven dat er niks gebeurde,’ zei ze. Ze zei het niet onaardig. ‘Dat is geen bewijs, Nout. Dat is een lijst waar niks in staat.’

‘Nee,’ zei Nout, en hij deed het schrift dicht.

Om zeven uur ging iedereen naar huis. De harken gingen in de kist, de touwtjes lagen recht, en boven het middenpad draaide de staart een halve slag terug.

Ties bleef zitten.

Hij was de enige op dat hele veld die het schrift helemaal had gelezen, woensdagmiddag, zesenveertig regels van boven naar beneden. Hij had er toen niets van gevonden. Nu had hij negen rijen geteld, twee keer, en een ja gekregen van een man die niets zei wat niet waar was.

Nout haalde de veer uit zijn jaszak.

‘Heb je plakband?’ vroeg hij aan Jet.

Jet had plakband. Jet had altijd plakband. Nout plakte de veer met twee smalle stukjes op de bladzij onder zijn achtenveertigste regel, streek hem

glad en schreef ernaast, in dat kleine rechte handschrift dat sinds achttien april geen letter was veranderd: *22 mei · in het stro bij de kassen.*

‘Nout,’ zei Ties.

‘Ja.’

‘Bewijs het dan,’ zei Ties.

Dat was precies wat Nout van plan was.

17. De keuring

Proef 70. De Automatische Tuinman, demonstratie. Uitkomst: zie hieronder.

De elf spreeuwen zaten er om negen uur nog steeds.

Ze zaten op de dwarslat van de Verschrikker-o-maat, tussen de twee blikken deksels in. Als er wind kwam, klapperden de deksels en schoven de spreeuwen een stukje op. Daarna kwamen ze terug.

‘Ze wachten op ons,’ zei Saar.

‘Ze wachten nergens op,’ zei Nout. ‘Ze zitten.’

Jet liep met de meetstok naar de regenton, omdat ze dat elke zaterdagochtend deed. Ze liet het stokje zakken tot het tegen de bodem tikte en trok het er weer uit.

Vier centimeter.

Het had sinds dinsdagmiddag niet geregend, en vrijdagavond was de machine nog één keer over bed twintig gegaan. Ze schreef *4* in de kantlijn van haar plan, naast de datum, met het gele potlood van meneer Aalbers.

Toen liep ze naar bed acht, want daar moest de bok komen te staan, en ze dacht er verder niet over na.

Om half tien kwam buurvrouw Pot met de gieters.

‘Alles water,’ zei ze. ‘Alle vierentwintig. Een tuin die dorst heeft ziet eruit alsof er nooit iemand is geweest, en er komt over anderhalf uur een jury kijken.’

Zeventien mensen liepen anderhalf uur lang met gieters heen en weer tussen de sloot en de bedden, want als er weinig in de ton stond, haalde je het uit de sloot, en dat deden ze al sinds april. Om kwart voor elf glansde het hele veld.

Er ging die ochtend geen enkele gieter onder het koperen kraantje. Als je een ton niet gebruikt, kijk je er ook niet in.

Zeven dorpen op één zaterdag tussen tien en vier uur was niet gelukt: zes dorpen had de jury donderdag en vrijdag gedaan. Knotwilg stond als zevende op de lijst van zeven, want Knotwilg had zich het laatst opgegeven, en nummer zeven was zaterdag om elf uur.

Oom Bijna had de rails langs bed acht laten leggen. Bed acht was radijs, en bed acht was het bed waar de machine het twee weken geleden volmaakt had gedaan, en dat vond hij een goede reden.

De bok stond aan de kant van het middenpad.

'Dan zien ze hem aankomen,' zei Oom Bijna.

'Dan komt hij naar ze toe,' zei Nout.

'Ja,' zei Oom Bijna. 'Dat is precies de bedoeling.'

Om zes minuten over elf stopte er een grijze auto op het pad. Er stapten drie mensen uit met alle drie een klembord: een vrouw met een rode map onder haar arm, een man met een bril, en een oudere man die zijn klembord tegen zijn borst hield alsof het koud was. Dat was de voorzitter.

Meneer Knol klom op zijn krat.

Hij had zijn toespraak drie keer geoefend: donderdagavond voor zijn vrouw, vrijdagavond voor de spiegel en vanochtend om zeven uur voor Bout. Bout was halverwege weggelopen.

'Dames en heren,' zei meneer Knol tegen drie mensen. Hij telde ze. Toen telde hij ze nog een keer. 'Op vier april stonden hier distels tot je middel. Er hebben negenenveertig mensen gespit. Toen wij opnieuw moesten zaaien, kwamen er zesenzeventig. Wij doen dit acht weken. Meer heb ik niet te zeggen.'

Hij stapte van zijn krat af. Buurvrouw Pot klapte één keer, en toen deed iedereen het.

Er kwam iets over het pad aan. Bout kwam het middenpad in gedraafd met een deurmat in zijn bek, legde hem voor de voeten van de voorzitter neer en ging ernaast zitten.

'Dank je,' zei Nout. 'Precies wat we nodig hadden.'

De voorzitter keek naar de deurmat. Toen veegde hij zijn voeten en liep het pad op.

‘Kijk,’ fluisterde buurvrouw Pot tegen Jet. ‘Ze praten niet. Ze tillen de blaadjes op en ze kijken eronder. Dat deden ze in Eiberdam ook, en ik werd vierde van zes.’

De jury liep de bedden af, en Jet liep mee en keek naar haar eigen tuin zoals drie vreemden er nu naar keken. Ze deed het expres, één keer, om het gehad te hebben.

De rijen liepen scheef. In bed twee stonden vier uien op de goede plek en negenendertig ernaast. Bed elf was gedund en zag er kaal en verbaasd uit. Bed zeven stond binnen een hek van kippengaas en was drie keer gezaaid, met vier stokjes met een datum erop. In bed vijf stond helemaal niets, want bed vijf was zwart geweest.

Twee maanden geleden zou Jet dit hele veld over hebben willen doen.

Nu had ze een plan in haar hand met twaalf doorhalingen erin, en het klopte.

‘Wat staat hier?’ vroeg de vrouw met de rode map bij bed vijf.

‘Bonen,’ zei Ties.

‘Ik zie geen bonen.’

‘Nee,’ zei Ties. ‘Ze komen zondag. Bonen doen er acht dagen over en het zijn er zeven. Alleen kijkt er zondag niemand.’

Hij had het daarbij kunnen laten. Hij liet het er niet bij.

‘De eerste keer zijn ze doodgevroren,’ zei hij. ‘Ik had ze zeventien dagen te vroeg gezaaid, en ik wist het toen ik het deed. Dit is de tweede keer.’

De vrouw keek hem over haar klembord aan.

‘Dat had je niet hoeven zeggen,’ zei ze.

‘Nee,’ zei Ties.

Ze schreef iets op, en niemand kwam er ooit achter wat.

Halverwege het middenpad stond de Verschrikker-o-maat te klapperen. Op de dwarslat zaten er tien, netjes naast elkaar, en één zat op de rode strook gordijn en poetste zijn vleugel.

De man met de bril bleef staan.

'En dat is?'

'Dat is de Verschrikker-o-maat,' zei meneer Knol trots. 'Woensdag gebouwd.'

'Hij werkt niet,' zei Oom Bijna.

Meneer Knol keek naar de lucht alsof daar iets stond wat hem kon helpen. De voorzitter keek voor het eerst op van zijn klembord.

'Waarom niet?' vroeg hij.

'Omdat hij elke keer hetzelfde doet,' zei Oom Bijna.

De voorzitter schreef dat op. Het was de eerste keer die ochtend dat hij iets opschreef, en Jet zag het, en ze wist niet of dat goed of slecht was.

'En dan is er nog de machine,' zei meneer Knol snel. 'Zullen we?'

Ties hing de mal onder de dwarsbalk, met het potloodstreepje *links* aan de linkerkant, omdat hij dat altijd deed en omdat hij de enige was die zonder nadenken wist welke kant links was. Hij legde de vlotterdraad in het haakje. Hij draaide het koperen kraantje open.

Toen liep hij naar de bok en legde zijn hand op de pen.

'Tien meter in vier minuten,' zei meneer Knol tegen de jury. 'U hebt de tijd.'

'Dit kan écht niet misgaan,' zei Ties tegen de man met de bril.

Jet deed haar mond open.

Er stond een jury in het middenpad, en je roept niet door een jury heen. Ze deed haar mond weer dicht. Dat was het laatste ogenblik waarop iemand er nog iets van had kunnen zeggen.

Ties trok de pen eruit.

Het portaal ging weg zoals een kruiwagen weggaat die je op een helling loslaat.

Meneer Knol stond nog te praten toen hij al bij twee meter was. De klepel sloeg niet één keer per twee meter maar bijna aan één stuk door, klap-klap-klap, en de vier kinderwagenwielen ratelden over de planken als een emmer knikkers die van de trap valt.

De sproeibalk spuugde drie bruine druppels.

Daarna niets meer. De tweeëndertig gaatjes bliezen lucht, en de tuinslang maakte het geluid van een rietje op de bodem van een leeg glas.

Vier centimeter, dacht Jet, en op dat ene ogenblik wist ze alles tegelijk: dat de vlotter op de bodem lag, dat een vlotter die op de bodem ligt de kraan niet dichtdraait, dat ze dat zelf in mei had opgeschreven en dat ze het vanochtend om negen uur gemeten had en er niets mee had gedaan.

Bij vijf meter lag de naad tussen de twee planken.

Daar stuiterde hij altijd. Daar tikte de klepel altijd twee keer achter elkaar, elke rit op dezelfde plek, en het hele dorp was daar al vijf weken aan gewend.

Deze keer stuiterde hij niet. Deze keer sprong hij.

De mal sprong mee, een handbreedte naar rechts, en bleef daar liggen. Vanaf de naad liep de schoffelkam niet meer tussen de rijen maar er dwars doorheen.

'De mal,' zei Nout.

Vijf meter radijs, in drie tellen.

Tegen elk plankeind lag een blok hout. Bij tien meter in vier minuten zette dat blok een machine netjes stil. Het linkervoorwiel raakte het blok en het rechter niet, en dat was alles wat er nodig was.

De Automatische Tuinman draaide een kwartslag, reed onder de bok door en kwam met vier wielen tegelijk in het middenpad terecht.

De emmer stond in het pad op de grond, precies zoals hij moest. Alleen: eenenzeventig kilo die eenmaal rolt, vraagt niets meer, en het middenpad liep af naar het natte hoekje bij het dijkje.

Een pad is in Knotwilg net zo breed als een bed. Dat had Oom Bijna in drie avonden zelf uitgezet, met touw, en hij had het drie keer gemeten. Het portaal paste dus dwars over het middenpad alsof het ervoor gemaakt was: twee wielen in de kopse einden aan de slootkant, twee wielen in de kopse einden aan de dijkjeskant.

En toen ging hij dansen.

Hij ging het middenpad af richting bed zes, klapperend, ratelend en sproeiend zonder één druppel water, hobbelend van kopse eind naar kopse eind, met een schoffelkam die nu dwars stond en alles meenam wat hij tegenkwam. Bed zeven links en bed negentien rechts. Bed zes links en bed achttien rechts.

Bij bed zeven pakte het achterwiel het kippengaas.

Het gaas kwam mee, alle tweeëntwintig meter, met vier krammen en een paal en met de oude groen uitgeslagen fietsbel die Bout in mei had aangesleept en waar sindsdien één keer tegenaan was gelopen.

De bel ging.

Hij ging niet één keer. Hij ging de hele weg naar bed zes.

De man met de bril zat op zijn hurken bij het kopse eind van bed negentien en keek de verkeerde kant op.

‘Opzij,’ zei Nout.

Hij zei het één keer, niet hard, zoals hij alles zei. De man met de bril kwam overeind en deed één stap achteruit, en de dwarsbalk ging langs hem heen op een afstand waar je een brief tussen had kunnen schuiven.

Toen kwam het portaal tegen de Verschrikker-o-maat aan en bleef staan.

De paal boog, kwam terug en bleef scheef staan. De elf spreeuwen gingen eraf, draaiden een rondje boven het veld en zakten in de linde bij het pad.

Het was heel stil.

De twee deksels tikten nog na. Toen gaf de klepel nog één klap, helemaal alleen, en daarna bliezen de tweeëndertig gaatjes alleen nog lucht.

‘Dat doet onze molen ook,’ zei Saar, ‘als de vang eraf is.’

Kip Drie stond twee meter voor het eind van bed acht in het pad. Ze was er afgestapt waar ze er altijd afstapte, en ze was de enige op dat hele veld die gedaan had wat ze altijd deed.

Oom Bijna liep het middenpad in. Hij deed zijn hoed af en hield hem in twee handen.

‘Het is mijn machine,’ zei hij tegen de jury.

Niemand van de drie zei iets. De voorzitter zette de dop op zijn pen.

‘Er stond vier centimeter in de ton,’ zei Jet.

Ze zei het te hard, en ze zei het voordat iemand haar iets had gevraagd, want zo had ze het geleerd.

‘Ik heb het om negen uur gemeten. Ik heb het in mijn plan geschreven. Ik wist ook dat een vlotter vijftien centimeter nodig heeft, want dat heb ik zelf in het Proevenboek gezet.’

‘En toen?’ vroeg buurvrouw Pot.

‘Toen heb ik er niks mee gedaan.’

Oom Bijna knikte alsof ze hem een som voorlas.

‘Dat is één,’ zei hij. ‘Twee is dat hij veel te hard ging.’

Jet pakte de emmer op.

Ze had hem in acht weken nooit opgetild. Hij ging niet mee zoals een emmer meegaat; hij kwam los van de grond als iets wat daar liever was blijven staan.

‘Hoe zwaar hoorde hij te zijn?’ vroeg ze.

‘Zo zwaar dat hij rijdt,’ zei Oom Bijna.

‘En hoe zwaar is dat?’

Oom Bijna deed zijn mond open en deed hem weer dicht. Toen poetste hij zijn bril aan zijn stofjas.

‘Ik heb er woensdag een schep bij gedaan,’ zei meneer Knol. ‘Hij stond stil, en ik dacht: dan help ik even.’

‘Ik ook,’ zei buurvrouw Pot. ‘Dinsdag.’

‘Ik ook,’ zei Saar. ‘Twee keer.’

‘Ik ook,’ zei Ties.

Ze keken alle vier naar Oom Bijna.

‘Ik ook,’ zei Oom Bijna.

‘Hoeveel is een schep?’ vroeg Jet.

Dat wist niemand. Niemand had die emmer ooit gewogen — niet op dertig april, toen er twee scheppen bij waren gegaan en vierhonderd wortels uit twee bedden waren verdwenen, en daarna nooit meer. Vijf mensen hadden allemaal in hun eentje iets kleins gedaan om te helpen, en niemand van de vijf had het aan de andere vier verteld, omdat het te klein was om te vertellen.

Meneer Aalbers zat op zijn hurken bij de kopse einden en haalde met twee vingers door de losgereden aarde.

'Twee rijen,' zei hij. 'Die zaai ik maandag.'

Jet sloeg het Proevenboek open op de kist bij de bok en schreef met het gele potlood *Proef 70*. Achter *Uitkomst* zette ze een dubbele punt en verder niets.

Ze wist zelf niet waarom ze die regel leeg liet. Ze deed het gewoon.

'Jet,' zei Nout.

Hij keek niet naar de machine. Hij stond op het pad met zijn schrift onder zijn arm en hij keek over het dijkje naar het noorden, waar niets te zien was, zoals er de hele week niets te zien was geweest.

Er was wel iets te zien.

Het kwam laag over de weilanden aan, breed en donker, en het bewoog als één ding dat uitrekte en weer samentrok. Het gaf geen geluid, en dat was het ergste eraan.

Achtduizend spreeuwen, in één wolk.

Precies op tijd.

18. De zwerm wijkt uit

Geen proef. Wel achtduizend vogels die van gedachten veranderen.

Het kwam over het dijkje heen en het gaf nog steeds geen geluid.

Ties stond in het middenpad, twee stappen bij de scheve paal van de Verschrikker-o-maat vandaan, en keek omhoog naar iets wat niet in zijn hoofd paste. Een zwerm, dat waren de tweeënvijftig vogels van dinsdag boven de aardbeien geweest. Die kon je tellen als je Nout heette.

Dit was één ding.

Het rekte uit en het trok samen. Het werd donker en dan weer dun, het draaide om zichzelf heen zoals water om het gat in een emmer draait, en het had geen kop en geen staart en geen kant waar het ophield.

‘Dat zijn ze,’ zei meneer Aalbers.

Toen het over het feestterrein kwam, kwam het geluid er ook. Het klonk als regen op het golfplaten dakje van de bok, maar dan hoger en zonder ophouden, en het was overal tegelijk.

Meneer Knol probeerde ze te tellen. Hij deed het twee keer.

‘Achtduizend,’ zei hij. Het klonk alsof hij een getal opgaf omdat hij ergens een getal moest neerzetten.

Ties keek van de lucht naar het veld en terug, en in dat ene ogenblik wist hij precies wat er onder die wolk lag. Vierentwintig bedden. Bed acht en negen radijs, waarvan er die ochtend vijf meter af waren. Bed zes sla die de vorst had gehaald met alleen de buitenste blaadjes eraf. Bed elf gedund, tweeduizend tweehonderd bietjes eruit, met de hand, door negen mensen. Bed twee met vier uien op de goede plek. Bed zeven, drie keer gezaaid, en het gaas eraf.

Acht weken.

En hij wist ook, omdat hij er zelf bij had gestaan met een pannendeksel, wat zo’n wolk in twee ochtenden met tweehonderd aardbeienplanten deed.

De zwerm draaide boven het feestterrein en kwam terug.

Hij kwam laag. Hij kwam over de bladerhoek, over het gaas en de acht palen en het bord van Saar, en hij zakte.

'Ze gaan zitten,' zei buurvrouw Pot. Ze zei het heel gewoon, en ze pakte zonder te kijken Jets schouder vast.

Meneer Aalbers deed niets. Hij liep niet naar de gieters en hij pakte geen deksel. Hij had donderdag met twintig mensen in zijn eigen stro op pannen staan slaan, en hij wist tot op het kwartier nauwkeurig hoeveel dat hielp, en daarom bleef hij staan waar hij stond en keek.

Ties telde. Dat deed hij niet expres, het ging vanzelf, zoals hij bij de aardbeien de rijen had geteld en daarna nog een keer.

Eenentwintig.

De wolk zakte tot boven de linde bij het pad, en daar werd hij plat en breed, en Ties zag duizend vleugels tegelijk stilstaan.

Tweeëntwintig.

Hij zakte tot de hoogte van het dak van de smederij. Tot de hoogte van de bok. Er ging een rilling doorheen, van achter naar voren, zoals wind door een korenveld gaat.

Drieëntwintig.

Toen brak hij open.

Hij brak open in het midden, zonder waarschuwing, zoals een blad papier scheurt. De ene helft trok naar links en de andere naar rechts, ze schoven langs elkaar heen zonder elkaar te raken, en allebei gingen ze omhoog.

Vierentwintig.

En weg. Over de bladerhoek, over het dijkje, laag over de weilanden, twee donkere linten die weer één ding werden en kleiner werden en toen niets meer waren dan een veeg boven de sloot bij Zwaneveen.

Vier tellen. Meer was het niet geweest.

Er zat geen enkele vogel in de dorpsmoestuin van Knotwilg.

Bout blafte één keer, veel te laat, tegen een lege lucht.

Kip Drie stond nog steeds twee meter voor het eind van bed acht en krabde met haar rechterpoot in het pad. Ze had geen enkele keer omhoog gekeken.

Het was zo stil dat Ties de twee blikken deksels aan de scheve paal hoorde tikken.

De vrouw met de rode map keek naar de man met de bril. De man met de bril keek naar de voorzitter. De voorzitter keek naar het dijkje, waar niets meer was, en toen haalde hij de dop weer van zijn pen.

‘Dat was die pop,’ zei meneer Knol. Hij zei het met zijn hele hart. ‘Woensdag gebouwd, in één avond.’

‘Er zaten er vanochtend elf op,’ zei Oom Bijna.

‘Dat heb ik gezien,’ zei de voorzitter.

Niemand wist daar iets op te zeggen. Meneer Knol haalde zijn zakdoek tevoorschijn en vouwde hem open en weer dicht.

Nout stond op het pad met zijn schrift onder zijn arm, precies zoals hij er de hele ochtend had gestaan, en hij deed niets.

Ties keek naar hem. Vrijdagmiddag had hij tegen hem gezegd: *bewijs het dan.* Hij had niet gedacht dat het bewijs zelf zou komen aanvliegen.

'Nout,' zei Ties.

Meer zei hij niet. Hij bleef staan waar hij stond, met zijn handen in zijn zakken, en hij zei verder de hele tijd niets, wat voor Ties Prins ongeveer hetzelfde was als een uur op je hurken zitten.

Nout deed twee stappen naar voren en hield zijn schrift omhoog.

'Dit is een boodschappenschrift van mijn moeder,' zei hij. 'Achterin staat een lijst. Ik ben op achttien april begonnen.'

De voorzitter kwam met zijn klembord dichterbij en ging op het krat van meneer Knol zitten, wat niemand hem gevraagd had en waar niemand iets van zei.

'Vier kolommen,' zei Nout. 'Datum, tijd, hoeveel, waar. Achtenveertig regels. Elke dag, en sommige dagen twee keer, vijf weken lang, op dit veld.'

Hij sloeg het open.

'Achttien april, half twaalf, vier, in de linde bij het pad. Dat is de eerste regel. Vier is het hoogste getal dat er in vijf weken in gekomen is.'

Hij las verder. Hij las het voor zoals hij alles zei, zonder er iets bij te doen: twee, twee, drie, twee. Nul, op een dag dat het hard woei. Twee, twee, één, twee, drie, twee.

'Achtenveertig regels,' zei hij. 'Nooit meer dan vier.'

'Er staat ook bijna niks in, jongen,' zei meneer Knol, en hij zei het vriendelijk, en dat was het vervelende eraan.

'Nee,' zei Nout. 'Dat is het.'

Hij sloeg de bladzijde om.

'Achttien mei is de zwerm in Zwaneveen geweest, bij de kwekerij. Negentien mei in de moestuin van Eiberdam. Daar hebben ze geteld: negenhonderd. Eenentwintig mei kwam hij bij de kassen van meneer Aalbers. Toen konden we niet meer tellen. Vier- of vijfhonderd.'

'Ja,' zei meneer Aalbers.

Meer zei hij niet, maar in Knotwilg was een ja van meneer Aalbers ongeveer hetzelfde als een cijfer.

'Ze komen elke ochtend over ons heen,' zei Nout. 'Uit het noorden, over het dijkje. Ik heb vrijdagochtend niet bij de kassen gestaan maar op het dijkje, om te kijken of ze overkwamen. Ze kwamen over. Ze gingen hier alleen niet zitten.'

Hij tilde het schrift op zodat de voorzitter erin kon kijken, en toen zag Ties hem doen wat hij nog nooit had zien doen: hij liet iemand anders zijn eigen bladzij vasthouden.

'Wat is dit?' vroeg de voorzitter.

Onder de achtenveertigste regel zat met twee stukjes plakband een veer geplakt. Zwart, met groen en paars erin als olie op water, en lichte puntjes langs de rand.

'Een spreeuwenveer,' zei Nout. 'Tweeëntwintig mei, in het stro bij de kassen.'

'Wie heeft die gevonden?'

'De hond.'

Bout, die naast de deurmat lag, sloeg twee keer met zijn staart tegen de grond omdat zijn naam ergens in de buurt was gevallen.

'Vier uit honderd,' zei Oom Bijna. 'Maar het zijn alle vier de goeie geweest.'

'Wat bedoelt u?' vroeg de vrouw met de rode map.

'Dat legt hij u vanmiddag uit,' zei buurvrouw Pot, 'en dan bent u nog niet klaar. Vraag het niet.'

De voorzitter gaf het schrift terug alsof het van glas was.

‘En de pop?’ vroeg hij.

‘Die staat er sinds woensdagavond,’ zei Nout. ‘Donderdag nul. Vrijdag nul. Zaterdagochtend half acht één, en om kwart over acht elf. Op de paal.’

Hij tikte met zijn vinger op de laatste regel.

‘Dat is regel negenenveertig. Daar heb ik een streep onder gezet. Dat had ik in vijf weken nog nooit gedaan.’

‘Twee dagen,’ zei Oom Bijna. ‘Hij deed het precies zoals ik hem gebouwd had. Elke keer dezelfde klap, elke keer dezelfde ratel, elke keer hetzelfde. Een vogel is niet dom. Een vogel wacht, en als er twee dagen lang niets gebeurt, dan is het geen gevaar meer. Dan is het een paal.’

Hij poetste zijn bril aan zijn stofjas.

‘Alle moeren en bouten,’ zei hij zachtjes. ‘Ik heb er twee dagen naar staan kijken en ik heb het pas vanochtend gezien.’

‘En dat ding daar?’ De voorzitter wees met zijn pen naar het portaal, dat dwars over het middenpad stond met tweeëntwintig meter kippengaas achter zich aan.

‘Die,’ zei Nout, ‘heeft in vijf weken geen twee keer hetzelfde gedaan.’

Hij zei het zonder stem erbij, zoals hij *er zit geen rem op* had gezegd en *de sloot ligt aan die kant.*

‘Hij staat scheef. Hij klappert niet op de maat, want bij de naad tikt hij twee keer. Zijn touw loopt van het klosje. Er komt een wiel van de plank. Een gaatje verstopt. Hij gaat elke keer stuk, en hij gaat elke keer nét anders stuk.’

‘Wij zijn er wél aan gewend,’ zei Ties. Het schoot eruit voor hij er iets aan kon doen.

Nout knikte.

‘Jullie zijn eraan gewend dat hij stukgaat,’ zei hij. ‘Dat is iets anders dan weten wat hij gaat doen.’

Buurvrouw Pot deed haar mond open. Toen deed ze hem weer dicht, en toen deed ze hem voor de tweede keer open, en wat eruit kwam was iets wat ze zelf vrijdag had gezegd om Nout ongelijk te geven.

'In mijn tuin komen ze anders wél,' zei ze langzaam. 'En bij mij staat geen sla en geen aardbei. Ze zitten met z'n vijven in mijn heg.'

Ze keek naar het scheve portaal en naar het lege dijkje.

'Ik heb dat vrijdag gezegd om te bewijzen dat het niet klopte.'

'Ja,' zei Nout.

'Ik heb gezegd dat het geen bewijs was,' zei Jet. Ze zei het hard genoeg voor de jury, en niemand had haar iets gevraagd. 'Ik heb gezegd dat het een lijst was waar niks in stond. Dat was fout. Er staat in wat er níét gebeurde, en dat is precies het enige veld in deze streek waar dat in staat.'

'Ik heb gezegd dat er bijna niks in stond,' zei meneer Knol tegen niemand in het bijzonder. Hij telde de regels op de open bladzijde. Toen telde hij ze nog een keer. 'Er staat achtenveertig keer niks in. Dat is niet hetzelfde.'

Saar had haar boodschappenboekje al open. Ze bladerde naar het stuk waar de vragen stonden, en ze hoefde niet lang te zoeken, want het waren er nog steeds maar vier.

'Vijf mei,' las ze voor. '*Waarom komen ze bij Eiberdam wel en bij ons niet.*'

Ze keek op.

'Dat heb ik toen gevraagd en toen wist niemand het. Mag ik er nu een antwoord achter zetten?'

'Wat zou je opschrijven?' vroeg meneer Aalbers.

Saar dacht na. Ze dacht langer na dan Ties haar ooit had zien nadenken, en er kwam niets tussendoor.

'Dat ze bij ons niet weten wat er gaat gebeuren,' zei ze.

'Ja,' zei meneer Aalbers.

De voorzitter schreef. Hij schreef veel langer dan hij die ochtend ergens anders over had geschreven.

Toen legde hij zijn klembord op zijn knieën.

'Ik ben hier vandaag jurylid,' zei hij. 'Doordeweeks ben ik streekvoorlichter. Dat betekent dat ik de tuinders en de kwekers van deze streek vertel wat er werkt en wat er niet werkt, en dat ik daar elk najaar een boekje over maak dat bijna niemand leest.'

Hij ging rechtop zitten op het krat van meneer Knol.

'Vier weken geleden heb ik in Eiberdam gezegd dat ze netten moesten hangen.'

'Dat helpt niet,' zei meneer Aalbers. 'Ik heb het twee weken geprobeerd. Ik ben ermee opgehouden omdat ze het doorhadden.'

'Ja,' zei de voorzitter. 'Dat schrijf ik ook op.'

Hij keek naar het portaal, naar het gaas, naar de fietsbel die scheef in de aarde lag, en naar de emmer die midden in het pad stond alsof hij daar altijd al had gestaan.

'Rijdt hij nog?'

Oom Bijna liep erheen en zakte door zijn knieën. Hij pakte een wiel vast en draaide eraan.

'Er zit een scheur in de mal,' zei hij, 'de sproeibalk staat scheef en het linkervoorwiel is krom. Het hout is heel. Hij rijdt maandag weer.'

'Kip Drie is er anders wél aan gewend,' zei Saar. 'Die rijdt elke dag mee op de dwarsbalk. En Kip Drie is een vogel.'

Iedereen keek naar Kip Drie, die op dat moment in het pad ging zitten alsof ze er nog een uur bleef.

'Kip Drie woont hier,' zei Nout.

De voorzitter schreef dat op. Hij schreef het op met een gezicht waarop niets te zien was, en Ties zou nog lang niet weten of dat goed of slecht was geweest.

Jet zat op de kist bij de bok met het Proevenboek open op haar knieën. Ze had er die ochtend *Proef 70* in gezet en achter *Uitkomst* een dubbele punt, en daarna niets, en ze had zelf niet geweten waarom.

Nu wist ze het.

Met het gele potlood van meneer Aalbers schreef ze achter de dubbele punt twee woorden: *zie hieronder.* En daaronder, kleiner, zoals ze de achtenzeventig kilo had geschreven en de honderdtien liter:

Drieëntwintig mei, half twaalf. Achtduizend. Geen een.

De voorzitter stond op van het krat.

'Meneer Sleutel,' zei hij, 'hoe heet dat ding?'

Oom Bijna keek naar Jet.

Jet keek in haar Proevenboek.

Daar stond gewoon: *de Automatische Tuinman.*

19. Zevende van zeven

Geen proef. Wel een uitslag, en die was eerlijk.

In juni hoefde niemand meer uit te leggen wat er in de dorpsmoestuin van Knotwilg stond.

Jet zag het op zaterdagochtend al van vijftig meter afstand: groen in rijen, groen in vlakken, met de paden er kaarsrecht tussendoor. Bed acht en negen radijs, ook de vijf meter die op de keuring was weggeschoffeld en die meneer Aalbers de maandag erna opnieuw had gezaaid. Bed zes sla, die de nachtvorst had gehad en er niets meer van liet merken. Bed elf bieten met blaadjes als kleine rode waaiers. Bed drie en vier wortels, voor de tweede keer gezaaid en voor de eerste keer gelukt: tachtig meter dun groen draad.

En bed vijf. De bonen van zestien mei hadden de bamboestokken gevonden en draaiden er linksom omheen. Dat linksom stond in Saars boekje, achterin, bij de antwoorden.

Er stonden die ochtend negentien mensen op het veld. In april waren het er negenenveertig geweest, en toen had Jet gedacht dat negenenveertig het getal was waar het om ging. Dat was niet zo. Het getal waar het om ging stond op woensdagmiddag om vier uur op het pad, en dat waren er zeven. In april waren dat er vijf geweest, en dat waren zij zelf en Oom Bijna.

De Automatische Tuinman reed sinds maandag vijfentwintig mei weer. Oom Bijna had het kromme linkervoorwiel er in één avond uit gehaald en op het aambeeld rechtgeslagen, en dat was gewoon goed gegaan, zoals klein werk bij hem altijd gewoon goed ging. De sproeibalk hing weer recht. Nout had een nieuwe mal gemaakt, omdat er in de oude een scheur zat, en had het potloodstreepje met het woordje *links* er precies zo weer op gezet. Ties hing hem op. Ties hing hem altijd op.

Om bed zeven stond het kippengaas weer, en de groen uitgeslagen fietsbel zat weer op de paal. Hij ging die ochtend één keer, omdat Bout ertegenaan liep.

Bout kwam daarna aandraven met een stuk tuinslang van een halve meter in zijn bek.

'Dank je,' zei Nout. 'Precies wat we nodig hadden.'

Ties ging kijken. De tuinslang van de garage was tien meter geweest. Hij was nu negenenhalve meter.

Kip Drie zat op de dwarsbalk, zoals elke dag, en stapte twee meter voor het eind van bed zestien af, zoals elke dag.

En om tien over tien kwam meneer Knol het pad op met een envelop.

Hij liep niet hard. Dat was het eerste wat Jet opviel. In maart was hij dit pad op komen lopen met zweet op zijn voorhoofd, en dat was maart geweest.

'Hij kwam gisteravond,' zei meneer Knol. 'Ik heb hem niet opengemaakt. Ik wilde hem hier openmaken.'

Hij klom op zijn krat, dat sinds april bij de bok stond, en scheurde de envelop open met zijn duim.

Jet stond naast hem. Ze kon ondersteboven lezen, net zoals ze het handschrift van Oom Bijna kon lezen, en daarom las zij het als eerste, onderaan, waar de lijst ophield.

7. Knotwilg.

Ze keek naar het voorhoofd van meneer Knol.

Het was droog.

'DE GROENE STREEK,' las hij hardop. 'Uitslag van de keuring van de dorpsmoestuinen, eenentwintig tot en met drieëntwintig mei. Beoordeeld op verscheidenheid, verzorging, opbrengst en samenwerking, elk vijfentwintig punten.'

Hij telde de namen op de lijst. Toen telde hij ze nog een keer.

'Zeven,' zei hij. 'Eerste: Zwaneveen, vierentachtig punten. Tweede: Eiberdam, negenenzeventig. Derde: Vlierbroek, vierenzeventig. Vierde: Reeuwerd, eenenzeventig. Vijfde: Kootstee, achtenzestig. Zesde: Hoogmoolen, zesenzestig.'

Hij hield de brief een klein eindje verder van zich af.

‘Zevende: Knotwilg. Tweeënvijftig.’

Niemand zei iets. Ergens achter het gaas van bed zeven krabde een kip.

‘Zijn we laatste?’ vroeg Saar.

‘Ja,’ zei Jet.

‘Bij Eiberdam staat een aantekening,’ zei meneer Knol. ‘De commissie tekent aan dat de tuin van Eiberdam op negentien mei zwaar is beschadigd door vogels.’ Hij draaide het blaadje om. ‘En er zit iets bij wat niet van de commissie is. Twee kantjes. Van het bestuur van Eiberdam zelf.’

‘Wat staat erin?’ vroeg Ties.

‘Vogels,’ zei meneer Knol.

‘Ja,’ zei Nout.

‘Elf jaar eerste,’ zei buurvrouw Pot. ‘En nu tweede. Ze hebben gelijk ook. Ik zou het ook opgeschreven hebben.’

Jet stak haar hand uit en meneer Knol gaf haar de brief, want dat deed iedereen in Knotwilg als er getallen op iets stonden. Er stonden vier kolommen op, één voor elk onderdeel, en ze legde haar vinger op de rij van Knotwilg en schoof hem naar rechts.

Verscheidenheid: twaalf. Verzorging: elf. Opbrengst: vijf.

Samenwerking: vierentwintig.

Ze ging de kolom van de samenwerking twee keer na, van boven naar beneden en terug.

'Op samenwerking hebben wij het hoogste van de zeven,' zei ze. 'Vierentwintig van de vijfentwintig. Zwaneveen heeft eenentwintig.'

'En verder?' vroeg buurvrouw Pot.

'Verder zijn we zevende. Veertien punten achter nummer zes.'

Jet hoorde haar eigen stem en vond hem heel gewoon klinken, en van binnen was het niet gewoon. Het zat ergens onder haar ribben, laag, als een steen in een gieter.

Buurvrouw Pot vouwde haar armen over elkaar.

'Ik zeg niks,' zei ze.

Niemand zei iets terug. In Knotwilg wist iedereen wat er na die drie woorden kwam, en iedereen wachtte er gewoon rustig op.

'Ik heb zelf op een keuring gestaan,' zei ze. 'In Eiberdam, met zes dahlia's. Ik werd vierde van zes. Ik weet dus precies hoe zo'n jury werkt. Ze praten niet, ze tillen de blaadjes op, ze kijken eronder, en dan schrijven ze iets op wat je nooit te zien krijgt.'

Ze wees met haar kin naar het veld. Dat had ze van meneer Aalbers, dacht Jet, en meneer Aalbers wist dat vast niet.

'Ze hebben gezien dat onze rijen scheef lopen. Dat is zo. Ze hebben gezien dat er in bed twee negenendertig uien op de verkeerde plek staan. Dat is ook zo. Ze hebben gezien dat er in mei bijna niks te oogsten viel, en dat klopt, want wij zijn op vier april begonnen met distels tot je middel.'

Ze zweeg even.

'Wat ze niet gezien hebben, is wat hier níét gebeurd is. Daar kun je niet onder tillen.'

'Dus het klopt niet,' zei Ties.

'Het klopt precies,' zei buurvrouw Pot. 'Dat is het rotste eraan.'

Ze schudde haar hoofd één keer, kort.

'En verder zeg ik er niks van.'

Meneer Knol stapte van zijn krat af en vouwde de brief langs de oude vouwen dicht.

'Knol,' zei buurvrouw Pot. 'Je zweet niet.'

'Nee,' zei meneer Knol.

Hij dacht erover na, want hij dacht overal over na.

'Ik zweet als er nog iets moet gebeuren en ik niet weet of het goed komt,' zei hij. 'Dit is al gebeurd.'

Toen liep hij naar bed zestien, waar Oom Bijna de pen uit de klos trok, en het portaal begon te rijden. Bij de naad tikte de klepel twee keer achter elkaar, zoals altijd, en halverwege liep het touw van het klosje, en Ties legde het er zonder iets te zeggen weer op.

'Hij staat weer,' zei iemand.

Het was een gewone zaterdag geworden.

Die avond was het geen gewone zaterdag.

Jet zat aan de keukentafel achter de winkel met haar plan voor zich, de negen aan elkaar geplakte vellen ruitjespapier met de twaalf doorhalingen erin en de vlekken van de regen van elf mei. Rechtsboven stond in blokletters **23 MEI**. Daaronder stonden de dagen die ze had afgeteld, tot *Nog 1 dag*.

Ze pakte het gele potlood van meneer Aalbers, dat kort was en met een mes gepunt, en schreef eronder:

6 juni. 7 van 7. 52 punten.

Ze keek er een hele tijd naar.

Het Proevenboek lag naast haar en daar hoorde het niet in. Het Proevenboek was voor proeven. Een uitslag was geen proef, een uitslag was iets wat een ander over jou opschreef.

'Wat had je gedacht?' vroeg haar vader.

Jet dacht even na of ze het echte getal zou zeggen, en zei het toen.

'Vijfde.'

'En wat vind je van zevende?'

'Eerlijk,' zei Jet. 'En rot.'

Haar moeder zette de theepot neer.

'Dat kan allebei tegelijk,' zei ze.

Zondag lag het veld stil, zoals elke zondag sinds april.

En maandag was het over. Niet omdat iemand er iets over gezegd had, en niet omdat iemand het had afgesproken. Om vier uur stonden er zeven mensen op het pad, en toen Jet ze telde waren het er acht, want de oude mevrouw met de stoel zat er ook.

Er liepen die middag vier kippen op het veld die er niet hoorden. Twee waren van de buurvrouw van nummer negen, één was van niemand, en één was Kip Drie, die op de dwarsbalk zat en dus officieel meereed.

Oom Bijna keek er lang naar.

Jet kende die blik. Ze had hem nu zeven keer gezien.

'U denkt na,' zei ze.

'Ik kijk naar kippen.'

'Dat is erger,' zei Nout.

Om kwart over vier kwam meneer Knol het pad op. Deze keer liep hij wel hard.

'Nog een brief,' zei Ties.

‘Nog een brief,’ zei meneer Knol, en hij moest even op adem komen. ‘Maar niet voor mij. Voor Egbert.’

Op de envelop stond, met de hand geschreven: *De heer E. Sleutel, uitvinder, Molenstraat, Knotwilg.*

‘Er staat “uitvinder” op,’ zei Saar.

‘Ja,’ zei Oom Bijna. Er gebeurde iets met zijn snor.

Jet las hem voor, want ze had in maart geleerd hoe je een deftige brief regel voor regel gewoon Nederlands maakt. Hij was van de voorzitter van de jury — maar hij schreef, stond er meteen in de eerste zin, niet als jurylid. De uitslag stond vast en had met deze brief niets te maken. Hij schreef als streekvoorlichter.

Hij wilde de Automatische Tuinman in zijn boekje zetten. Wat het ding was, hoe het gebouwd was, en wat er op drieëntwintig mei was gebeurd. En er stond een vraag in, twee keer onderstreept: was er iemand die er nog een wilde bouwen? Twee tuinders hadden het hem gevraagd. En mocht de telling van N. Fortuin erbij worden afgedrukt?

Nout keek naar de brief alsof die in het Frans was.

‘Er staat mijn naam in,’ zei hij.

‘Er staat *N. Fortuin*,’ zei Saar. ‘Dat is chiquer.’

‘Dan moet er ook in dat ik niet weet wat het is,’ zei Nout. ‘Dat weet ik nog steeds niet. Dat moet er dan bij.’

‘Dat schrijf ik erbij,’ zei Jet.

‘Maar dat boekje leest bijna niemand,’ zei Ties. ‘Dat heeft hij zelf gezegd. Op ons eigen veld.’

Oom Bijna hield de brief op armlengte van zich af, zoals hij alles op armlengte hield sinds hij een bril had.

‘Bijna niemand is niet niemand,’ zei hij.

‘En kunt u opschrijven hoe hij werkt?’ vroeg meneer Knol.

‘Fluitje van een cent,’ zei Oom Bijna.

Hij greep in de rechterzak van zijn stofjas om er een potlood uit te halen. Er kwamen een houten wasknijper, een dopje van een ventiel en een handvol grind uit.

Het potlood zat achter zijn oor.

Hij haalde het eraf, legde de brief op de kist bij de bok, keek naar het lege stuk papier en zei tien minuten lang niets. Toen zette hij één streepje en verder niets.

‘Hoe schrijf je op hoe je een machine bouwt die elke keer iets anders doet?’ vroeg Jet.

‘Ja,’ zei Oom Bijna. ‘Dat is het.’

‘Bouw hem gewoon na,’ zei Nout. ‘Dan gaat hij vanzelf anders kapot.’

Saar had haar boekje al open en schreef het op, met de datum erbij.

Om half vijf kwam de grijze bestelbus het pad op. Meneer Aalbers deed het portier dicht zonder geluid en groette niet, want hij groette nooit bij aankomst.

Hij liep eerst langs bed zeven, ging op zijn hurken zitten bij het nieuwe zaaisel van dertien mei en stond weer op. Toen bleef hij staan bij het portaal.

Hij stond daar zo lang dat het opviel.

‘Ik wil iets vragen,’ zei hij.

Meneer Aalbers vroeg nooit iets. Hij antwoordde. Jet legde haar potlood neer.

‘Achter de kassen liggen zevenhonderd planten in de late rijen,’ zei hij. ‘Tweeëndertig rijen. Die zijn er nog. Ze kleuren over een week of drie.’

‘En de vroege?’ vroeg Ties.

‘De vroege zijn geweest. De helft is opgegeten en de helft is geplukt, en dat was minder dan een halve dag werk.’ Hij zei het zoals hij alles zei. ‘Wat er nog staat is mijn juni.’

Hij legde zijn hand op de staander van het portaal, op de plek waar het hout glad was van het optillen.

'Mag ik de tuinman drie weken lenen?'

Het was de eerste keer dat iemand het ding zo noemde. Niet de Automatische Tuinman, niet dat ding, niet die machine. De tuinman. Jet merkte later dat het bleef hangen, alsof het altijd zo geheten had.

'Ja!' zei Saar.

'Het is zijn machine, Saar,' zei buurvrouw Pot.

Meneer Aalbers keek naar Oom Bijna.

'Ik loop er sinds zaterdag mee rond,' zei hij. 'Dat is twee dagen te lang. Vorig jaar kwamen ze op zes juni. Ik heb zaterdagochtend om half zes in dat veld gestaan en er is niks gebeurd, want er valt nog niks te halen. Over drie weken wel.'

Niemand zei iets. De klepel tikte tegen het blikken deksel, één keer, omdat er wind stond.

Oom Bijna keek naar het portaal. Hij keek naar de vijf schoffelbladen, naar de tweeëndertig gaatjes in de koperen pijp, naar de emmer met grind en naar de scheve paal van de Verschrikker-o-maat, waar op dat moment negen spreeuwen op zaten, gezellig, met hun rug naar de wind.

Jet telde de seconden. Het werden er elf.

Ze wist wat er nu kwam. Ze had dat woord sinds vorige zomer honderd keer gehoord, en er was altijd iets kapot geweest als het viel.

Er was nu niets kapot.

Oom Bijna haalde zijn bril van zijn neus en poetste hem aan zijn stofjas. Toen zette hij hem weer op.

'Hij schoffelt niet goed en hij sproeit niet goed,' zei hij.

'Bijna.'

20. Aardbeien

Proef 71. De Kippenhek-o-maat. Uitkomst: alle kippen weg van de moestuin. Alle kippen van de hele Molenstraat naar de moestuin.

De tuinman verhuisde op dinsdag negen juni, achterop de aanhanger van de garage, met twee wielen in de lucht en het touw netjes opgerold.

Ties reed ernaast op de fiets. Twee kilometer over de weg naar Zwaneveen, langs de vier kassen, en dan het pad om naar het veld erachter: zevenhonderd planten in tweeëndertig rijen, met stro ertussen, en overal kleine harde witgroene bolletjes onder de blaadjes.

'De sproeibalk gaat eraf,' zei Oom Bijna. 'Een sproeibalk zonder ton is een pijp.'

'En de schoffelkam?' vroeg Ties.

'Die blijft omhoog,' zei meneer Aalbers. 'Daar staat mijn juni onder.'

Er bleef dus één arm over. Een houten hamertje aan een veertje, dat om de twee meter één keer tegen een blikken deksel sloeg.

Ze legden de rails langs de buitenste rij, aan de noordkant.

'Waarom daar?' vroeg Jet.

'Daar komen ze binnen.' Meneer Aalbers wees met zijn kin naar de horizon, over Eiberdam heen.

'En morgen?'

'Ergens anders.'

Nout keek op van het stro. 'Dat is precies goed,' zei hij.

Vanaf die dag hoefde er niemand meer om half zes te komen. De eerste ochtend kwamen er tóch zeven mensen met een deksel aan hun stuur, omdat ze het niet geloofden. De tweede ochtend vier. De derde ochtend stond Ties in zijn eentje naast zijn fiets te kijken hoe een machine iets deed wat twintig mensen met pannendeksels drie kwartier hadden volgehouden.

En de tuinman ging elke dag stuk. Dat was het hele punt.

De ene ochtend liep het touw van het klosje. De volgende schoof het stro onder de plank weg, zodat het portaal met één wiel in de lucht kwam te staan en de klepel dubbel zo hard sloeg. Op donderdag bleef het hamertje haken, deed het veertig tellen niets en sloeg toen ineens vier keer achter elkaar. Op een winderige middag sloeg hij helemaal niet, want de emmer met grind draaide rond zijn eigen touw.

'Hij is stuk,' zei Ties.

'Ja,' zei meneer Aalbers.

'Zal ik hem maken?'

'Nee.'

Nout hield ook daar zijn lijst bij. Drie weken lang kwamen er achterin het schrift van zijn moeder regels te staan die bijna allemaal hetzelfde zeiden. Nul. Nul. Nul. Twee keer een één. En één keer, op een ochtend halverwege juni, een zeven.

'Zeven,' zei Nout. 'Dat is de hoogste die ik hier heb.'

'Wat stond er die ochtend stil?' vroeg meneer Aalbers.

'De emmer lag op de grond. Al sinds vijf uur.'

Meneer Aalbers knikte één keer en zei er verder niets van. De volgende ochtend hing de emmer een halve meter hoger.

Op donderdag vijfentwintig juni ging de school haar eigen sla eten.

Bed één was van de school, en er stond sla in sinds achttien april. Om half elf kwam groep zeven het pad op, vierentwintig kinderen achter elkaar, met de meester erachteraan en drie messen bij zich waarvan er maar één sneed.

Er kwamen achtentwintig kroppen uit dat bed. Negen ervan waren kleiner dan een vuist. Twee waren van binnenuit leeggegeten door slakken. En één was helemaal geen sla.

'Melde,' zei Saar, en ze wreef een blaadje kapot tussen haar duim en haar wijsvinger. Er zat wit poeder op haar duim.

'Die heeft er dus tien weken tussen gestaan,' zei Jet.

‘Iedereen kende hem,’ zei Nout. ‘Niemand durfde hem eruit te trekken.’

Ze aten de sla die middag op school, met brood, en er was voor iedereen één blaadje of drie, afhankelijk van waar je zat.

‘Is dat goeie sla?’ vroeg Ties.

Meneer Aalbers keek naar vierentwintig kinderen die met een krop in hun handen het pad af liepen alsof ze allemaal een taart droegen.

‘Nee,’ zei hij. ‘Het is hún sla.’

Op vrijdagavond stond buurvrouw Pot in haar eigen tuin naar haar heg te kijken, met haar armen over elkaar.

Er stonden twaalf dahlia’s langs die heg, in een boog, op vijfentwintig centimeter. Ze kwamen tot Ties’ knie en ze hadden dikke donkergroene blaadjes, en boven in elke plant zaten knoppen, hard en dicht als kleine groene walnoten.

Geen kleur. Nergens een kleur.

‘Twaalf,’ zei buurvrouw Pot.

‘Dat waren er gisteren ook twaalf,’ zei Ties.

‘Ja.’ Ze schoof haar bril recht. ‘Ik zeg niks.’

Ties wachtte, want dat deed iedereen in de Molenstraat.

‘Ik heb vijftig jaar dahlia’s gehad,‘ zei ze, ‘en in al die vijftig jaar wist ik in juni al precies wat er in augustus zou staan. Rood bij de schuur, wit bij het paadje. Ik wist het zo zeker dat ik er niet eens meer naar keek.’

Ze wees met haar kin naar de heg, en dat had ze van meneer Aalbers.

‘En nu weet ik het niet en loop ik er drie keer per dag langs.’

‘Wanneer weet u het?’ vroeg Ties.

‘Augustus.’

‘Dat is nog zes weken.’

‘Ja,’ zei buurvrouw Pot, en ze zei het zoals iemand zes weken zegt die een hele winter lang elke maand twaalf knollen in een kist had nageteld.

Ze bloeiden niet. Ze stonden er. Twaalf van de twaalf, door de nachtvorst van mei heen, en Ties zag aan de manier waarop ze erlangs liep dat dat genoeg was.

In het gazon stond de paddenstoel nog. Er stond er nu een tweede naast, en buurvrouw Pot had ook die laten staan.

Op maandag negenentwintig juni kleurden de late rijen.

Ties zag het al vanaf het pad: rood tussen het stro, niet één of twee, maar overal, alsof iemand in het donker een emmer had omgegooid. Hij had zich verslapen en was er pas om tien over zes; meneer Aalbers was er om vijf uur geweest.

‘Met twee vingers,’ zei meneer Aalbers. ‘En het kroontje blijft eraan zitten. Wat je met je nagel openhaalt, wordt niks meer.’

Ze plukten met z’n zevenen in platte houten kistjes. Buurvrouw Pot plukte zittend, op een omgekeerde kist, en had altijd twee kistjes meer dan Ties.

Bij rij elf ging meneer Aalbers met het weeghaakje langs.

‘Zeven kilo,’ zei hij. ‘Eenentwintig planten.’

Jet keek even naar de lucht.

‘Driehonderddrieëndertig gram per plant,’ zei ze. En toen, na een tel: ‘En een beetje.’

‘Ja,’ zei meneer Aalbers.

‘Is dat veel?’ vroeg Ties.

Meneer Aalbers keek de rij af, van het begin tot het eind, en toen de tweeëndertig rijen langs.

‘Vier jaar geleden had ik een goeie juni,’ zei hij. ‘Daarna twee jaar niks. Dit is de beste die ik in vier jaar heb gehad.’

Hij zette het volle kistje op de kruiwagen en bleef een tel staan met zijn hand op de rand. Hij keek naar het veld en niet naar iemand in het bijzonder.

'Dank U wel,' zei hij hardop.

Toen pakte hij een leeg kistje van de stapel.

'Rij twaalf,' zei hij.

En verderop in die rij, terwijl hij het stro rechtschoof, zei hij: 'Volgend jaar zet ik de bonen aan de andere kant. Dan hebben ze geen schaduw meer van de kassen.'

Saar hield op met plukken.

Ze haalde het boodschappenboekje uit haar zak, bladerde naar achteren en las hardop voor, met de datums erbij. Zes mei: *als ik er volgend jaar nog ben, zet ik de bonen aan de andere kant.* Negen mei: *als ik er volgend jaar nog ben, laat ik zo'n ding een keer over mijn aardbeien lopen.* Dertien mei: *volgend jaar zet je dat om alles heen. Als ik er dan nog ben, help ik.*

'Drie keer,' zei Saar. 'En net zei u het zonder.'

'Ja,' zei meneer Aalbers.

Dat was alles wat hij erover zei. Saar schreef het achterin bij de antwoorden, met de datum erbij, en Ties plukte rij twaalf uit zonder één keer iets te zeggen, wat voor hem een soort record was.

'Woensdag breng ik hem terug,' zei meneer Aalbers.

Alleen hoefde de dorpsmoestuin niet tot woensdag te wachten.

Er liepen die dinsdagmiddag zeven kippen tussen de bedden. Sinds de tuinman weg was, deed er op dat hele veld niets meer iets anders dan de vorige keer. De scheve pop in het middenpad klepperde nog wel, maar die klepperde elke dag hetzelfde. En dat hadden ze gemerkt. In bed elf zaten drie kuilen tussen de bieten. In het middenpad lag een berg losse aarde die er 's ochtends nog niet was geweest.

Om vier uur stond de Kippenhek-o-maat aan het eind van het middenpad, bij het dijkje, buiten alle bedden.

Het was een paal van twee meter met bovenin een houten trechter vol gerst, van de vloer van De Vier Winden geveegd en door Saar in een jutezak meegebracht. Aan de paal hing een emmer met zand aan een touw over een katrol. Het touw liep om een klosje met vier nokken erop, en elke keer dat er een nok langskwam, gebeurden er twee dingen tegelijk: een hefboompje kantelde, zodat er een lepel gerst in een plat houten bakje viel — en een klepel sloeg drie keer tegen een blikken deksel.

Om de vier minuten. Twee uur lang, tot de emmer op de grond stond.

'Er zit geen hek aan,' zei Jet.

'Nee,' zei Oom Bijna. 'Je houdt een kip niet tegen met een hek. Je houdt een kip tegen met een beter idee.'

'Een -o-maat doet één ding,' zei Jet.

'Hij doet één ding. Hij houdt de kippen bij de bedden weg. Fluitje van een cent.'

Bout kwam aandraven met een leeg kartonnen eierdoosje in zijn bek en legde het bij Nouts laars.

'Dank je,' zei Nout. 'Precies wat we nodig hadden.'

Nout bleef er nog even naar kijken en zei toen: 'Zo roept iedereen hier zijn kippen. Met een lepel tegen een deksel.'

'Ja,' zei Oom Bijna stralend. 'Dat is precies de bedoeling.'

'Ja,' zei Nout.

Hij wachtte drie tellen.

'Iedereen.'

'Dit kan écht niet misgaan,' zei Ties.

'Niet zeggen,' zei Jet.

'Ik heb het al gezegd.'

Oom Bijna trok de pen uit de klos.

Tik. Tik. Tik. Er viel een lepel gerst in het bakje, en over het pad kwamen de zeven kippen van het veld aangelopen, allemaal tegelijk, met hun koppen naar voren. Ze stapten het bakje in en aten.

Niemand zei iets. Jet liet de regel achter *Uitkomst* nog even leeg.

Vier minuten later. Tik. Tik. Tik.

Toen kwamen de drie hennen van de buurvrouw van nummer negen het pad op, in dezelfde volgorde als altijd: de kleinste voorop, de dikste achteraan. Ze hadden driehonderd meter afgelegd.

'Tien,' zei Ties.

Tik. Tik. Tik.

Twee witte over de Feestweide. Eén bruine door de bladerhoek. Vier tegelijk over het gras vanaf de kant van de kerk, en meneer Knol keek ernaar, telde ze, telde ze nog een keer en zei: 'Vier. Dat zijn de mijne.'

'Zeventien,' zei Ties.

En toen kwamen er nog twee over het dijkje.

'Die van ons lopen nooit weg,' zei Saar.

'Nee,' zei Nout.

'Negentien,' zei Ties.

'Alle moeren en bouten!' zei Oom Bijna.

Negentien kippen van zeven eigenaren stonden om één plat houten bakje waar een lepel gerst in past. Binnen twintig minuten was de trechter leeg. En negentien kippen die net hadden geleerd dat er op dit veld eten was, gingen dat eten zelf zoeken.

Ze gingen bed elf in. Ze gingen bed vijf in, waar de bonen stonden. Ze gingen het pad in en schopten de aarde uit de kuilen achter zich weg, en om de vier minuten sloeg de klepel op een lege trechter drie keer tegen het deksel, en dan keken negentien kippen tegelijk op.

Alleen bed zeven bleef heel, want daar stond kippengaas omheen, en daarachter stond Kip Drie ertegenaan te kijken, precies zoals ze dat in mei had gedaan.

Oom Bijna nam zijn hoed af.

‘Het is mijn machine,’ zei hij.

Toen zette hij hem weer op, keek naar negentien kippen in zijn eigen dorpsmoestuin en zei het woord waarmee dit hele voorjaar begonnen was.

‘Bijna!’

Het uitzoeken duurde tot half zeven.

Nout deed het vangen, want Nout rende niet. Hij ging staan waar een kip naartoe wilde en dan liep ze vanzelf tegen hem aan. Ties droeg, buurvrouw Pot hield de deuren open en Jet schreef op wie waar hoorde: vijf van Oom Bijna, vier van meneer Knol, drie van nummer negen, twee van de molen, twee van de mevrouw van nummer zeven, twee van de slager en één van de oude mevrouw met de stoel, die niet eens wist dat ze een kip had.

Achttien kippen gingen naar huis. De negentiende was Kip Drie, en die vond van zichzelf dat ze al thuis was.

Voordat ze aan de tweede ronde begonnen, sloeg Jet het Proevenboek open en schreef het bij: Proef 71. Oom Bijna stak zijn hand uit voor het potlood, boog zich over de bladzij en zette er in zijn onleesbare handschrift één regel onder.

'*Nog negenentwintig*,' las Jet hardop.

'Minstens,' zei Oom Bijna.

Toen rinkelde de fietsbel op de paal van bed zeven.

Mevrouw Bakker stond aan het gaas, in een grijze jas die veel te warm was voor eind juni, en in haar hand had ze een brief.

'Nog een collega,' zei ze, en ze knikte naar de paal met de lege trechter.

Toen keek ze naar het veld, waar op dat moment nog elf kippen liepen die ergens anders hoorden.

'Ik krijg hier een brief over,' zei ze, en ze hield hem omhoog.

'Zeg het maar,' zei Oom Bijna.

'Wie levert er hier eigenlijk eieren?'

Copyright & License

© 2026 Studio Safan (studiosafan.nl). All stories, characters and illustrations in this book are original.

This book is free, and it is meant to be shared: you may download it, print it, and pass it on to other families, schools and reading groups — as long as it stays free, unchanged and credited to Studio Safan. You may not sell this book, change it, or use it commercially.

License: Creative Commons BY-NC-ND 4.0 (creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0)